
ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 2/2015

ЗМІСТ

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Рябенко Р.Г. Гармонізація цивільно-правового регулювання ф'ючерсних договірних відносин за законодавством України до права ЄС 7

ЖИТЛОВЕ ПРАВО

Виноградова Г.В. Класифікація гуртожитків у законодавстві України: постановка проблеми 15

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

Баранецький Р.Ф. Щодо статусу Служби безпеки України як органу державної влади 22

Татарникова К.Г. Окремі питання щодо вирішення низки наукових і практичних проблем, пов'язаних з кодифікацією інформаційного законодавства України 28

Лошицький М.В. Використання зарубіжного досвіду як умова вдосконалення адміністративно-правового забезпечення професійної підготовки працівників міліції (поліції) 34

Стрельченко О.Г., Юсіфлі Б.Т. Адміністративно-правова характеристика публічної адміністрації Японії 43

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Багіров С. Проблеми кваліфікації підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, за сукупністю зі службовим підробленням, що спричинило тяжкі наслідки 51

Жмур Ю. Визначення змісту поняття «проникнення» до житла чи іншого володіння особи за ст. 162 КК України 59

Зубець Ю.Г. Соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони, передбаченої ст.136 КК України 67

Матвійчук О.В. Родовий об'єкт злочину проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля 85

Мороз А.О. Визначеність та єдність термінології — шлях до з'ясування суті об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 397 КК України 94

Орлов Ю.В. Предмет злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму 99

Хряпінський П.В. Щодо питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст.223-1 Кримінального кодексу України «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів» 113

КРИМІНОЛОГІЯ

Денисова Т.А. Охоронні організації як суб'єкт запобігання злочинам в Україні 120

Ілляшенко О.В. Взаємодія правоохоронних органів України та інших європейських країн з питань запобігання незаконній торгівлі органами і тканинами людини 126

Лень В.В. Недержавні охоронні організації: питання їх функцій, вимог до співробітників та запобігання злочинності 136

Нікітін Ю.В. Національна безпека України в сучасних умовах: ризики і фактори впливу 141

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО. КРИМІНАЛІСТИКА

Азаров Ю.І. Колізійні питання процесуального статусу понятого 148

Карпенко М.І. Проблемні питання військових злочинів потребують негайного розгляду і позитивного вирішення 156

Моргун Н.С. Дотримання засади недоторканності права власності при вирішенні питання про використання результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій 165

Терещенко Ю.В. Особливості проведення ревізії під час досудового розслідування 172

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Галущенко Г.В. Принципи, які визначають юридичний статус іноземного права 179

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Конончук О. Захист персональних даних в умовах соціалізації інтернет-сервісів 187

ДИСКУСІЇ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Сервецький І.В. Екстремологія: принципи нової галузі юридичної науки 194

ПЕРСОНАЛІЇ

Привітання з ювілеєм Прилуцького Романа Борисовича 205

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 2/2015

СОДЕРЖАНИЕ

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО.

ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

Рябенко Р.Г. Гармонизация гражданско-правового регулирования фьючерсных договорных отношений по законодательству Украины к праву ЕС 7

ЖИЛИЩНОЕ ПРАВО

Виноградова А.В. Классификация общежитий в законодательстве Украины: постановка проблемы 15

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

Баранецкий Р.Ф. Относительно статуса Службы безопасности Украины как органа государственной власти 22

Татарникова К.Г. Отдельные предложения по решению ряда научных и практических проблем, связанных с кодификацией информационного законодательства Украины 28

Лошицкий М.В. Использование зарубежного опыта как условие совершенствования административно-правового обеспечения профессиональной подготовки работников милиции (полиции) 34

Стрельченко А.Г., Юсифли Б.Т. Административно-правовая характеристика публичной администрации Японии 43

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Багиров С. Проблемы квалификации подлога документов, которые подаются для регистрации выпуска ценных бумаг, по совокупности со служебным подлогом, причинившим тяжкие последствия 51

Жмур Ю. Определение содержания понятия «проникновение» в жилище или другое владение лица по ст. 162 УК Украины 59

Зубец Ю.Г. Социально-правовая обусловленность уголовно-правового запрета, предусмотренного ст. 136 УК Украины 67

Матвейчук А.В. Родовой объект преступления проектирования либо эксплуатация сооружений без систем защиты окружающей среды 85

Мороз А.А. Определенность и единство терминологии – путь к выяснению сути объективной стороны преступления, предусмотренного ст. 397 УК Украины 94

Орлов Ю.В. Предмет преступления незаконное уничтожение избирательной документации или документов референдума 99

Хрятинский П.В. По вопросу уголовно-правовой характеристики преступления, предусмотренного ст.223-1 Уголовного кодекса Украины «Подделка документов, которые подаются для регистрации выпуска ценных бумаг» 113

КРИМИНОЛОГИЯ

Денисова Т.А. Охранные организации как субъект предупреждения преступлений в Украине 120

Ильяшенко А.В. Взаимодействие правоохранительных органов Украины и других европейских стран по вопросам предотвращения незаконной торговли органами и тканями человека 126

Лень В.В. Негосударственные охранные организации: вопросы их функций, требований к сотрудникам и предотвращения преступности 136

Никитин Ю.В. Национальная безопасность Украины в современных условиях: риски и факторы влияния 141

УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. КРИМИНАЛИСТИКА

Азаров Ю.И. Коллизионные вопросы процессуального статуса понятого 148

Карпенко Н.И. Проблемные вопросы воинских преступлений требуют срочного рассмотрения и положительного решения 156

Моргун Н.С. Соблюдение принципа неприкосновенности права собственности при решении вопроса об использовании результатов негласных следственных (розыскных) действий 165

Терещенко Ю.В. Особенности проведения ревизии во время досудебного расследования 172

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Галущенко Г.В. Принципы, определяющие юридический статус иностранного права 179

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО

Конончук О. Защита персональных данных в условиях социализации интернет-сервисов 187

ДИСКУССИИ И ОБСУЖДЕНИЯ

Сервецкий И.В. Экстремология: принципы новой отрасли юридической науки 194

ПЕРСОНАЛИИ

Поздравления с юбилеем Прилуцкого Романа Борисовича 205

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL
№ 2/2015

CONTENTS

CIVIL LAW. CIVIL PROCEDURAL LAW

Riabenko R.G. Harmonization of civil law regulation of futures contract relations under Ukrainian laws to EU laws 7

HOUSING LAW

Vinogradova H. Classification of dormitories on the legislation of Ukraine: raising of problem 15

ADMINISTRATIVE LAW

Baranetskiy R.F. Regarding the status of the Ukrainian Security Service as a public authority 22

Tatarnikova K. A separate proposal for solving a number of scientific and practical problems related to the codification of information legislation Ukraine 28

Loshitskiy M. Use of foreign experience as a condition for improving the administrative and legal support training of police officers (police) 34

Strelchenko O.G., Yusifli B.T. Administrative and legal description of the public administration in Japan 43

CRIMINAL LAW

Bagirov S. Problems of qualification forgery of documents submitted for registration of securities, jointly with forgery, inflicting serious consequences 51

Zhmur U. Determination of the concept of «penetration» into the residence, and provided legal entry into a home or other property under Art. 162 Criminal Code of Ukraine 59

Zubets J.G. Socio-legal stipulation criminal legal prohibitions st.136 Criminal Code of Ukraine 67

Matveychuk A.V. Generic object of a crime of design or operation of constructions without systems of environment protection 85

Moroz A. Certainty and consistency of terminology – a way to clarify the essence of the objective side of a crime under Art. 397 of the Criminal Code of Ukraine 94

Orlov Y. Subject crime illegal destruction of election documents or documents of the referendum 99

Hryapinskiy P.V. On the issue of criminal law characteristics crime under the Criminal Code of Ukraine st.223-1 «Forgery of documents submitted for registration of securities» 113

CRIMINOLOGY

Denisova T.A. Security organizations as the subject of crime prevention in Ukraine 120

Iliashenko O. The cooperation of the law enforcement bodies of Ukraine and other European countries in the sphere of prevention of trafficking in human organs and tissues 126

Len V. State security organizations, the question of their function, employees and Crime Prevention 136

Nikitin Y. National Security Ukraine in modern terms, risks and impacts ... 141

CRIMINAL PROCEDURAL LAW. CRIMINALISTICS

Azarov Y. Conflict questions of procedural status of the witness of inquest 148

Karpenko M.I. The problem questions of soldiery crimes need immediate consideration and positive decision 156

Morgyn N.S. Observance of the principle of inviolability of property rights in deciding on the use of covert investigative results (search) action 165

Tereshchenko Y.V. Features of revision during the preliminary investigation 172

INTERNATIONAL LAW

Galushenko G.V. The principles governing the legal status of foreign law ... 179

INFORMATION LAW

Kononchuk O. Problems of Personal Data Protection in Terms of Internet Services Socialization 187

DISCUSSIONS AND DEBATE

Servetskiy I. Ekstremologiya: the principles of a new branch of legal science 194

PERSONALIA

Congratulations on the anniversary of Prilutskiy Roman Borisovich 205

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ Ф'ЮЧЕРСНИХ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС

Р.Г. Рябенко

аспірант

Інститут держави і права

імені В.М. Корецького НАН України

Постановка проблеми. Підписання та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (надалі по тексту – Угода), ставить низку завдань перед Україною щодо здійснення реформ, які вимагають значних змін у законодавстві України. Як визначили сторони Угоди в її преамбулі: «політична асоціація та економічна інтеграція України з Європейським Союзом залежатиме від прогресу в імplementації цієї Угоди, а також від досягнень України в забезпеченні поваги до спільних цінностей і прогресу в наближенні з ЄС у політичній, економічній та правовій сферах» [12].

Хоча Угода не визначає необхідність змін у цивільно-правовому регулюванні, її положення вимагають таких змін у багатьох сферах. Зокрема, однією з цілей асоціації, відповідно до пп. «b» п.2 ст.1 Угоди, є «запровадити умови для посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, як це визначено у розділі IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС» [12].

Регулювання ф'ючерсних договірних відносин є однією зі сфер, зобов'язання, що прийняла на себе Україна, ратифікувавши Угоду.

Експерти відзначають «відсутність розуміння суті ф'ючерсної торгівлі представниками законодавчої та виконавчої влади, відсутність необхідних концептуальних та наукових розробок», а також плутанина в законодавстві є серед основних причин безуспішності запровадження ф'ючерсних договірних відносин в Україні [10]. Проблема існує навіть при визначенні поняття ф'ючерсного договору як цивільно-правового явища.

У таких умовах, особливого значення набуває застосування порівняльно-правового (компаративістського) методу для зіставлення правових норм законодавства, правових теорій, практики, що належать до різних правових систем.

З огляду на важливе значення результатів такого аналізу для процесів гармонізації та адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, у цій статті вперше приділяється увага регулюванню ф'ючерсних договірних відносин за *acquis* Європейського Союзу, транспонування норм якого до українського законодавства вимагається Угодою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сама собою проблема наближення українського цивільного законодавства до законодавства країн ЄС не нова та має тривалу історію розвитку.

При вирішенні наукових проблем, пов'язаних із ф'ючерсними договорами та суміжними явищами науковці звертаються до міжнародного досвіду, з огляду на те, що явище ф'ючерсних договірних відносин вперше виникає та набуває закріплення в інших країнах з подальшим його запозиченням до національної правової системи. Але ґрунтовного порівняння правового регулювання ф'ючерсного договору за законодавством України та іноземним законодавством не здійснювалось. Ю.В. Мица вдається до порівняльного методу при аналізі окремих особливостей правового регулювання деривативів (похідних цінних паперів), до яких відносяться ф'ючерсні договори, в Сполучених Штатах Америки, Європейському Союзі (зокрема, в світлі Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими співтовариствами і їхніми державами-членами), Україні та інших країнах [9]. Спеціально звертає увагу І.С. Канзафарова на відсутність необхідних концептуальних та наукових розробок та недоліки в чинному законодавстві як на одну з причин низького розповсюдження в Україні ф'ючерсних договорів у порівнянні до країн Європейського Союзу [6, с. 308].

Метою статті є визначення відмінностей у підходах до визначення поняття ф'ючерсного договору як цивільно-правового явища за законодавством України та відповідно до права (*acquis*) Європейського Союзу.

Основні результати дослідження. Стаття 125 Угоди, підрозділ 6 «Фінансові послуги» ч.5 «Нормативно-правова база» гл.6 «Заснування підприємницької діяльності, торгівля послугами та електронна торгівля» розді 4 «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди встановлює принципи нормативно-правової бази для всіх фінансових послуг, які підлягають лібералізації відповідно до частин 2, 3 та 4 гл.6. При цьому важливо відмітити, що термін «фінансові послуги» має для цілей зазначеного Підрозділу значення, детально визначене в п.2 ст.125 Угоди, яке, серед іншого, включає «укладання угод від власного імені або від імені клієнтів на біржі, поза нею або будь-яким іншим чином стосовно похідних інструментів, включаючи ф'ючерси та опціони, але не обмежуючись ними» (пп.«с» пп.6 пп.«ii» пп. «а» п.2 ст.125 Угоди) [12].

Згідно зі ст.133 «Наближення до законодавства» зазначеного розділу, сторони Угоди «визнають важливість наближення чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Україна забезпечить посту-

пове приведення у відповідність своїх чинних законів та майбутнього законодавства до *acquis ЕС*» [12]. При цьому конкретні елементи *acquis ЕС* та строки його імплементації визначені в Додатку XVII до Угоди.

Слід відмітити, що для позначення процесу наближення законодавчих систем країн ЄС «...як у літературі, так і в окремих законодавчих актах (...) використовують різні терміни: «гармонізація», «уніфікація», «адаптація», «апроксимація». (...) доволі часто вони використовуються як тотожні поняття» [7, с. 67]. Після прийняття Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, зазначений термінологічний ряд слід доповнити вживаним в Угоді терміном «транспонування норм» *acquis ЕС* до українського законодавства.

Відповідно до п.2 ст.1 Додатку XVII, норми законодавчих актів Європейських Союзу, що застосовуються до секторів, що потребують нормативно-правового наближення, містяться відповідно у Доповненнях XVII-2 – XVII-5, (далі – Доповнення). Серед зафіксованого в Доповненні XVII-2 «Правила, що застосовуються до фінансових послуг» переліку *acquis ЕС*, що вимагає транспонування відповідних положень до законодавства України, є директиви Європейського парламенту та Ради, що містять норми, які стосуються правового регулювання ф'ючерсних договорів.

Директива № 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 14 червня 2006 р. щодо започаткування та здійснення діяльності кредитної установи (зі змінами та доповненнями) (далі – Директива № 2006/48/ЄС) вимагає серед іншого «гармонізації, необхідної та достатньої для забезпечення взаємного визнання ліцензування та систем пруденційного нагляду, забезпечуючи можливість надання єдиної ліцензії, визнаної на всій території Співтовариства, та застосування принципу пруденційного нагляду держави-члена походження» [2, п.7]. Це передбачає забезпечення відсутності «перепон для здійснення діяльності щодо якої досягнуто взаємне визнання, у такий самий спосіб, як це відбувається на території держави-члена походження» [2, п.18]. Відповідно до Додатку I до Директиви № 2006/48/ЄС, до переліку видів діяльності, що підлягають дії взаємного визнання, належить, серед іншого, «біржова торгівля за власний рахунок та за рахунок клієнтів по фінансових ф'ючерсах та опціонах».

Серед українських науковців є поширеною точка зору, що укладення договору на біржі є необхідною ознакою ф'ючерсного договору: «Ф'ючерсні угоди укладаються лише на біржах» [8, с. 61]. Однак, з таким підходом неможливо погодитися. Так, Директива № 2006/48/ЄС містить положення щодо визначення ризику деривативів кредитною установою, які передбачають окремий порядок для позабіржових («ОТС» від «over-the-counter») деривативів, що вказує на рівні директив визнання практики укладення поза біржою та дозволяє стверджувати, що укладення на біржі не є обов'язковою ознакою деривативу, у тому числі в практиці ф'ючерсних договірних відносин.

Розпорядження Комісії (ЄС) № 1126/2008 від 03 листопада 2008 р., яка затверджує деякі міжнародні бухгалтерські стандарти відповідно до Розпорядження (ЄС) № 1606/2002 Європейського парламенту та Ради (далі –

Розпорядження Комісії (ЄС) № 1126/2008), не належить до визначеного Угодою переліку нормативних актів, положення яких Україна зобов'язалася транспонувати до українського законодавства. Однак, у цьому акті приділяється увага деривативам, фінансовим інструментам та ф'ючерсним договорам та їх ознакам. Зокрема, зауважено, що багато типів деривативів представляють собою право або обов'язок щодо майбутнього (ф'ючерсного) обміну. «Ф'ючерсні договори – це інший різновид форвардних договорів, який відрізняється перш за все тим, що ці договори стандартизовані та договори щодо них укладаються на біржі» [11, AG19].

Визначення ф'ючерсного договору в законодавстві України було закріплено в Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств», який втратив чинність із набуттям чинності Податковим кодексом України. Податковий кодекс України основною особливістю ф'ючерсного контракту визначає його стандартизованість, на відміну від Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», який основною відмінністю між форвардним і ф'ючерсним контрактом визначав момент визначення ціни договору. Нормативно-правові акти, прийняті на виконання цього положення закону, імплементували його по-різному.

Додаток IV до Директиви № 2006/48/ЄС класифікує типи деривативів на відсоткові контракти (відсоткові свопи в єдиній валюті, базисні свопи, угода про майбутню відсоткову ставку, відсоткові ф'ючерси, придбані відсоткові опціони, інші контракти подібної сутності) та валютні контракти і контракти по золоту (багатовалютні відсоткові свопи, форвардні валютні контракти, валютні ф'ючерси, придбані валютні опціони, інші контракти подібної сутності, та подібні по сутності контракти по золоту). Ця класифікація є специфічною для відносин, врегульованих Директивою № 2006/48/ЄС, яка наводить її для цілей визначення ризику деривативів кредитною установою. Водночас ця класифікація передбачає щонайменше такі види ф'ючерсних договорів як відсоткові та валютні.

Директива № 2006/48/ЄС також відсилає до секції С додатка I Директиви № 2004/39/ЄС для визначення контрактів подібної сутності, не зазначених у вищенаведеній класифікації.

Директива № 2004/39/ЄС (Директива № 2004/39/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року щодо ринків фінансових інструментів, яка вносить зміни до Директив Ради №№ 85/611/ЄЕС та 93/6/ЄЕС, а також Директиви № 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради, якою скасовується Директива Ради № 93/22/ЄЕС) відповідно до даних сайту «Законодавство України» нібито повністю втратила чинність на підставі Директиви № 2006/48/ЄС [1], але в дійсності втратила чинність лише ст. 68 Директиви № 2004/39/ЄС (ця стаття вносила зміни до Директиви № 2000/12/ЄС), як безпосередньо визначено ст. 158 та частини «А» додатка XIII Директиви № 2006/48/ЄС. Натомість транспонування положень Директиви № 2004/39/ЄС прямо передбачено Доповненням XVII-2 до Угоди.

Як визнано в преамбулі Директиви № 2001/65/ЄС: «Динамічна природа міжнародного фінансового ринку спричинила широке застосування не лише традиційних фінансових інструментів, таких як акції та облігації, але й різноманітних форм похідних фінансових інструментів, таких як ф'ючерси, опціони, форвардні контракти та свопи» [3].

Секція С додатка I до Директиви № 2004/39/ЄС дає класифікацію фінансових інструментів. Ця класифікація відносить ф'ючерсні договори (а також опціони, свопи та форвардні договори) до деривативів та не відносить їх до цінних паперів.

У секції С додатку I до Директиви № 2004/39/ЄС в класифікації фінансових інструментів наведено наступні види ф'ючерсних договорів:

– стосовно цінних паперів, валюти, процентних ставок, ставок доходності або стосовно фінансових індексів чи фінансових показників, розрахунки за якими може бути здійснено шляхом поставки чи грошима;

– стосовно товарів, розрахунки за якими повинні бути здійснені грошима або можуть бути здійснені грошима на вибір однієї зі сторін (не вдаючись до дефолту чи інших заходів припинення діяльності);

– стосовно товарів, розрахунки за якими може бути здійснено шляхом поставки, за умови, якщо вони знаходяться в обігу на регульованому ринку та/або в рамках багатосторонніх торговельних технологій;

– стосовно товарів, розрахунки за якими може бути здійснено шляхом поставки, якщо вони не знаходяться в обігу на регульованому ринку та/або в рамках багатосторонніх торговельних технологій, і якщо вони не для комерційних цілей;

– пов'язані зі змінами клімату, оплатою фрахту, знижками на емісію, рівнем інфляції чи будь-якими іншими офіційними економічними статистичними даними, щодо яких розрахунки повинні бути здійснені грошима або можуть бути здійснені грошима, на вибір однієї зі сторін (не вдаючись до дефолту чи інших заходів припинення діяльності).

Наведена класифікація не є вичерпною класифікацією ф'ючерсних контрактів, оскільки вона розглядає ф'ючерсні контракти лише як фінансові інструменти.

Поняття фінансового інструменту в п.3 ст.1 Директиви № 2003/6/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 28 січня 2003 р. щодо укладення угод інсайдерами та маніпулювання ринком (зловживання на ринку), також визначається через перелік інструментів, який по суті є класифікацією фінансових інструментів, і який, серед іншого, включає ф'ючерсні договори. Ця класифікація, на відміну від наведеної вище, не приділяє уваги окремим видам ф'ючерсних договорів чи інших деривативів.

Зазначені вище класифікації фінансових інструментів, які вказують місце ф'ючерсних договорів серед них, зокрема, демонструють, що: 1) ф'ючерсний договір не є цінним папером; 2) ф'ючерсний договір може укладатися поза регульованим ринком; 3) базовим активом ф'ючерсного договору можуть бути не лише товари, а й інші показники, які характеризуються коливанням цін; 4) ф'ючерсний договір може не передбачати поставки базового активу.

Таким базовим активом може бути, зокрема, індекс біржі, про що, зокрема, згадується в Директиві № 2006/49/ЄС [5].

Водночас, Розпорядження Комісії (ЄС) № 1126/2008 визначає, що договори на купівлю або продаж не нефінансових об'єктів не є фінансовими інструментами. Велика кількість договорів, які укладаються на товарній біржі, належать до цього типу [11, AG20]; вони передбачають поставку товару. Простота зміни сторін договору, яка забезпечується стандартизованістю, не робить ці договори фінансовими інструментами, оскільки метою цих договорів залишається поставка товару. Розпорядження Комісії (ЄС) № 1126/2008 все ж допускає віднесення деривативів на поставку нефінансових об'єктів до фінансових інструментів, зокрема, якщо: договори можуть бути припинені зарахуванням або обміняні на фінансові активи, або нефінансовий актив може бути обміняний на кошти [11, AG20]. Договори з прив'язкою до цін товарів, припинення яких можливе лише шляхом розрахунків коштами, належать до фінансових інструментів [11, AG22].

Визначення ф'ючерсного договору, який пропонує, наприклад, Податковий кодекс України, передбачає лише ф'ючерсні договори з поставкою базового активу. Тобто не враховано фінансових ф'ючерсних договорів, що не відповідає договірній практиці, яка склалася в Європейському Союзі, та суперечить *acquis* ЄС.

Ф'ючерсний договір має подвійний зміст і може бути як договором на поставку товару, так і договором, основною метою якого є грошові розрахунки (фінансові ф'ючерсні договори). Останні належать до фінансових інструментів. З точки зору їх цивільно-правового змісту, – це різні договори. І хоча Угода стосується в першу чергу гармонізації законодавства, що стосується фінансових ф'ючерсних договорів (пп. «с» пп. 6 пп. «ii» пп. «а» п. 2 ст. 125 Угоди), поняття ф'ючерсного договору потребує в Україні комплексної гармонізації, що забезпечить повне розуміння його змісту та належне закріплення в законодавстві та правозастосовній практиці.

Висновки. Таким чином, гармонізація цивільного законодавства України до законодавства країн ЄС набуває конкретного змісту, оскільки Угода закріплює конкретний перелік документів *acquis* ЄС, положення яких Україна зобов'язалася транспонувати до законодавства України у строки, прямо передбачені для кожного з цих документів, як визначено сторонами в Угоді.

Необхідно визнати, що міжнародний ринок ЄС характеризується значним поширенням похідних фінансових інструментів, зокрема, ф'ючерсних договорів. Тому проблема створення відповідної законодавчої бази, яка б належним чином регулювала ф'ючерсні договірні відносини та відповідадала *acquis* ЄС, набуватиме дедалі більшого значення. Законодавство України має закріпити поняття фінансового інструменту, похідного фінансового інструменту (деривативу), а також дати визначення кожному з таких інструментів, а також дати комплексне визначення ф'ючерсного договору. Існуючі визначення ф'ючерсного та форвардного договорів у законодавстві України потребують перегляду та зміни. Це дозволить створити понятійне підґрунтя для регулювання ф'ючерсних договірних відносин, а також суміжних за своїми ознаками інститутів.

При визначенні поняття ф'ючерсного договору недоцільно обмежуватися лише положеннями директив ЄС, транспонувати положення яких Україна зобов'язалася відповідно до Угоди, зокрема з огляду на те, що сфера застосування ф'ючерсних договірних відносин ширша за сферу, якої безпосередньо стосується Угода.

При прийнятті змін до законодавства України необхідно, зокрема, врахувати наступні положення:

– Ф'ючерсний договір та договори щодо нього є стандартизованими й зазвичай укладаються на біржі, однак, можуть укладатися й поза біржою.

– Ф'ючерсний договір є стандартизованим договором, який часто розглядають як різновид форвардного договору, всі умови якого є стандартизованими. Зміст ф'ючерсного договору відрізняється залежно від його мети. Залежно від умов ф'ючерсного договору, він може бути направлений на поставку товару («поставочний», який передбачає обов'язкову поставку) або передбачати порядок його припинення шляхом грошових розрахунків без поставки («фінансовий ф'ючерсний договір», ф'ючерсний договір як фінансовий інструмент).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Директива № 2004/39/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року щодо ринків фінансових інструментів, яка вносить зміни до Директив Ради №№ 85/611/ЄЕС та 93/6/ЄЕС, а також Директиви № 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради, якою скасовується Директива Ради № 93/22/ЄЕС. [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_586

2. Директива № 2006/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 14 червня 2006 року щодо започаткування та здійснення діяльності кредитної установи (зі змінами та доповненнями). [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_862

3. Директива № 2001/65/ЄС Європейського парламенту та Ради від 27 вересня 2001, яка вносить зміни в Директиви № 78/660/ЄЕС, № 83/349/ЄЕС та № 86/635/ЄЕС щодо правил оцінки щорічного і консолідованого балансу певних типів компаній, а також банків та інших фінансових інституцій. [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : http://www.esma.europa.eu/system/files/Dir_01_65.PDF

4. Директива № 2003/6/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 28 січня 2003 р. щодо укладення угод інсайдерами та маніпулювання ринком (зловживання на ринку). [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : https://www.esma.europa.eu/system/files/Dir_03_6.pdf

5. Директива № 2006/49/ЄС Європейського парламенту та Ради від 14 червня 2006 щодо відповідності капіталу інвестиційних компаній та кредитних установ (змінена). [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006L0049&from=EN>

6. *Канзафарова І.С.* Біржові договори як різновид купівлі-продажу // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 53. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – 704 с. – С. 304-309.

7. Кузнєцова Н.С. Проблема відповідності цивільного законодавства України стандартам європейського права // Університетські наукові записки. – 2005. – №1-2 (13-14). – С. 66-69.

8. Малишко В.М. Ф'ючерсні контракти як вид біржових угод // Юридичний вісник. – № 2 (11) 2009. – С. 61-65.

9. Мица Ю.В. Правова природа похідних цінних паперів: дис. ... канд. юрид. наук (12.00.03) / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого – Х. – 2005.

10. Панцир С. Законодавче забезпечення ф'ючерсної торгівлі в Україні // Часопис «Парламент». – 2003. – №1/2003. [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: http://parlament.org.ua/index.php?action=magazine&id=9&ar_id=134&iar_id=122&as=2

11. Розпорядження Комісії (ЄС) № 1126/2008 від 03 листопада 2008 р., яка затверджує деякі міжнародні бухгалтерські стандарти відповідно до Розпорядження (ЄС) № 1606/2002 Європейського парламенту та Ради. [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008R1126&qid=1420732598406&from=EN>

12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Офіційний вісник України від 26.09.2014. – № 75. – Т. 1. – С. 83.

Рябенко Р.Г. Гармонізація цивільно-правового регулювання ф'ючерсних договірних відносин за законодавством України до права ЄС

У статті розглядаються відмінності в підходах до визначення поняття ф'ючерсного договору як цивільно-правового явища за законодавством України та відповідно до права (acquis) Європейського Союзу.

Ключові слова: ф'ючерсний договір, Угода про асоціацію, гармонізація, дериватив, фінансовий інструмент.

Рябенко Р.Г. Гармонизация гражданско-правового регулирования фьючерсных договорных отношений по законодательству Украины к праву ЕС

В статье рассматриваются отличия в подходах к определению понятия фьючерсного договора как гражданско-правового явления по законодательству Украины и в соответствии с правом (acquis) Европейского Союза.

Ключевые слова: фьючерсный договор, Соглашение об ассоциации, гармонизация, дериватив, финансовый инструмент.

Riabenko R.G. Harmonization of civil law regulation of futures contract relations under Ukrainian laws to EU laws

The article deals with the differences in approach to definition of the notion of futures contract as a civil law phenomenon under Ukrainian laws and the laws (acquis) of the European Union.

Keywords: futures contract, Association Agreement, harmonization, derivative, financial instrument.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2014.

**КЛАСИФІКАЦІЯ ГУРТОЖИТКІВ
У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ:
ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ**

Г.В. Виноградова

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та трудового права
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»*

Постановка проблеми. За даними Державного комітету статистики України в Україні станом на вересень 2014 року в Україні налічувався 9 561 гуртожиток. В той же час за оцінками Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, під дію Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків» підпадають приблизно 3 372 гуртожитки (у тому числі у державній власності перебуває 761 гуртожиток, у комунальній власності – 1 957 гуртожитки [5]). Законодавство щодо функціонування гуртожитків базується на положеннях глави 4 Житлового кодексу УРСР 1983 року, які певною мірою є застарілими, як і деякі інші норми цього кодифікованого нормативного акта, на чому неодноразово акцентувалася увага фахівців науки житлового права. Питання реалізації житлових прав мешканців гуртожитків, а також надання жиллої площі гуртожитків в користування певним категоріям громадян розпо-рошені по різних нормативних джерелах. Майже сформованим є спеціальне законодавство про фонд соціального призначення і відповідна нормативна база щодо функціонування соціальних гуртожитків. З іншого боку, через прийняття нових спеціальних законодавчих актів (на кшталт Закону України «Про забезпечення житлових прав мешканців гуртожитків»), чинний Житловий кодекс УРСР в існуючому вигляді поступово втрачає свою актуальність. Зазначені обставини свідчать про доцільність класифікації існуючих видів гуртожитків у житловому законодавстві України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі питання нормативно-правового регулювання функціонування гуртожитків у вітчизняній науці житлового права досліджені недостатньо. В різні періоди різноманітними проблемними аспектами житлово-правового регулювання опікувались такі вчені, як: М.К. Галянтич, Є.О. Мічурін, І.В. Міщенко, О.С. Омельчук та інші. В рамках означеної проблематики певна увага гуртожиткам як складовому елементу житлового фонду спеціального призначення була приділена Федосєєвою Т.Р. [15] в контексті пропозицій щодо впровадження та застосування класифікації житлового фонду за призначенням.

Метою статті є аналіз чинного законодавства України, що регламентує функціонування різних видів гуртожитків. Основними завданнями є виявлення особливостей нормативно-правового регулювання функціонування гуртожитків у залежності від їх різновидів та окреслення критеріїв класифікації гуртожитків.

Основні результати дослідження. Спершу звернемося до дефініції, що застосовується в науці житлового права щодо гуртожитку як предмета нормативно-правового регулювання. Гуртожитком вважається спеціально побудований або переобладнаний житловий будинок або жилі приміщення в житлових будинках і нежилых будівлях, на які виданий єдиний ордер для проживання робітників і службовців, студентів та інших громадян на період роботи або навчання [14, с.301]. Такий висновок (щодо передачі житлової площі в гуртожитку окремим категоріям осіб для проживання на період роботи або навчання) впливає із змісту ч.1 ст.127 Житлового кодексу УРСР 1983 р. [1]. Так, згідно ч.1 ст.127 цього Кодексу для проживання робітників, службовців, студентів, учнів, а також інших громадян у період роботи або навчання можуть використовуватись гуртожитки. Така ж норма міститься і в п.2 Примірного положення про гуртожитки [6]. Крім того, згідно зі ст.127 Житлового кодексу УРСР для тимчасового проживання осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк і потребують поліпшення житлових умов або жила площа яких тимчасово заселена чи яким повернути колишнє жила приміщення немає можливості, а також осіб, які потребують медичної допомоги у зв'язку із захворюванням на туберкульоз, використовуються спеціальні гуртожитки.

Відсутність чіткої дефініції поняття гуртожитку призводить до занадто розширеного її тлумачення. Так, у науці висловлювалась думка про те, що до гуртожитків належать будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів (дорослих і дітей), дитячі будинки, інтернати при школах та школи-інтернати [14, с. 301]. Проте, ми не можемо погодитись з цією точкою зору з наступних підстав.

Ці заклади різні за своїм призначенням. Так, наприклад, згідно пункту 1.1. Типового положення про дитячий будинок-інтернат [12] дитячий будинок-інтернат – це соціально-медична установа для постійного проживання дітей. В свою чергу, гуртожитки надаються в будь-якому разі для тимчасового проживання. Крім того, інтернат, за загальним розумінням – це освітній заклад з цілодобовим перебуванням учнів, створений з метою навчання та виховання дітей, в окремих випадках – з поглибленим вивченням окремих дисциплін. Загальноосвітній школа-інтернат – це загальноосвітній навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права дітей на загальну середню освіту [10]. Під поняттям «дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» законодавець розуміє навчальні заклади, що забезпечують дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, умови для проживання, різнобічного розвитку, виховання, здобуття освіти, професійної орієнтації та підготовки, готують дітей до самостійного життя [13]. При цьому правовою основою діяльності

таких закладів є законодавство про освіту. Жодним чином на ці відносини не поширюватиметься житлове законодавство в частині надання житлових приміщень в гуртожитках в користування. Будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів в загальному розумінні – це стаціонарна соціально-медична установа загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці, інвалідів, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування [9]. В свою чергу, психоневрологічний інтернат – це стаціонарна соціально-медична установа, призначена для постійного проживання громадян з психоневрологічними захворюваннями, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування [9]. Таким чином, основне призначення гуртожитків є розміщення осіб для тимчасового проживання. При цьому задоволення та реалізація інших конституційних прав громадян (крім житлових), як-то: право на освіту, право на охорону здоров'я тощо не є призначенням гуртожитку. Поряд з цим, такі заклади, як «інтернат», «школа-інтернат», «будинок-інтернат» мають метою забезпечення як освітніх, так і медичних потреб. При цьому, житлові потреби не є основними. Ці заклади як правило мають соціально-медичну або освітню спрямованість. Відповідно, ані школа-інтернат, ані будинок-інтернат за своєю правовою суттю не можуть бути віднесені до гуртожитків.

Звернемося безпосередньо до класифікації гуртожитків за різних підстав та критеріїв. Згідно п.4 Примірного положення про гуртожитки поділяються на два види:

- для проживання одиноких громадян (жилі приміщення знаходяться у спільному користуванні кількох осіб, які не перебувають у сімейних стосунках);
- для проживання сімей (жилі приміщення, що складаються з однієї або кількох кімнат, перебувають у відособленому користуванні сімей) [6]. При цьому у гуртожитках, призначених для проживання одиноких громадян при необхідності, з дозволу виконавчого органу місцевого самоврядування, можуть бути виділені приміщення для проживання сімей. У підтвердження цього наведемо пункт 11 Примірного положення про студентський гуртожиток вищого навчального закладу, згідно з яким гуртожитки можуть бути: а) для проживання окремих осіб (житлові приміщення знаходяться в загальному користуванні декількох осіб, які не знаходяться між собою в сімейних стосунках; б) для проживання сімей студентів (житлові приміщення, що складаються з однієї або декількох кімнат, знаходяться в користуванні однієї сім'ї) [11].

У даному випадку критерієм класифікації можна визначити *сімейний статус осіб, які мають право на отримання житла (житлової площі, житлового місця) в гуртожитку*.

Слід зауважити, що Кабінетом Міністрів України до цього часу не введено у відповідність із новим законодавством про житлові права мешканців гуртожитків застаріле Примірне положення про гуртожитки [5]. Через це п.6.8 Рекомендацій парламентських слухань було доручено Кабінету Міністрів України протягом 2014 р. затвердити нове Примірне положення про гуртожитки з урахуванням положень Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків».

За формою власності гуртожитки можуть бути поділені на такі види:

- гуртожитки, що є об'єктом права державної власності;
- гуртожитки, що є об'єктом права комунальної власності;
- гуртожитки, що знаходяться у приватній власності. До цієї ж категорії відносяться гуртожитки, що було включено до статутних капіталів товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації).

За призначенням можна виділити такі види:

– гуртожитки, призначені для тимчасового проживання у зв'язку з навчанням, перенавчанням, підвищенням кваліфікації у навчальних закладах. Наприклад, наказом Міністерства освіти і науки України від 13 листопада 2007 р. № 1004 було затверджено Примірне положення про студентський гуртожиток вищого навчального закладу [11].

– гуртожитки, призначені для тимчасового проживання у зв'язку з роботою (службою) за контрактом (правова підстава утворення – ст.127 Житлового кодексу УРСР [1]);

– спеціальні гуртожитки, призначені для тимчасового проживання осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк і потребують поліпшення житлових умов або жила площа яких тимчасово заселена чи яким повернути колишнє жила приміщення немає можливості (правова підстава утворення – ст.127 Житлового кодексу УРСР [1]);

– спеціальні гуртожитки, призначені для осіб, які потребують медичної допомоги у зв'язку із захворюванням на туберкульоз (правова підстава утворення – ст. 127 Житлового кодексу УРСР [1]);

– гуртожитки, що мають статус соціальних. Їх також, у свою чергу, можна поділити на 2 групи. Перша група – гуртожитки, що створюються на підставі Закону України «Про житловий фонд соціального призначення [3]. Так, згідно п.2 Типового положення про соціальний гуртожиток [8] жила площа в такому гуртожитку надається громадянину та членам його сім'ї на час перебування на соціальному квартирному обліку за умови, що таке житло є єдиним місцем проживання зазначених осіб. Друга група – гуртожитки, що створюються на підставі Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [2]. Так, згідно Типового положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – це заклад для тимчасового проживання дітей-сиріт та дітей, позбавле-

¹ Водночас слід зауважити, що ст.13 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року передбачено можливість створення спеціального будинку-інтернату як соціально-медичної установи, призначеної для постійного проживання звільнених осіб – громадян похилого віку, інвалідів I та II груп, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування. В розвиток цієї норми наказом Мінсоцполітики України від 09 листопада 2011 року № 432 було затверджене Типове положення про спеціальний будинок-інтернат (зар. в Міністерстві юстиції України 01 грудня 2011 року за № 1389/20127).

них батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, а також осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років, метою діяльності якого є створення умов для соціальної адаптації осіб, що в ньому проживають, та їх підготовка до самостійного життя [7]. До таких гуртожитків поселяються особи після завершення періоду перебування у відповідних закладах для таких осіб, дитячих будинках сімейного типу тощо.

Залежно від умов проживання гуртожитки можна поділити на такі види:

– чоловічі; жіночі; загального проживання; пансіонатного або готельного типу; з самообслуговуванням і самоврядуванням [11].

Висновки. Проведений аналіз свідчить про необхідність більш чіткого нормативно-правового регулювання видів гуртожитків. Адже, на сьогодні існує суттєва розпорошеність норм по різних нормативних актах. Зазначається також відсутність ознак систематизації в цій сфері правового регулювання. Житловий кодекс УРСР (глава 4) не в повній мірі відображає всю різноманітність гуртожитків, які функціонують на сьогодні задля задоволення житлових потреб громадян. На сьогодні недостатньо чітко сформульовано сутність відносин, що складаються у сфері користування гуртожитками як об'єктами фонду спеціального призначення та сутність суміжних закладів у соціально-медичній та соціально-освітній сфері (таких як «інтернат», «пансіонат» тощо). Здійснений аналіз чинного законодавства може мати теоретичне та практичне значення для подальшої розробки класифікації видів гуртожитків як складової спеціалізованого житлового фонду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Житловий кодекс УРСР: прийнято 30 червня 1983 року// Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. - № 28. – Ст. 573.

2. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 року № 2342-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – Ст.147.

3. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України від 12.01.2006 № 3334-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 19-20. – Ст. 159.

4. Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків: Закон України від 04 вересня 2008 року № 500-VI// Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 46. – Ст.323.

5. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків: проблеми та шляхи їх вирішення»: схвалено Постановою Верховної Ради України від 02 вересня 2014 року № 1674-VII [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

6. Примірне положення про гуртожитки: затв. Постановою Ради міністрів УРСР від 03.06.1986 р. № 208. [Електронний ресурс]//Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

7. Типове положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Постанова Кабінету Міністрів України 08 вересня 2005 року № 878// Офіційний вісник України. – 2005. – № 37. – ст.2276.

8. Типове положення про соціальний гуртожиток для осіб, які потребують соціального захисту: постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2007 року № 783 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 41. – ст.1620.

9. Типове положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричний пансіонат, пансіонат для ветеранів війни і праці: затв. наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2001 року № 549 (зар. в Міністерстві юстиції України 29 січня 2002 року за № 66/6354)// Офіційний вісник України. – 2002. – № 5. – Ст.212.

10. Положення про загальноосвітню школу-інтернат та загальноосвітню санаторну школу-інтернат: затв. наказом МОН від 12 червня 2003 року № 363 (зар. в Міністерстві юстиції України 27 червня 2003 року за № 525/7846)//

11. Примірне положення про студентський гуртожиток вищого навчального закладу: затв. наказом МОН від 13 листопада 2007 року № 1004 [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

12. Типове положення про дитячий будинок-інтернат: затв. наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 02 квітня 2008 року № 173 (зар. в Міністерстві юстиції України 23 липня 2008 року за № 675/15366)// Офіційний вісник України. – 2008. – № 56. – Ст.1893.

13. Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: затв. наказом МОН, Мінмолодьспорту, Мінсоцполітики від 10 вересня 2012 року № 995/557 (зар. в Міністерстві юстиції України 20 вересня 2012 року за № 1629/21941// Офіційний вісник України. – 2012. – № 76. – Ст.3087.

14. Житловий кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. д.ю.н., професора Є.О.Харитонова, к.ю.н., доцента Н.Ю. Голубевої. – Х. : Одиссей. – 2010. – 480 с.

15. Федосеева Т.Р. Право громадян на житло у фонді соціального призначення: автореф. дис. канд. ... юрид. наук: 12.00.03 – Х., 2003. – 22 с.

Виноградова Г.В. Класифікація гуртожитків у законодавстві України: постановка проблеми

У статті автором досліджено особливості нормативно-правового закріплення окремих видів гуртожитків як об'єктів спеціалізованого житлового фонду за законодавством України. Визначені деякі критерії та правові підстави для класифікації видів гуртожитків. Виявлені критерії відмінності гуртожитків від суміжних понять.

Ключові слова: гуртожитки, соціальні гуртожитки, спеціальні гуртожитки, будинки-інтернати, школи-інтернати.

Виноградова А.В. Классификация общежитий в законодательстве Украины: постановка проблемы

В статье автором исследованы особенности нормативно-правового закрепления отдельных видов общежитий как объектов специализированного жилищного фонда по законодательству Украины. Определены некоторые критерии и правовые основания для классификации видов общежитий. Определены критерии отличия общежитий от смежных понятий.

Ключевые слова: общежития, социальные общежития, специальные общежития, дома-интернаты, школы-интернаты.

Vinogradova H. Classification of dormitories on the legislation of Ukraine: raising of problem

In the article the features of the normative-legal fixing of separate types of dormitories are investigational an author as objects of the specialized housing fund on the legislation of Ukraine. Some criteria and legal grounds are certain for classification of types of dormitories. The criteria of difference of dormitories are certain from contiguous concepts.

Key words: dormitories, social dormitories, special dormitories, houses-boarding-schools

Стаття надійшла до редакції 17.12.2014.

ЩОДО СТАТУСУ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК ОРГАНУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Р.Ф. Баранецький

здобувач

Міжнародного університету бізнесу і права

м. Херсон

Постановка проблеми. Регулювання діяльності органів Служби безпеки України (далі – СБ України) базується на нормах Конституції України, Закону України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-ХІІ; «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 № 3781-ХІІ, Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV та інших. Вже найбільш узагальнений огляд норм таких актів дозволяє стверджувати про особливий правовий статус СБ України. Зокрема, вже у ст. 1 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-ХІІ [1] зазначено, що СБ України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. Але, про віднесення СБ України до певних з гілок влади, виділених в Конституції України, не зазначено. І це викликає ряд дискусій з приводу статусу даного органу як державного, що обумовлює актуальність обраної теми статті.

Метою статті є визначення специфіки статусу Служби безпеки України як органу державної влади. Задля досягнення означеної мети вбачається доцільним визначення загальних рис державного органу, встановлення місця СБ України серед органів виконавчої, законодавчої, судової влади, виділених Конституцією України, визначення специфіки статусу СБ України як органу, що реалізує державну владу поза межами її конституційного поділу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За основу для написання статті взято напрацювання таких науковців, як: В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.Грошовий, В.М. Кириченко, О.М. Куракін, О.Ф. Скакун, В.Тадій, Ю.М. Тодика та інших.

Специфіка статусу СБ України, в тому числі означає поєднання в характеристиках даного органу держави загальних і спеціальних ознак.

Основні результати дослідження. До числа загальних, беручи за основу виділені О.В. Петришеним [2, с. 124-125], В.Є. Чиркіним [3, с. 85-88], В.М. Кириченко та О. М. Куракіним [4, с. 65-66] риси, можна зазначити, що: 1) за своєю природою СБ України є державним інститутом на відміну від громадських або приватних організацій; 2) за його посередництвом виконуються

завдання та функції держави; 3) СБ України утворюється за рішенням уповноважених органів держави; 4) утримується за рахунок державного бюджету; 5) співробітники мають правовий статус державного службовця у широкому розуміння, насамперед особливі гарантії зайнятості та соціального захисту; 6) служба має певну економічну й організаційну відокремленість і самостійність, визначену організаційну форму та структуру, встановлену законодавством від імені державної влади; 7) наділена нормативно закріпленими державно-владними повноваженнями; 8) ієрархічно підпорядкована та відповідальна перед іншими органами, що не виключає відповідальності перед народом; 9) має територіальні межі діяльності; 10) здійснює свої функції від імені держави; 11) використовує символи держави в офіційному порядку; 12) характеризується певними особливостями підпорядкування у процесі взаємодії з іншими державними органами й установами; 13) спирається у процесі реалізації повноважень на організаційну, матеріальну та примусову силу держави; 14) забезпечує державно-владні повноваження шляхом застосування засобів виховання, переконання, заохочення, а в певних випадках — заходів примусу; 15) не має своєї власності, оскільки його власність — це власність держави взагалі, що перебуває в його оперативному управлінні.

Специфіка СБ України як органу держави полягає в наступному: СБ України було утворено як орган держави, що є організованим колективом людей, об'єднаних загальною метою і родом діяльності (державний орган може бути представлений і окремим громадянином даної держави (наприклад, глава держави — Президент України) [5, с.306]). При цьому одночасно з організацією служби було ліквідовано Комітет державної безпеки УРСР.

Вже 25 березня 1992 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про Службу безпеки України», що і сьогодні відіграє провідну роль у питаннях функціонування відповідної системи органів України, визначенні її правового статусу.

Наведене означає, що СБ України притаманні такі ознаки державного органу як формування державою у відповідності із законом і функціонування на його основі [6, с. 99]. Водночас статус СБ України як органу влади в Україні є специфічним. Зокрема, відповідно до Конституції України влада в державі реалізується за принципом розподілу на законодавчу, виконавчу і судову. Однак, у ст. 1 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-ХІІ [1] до жодної з наведених гілок влади досліджувану службу не віднесено.

Хоча існує позиція віднесення СБ України до числа центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, які «мають бути визначені Конституцією та законодавством України особливі завдання й повноваження, щодо яких може встановлюватися спеціальний порядок утворення, реорганізації, ліквідації, підконтрольності, підзвітності, а також призначення і звільнення керівників та вирішення інших питань», які очолюють голови [7, с. 30].

Дійсно СБ України характеризується особливими завданнями та повноваженнями щодо неї встановлено спеціальний порядок утворення, реорганізації, ліквідації, підконтрольності, підзвітності, формування кадрів, призначення

та звільнення працівників, очолює СБ України голова. Водночас, у нас сумнів викликає віднесення даної служби до числа органів виконавчої влади.

В науці адміністративного права, теорії держави та права України не новою є думка про існування іншого, ані ж конституційного поділу реалізації державної влади в Україні. І в рамках такої концепції йдеться про існування окрім виділених у ст. 6 виконавчої, законодавчої та судової фундаментальних гілок державної влади, ще й контрольної (наглядової) влади [8, с.61-63]. Наприклад, В. М. Кириченко та О. М. Куракін, аналізуючи систему органів держави, доходять висновку про існування за змістом, напрямом діяльності законодавчих органів, які мають представницький характер та правотворчі функції; виконавчих органів, які здійснюють виконавчо-розпорядчі функції; судових органів, які мають незалежний характер, підкоряються лише закону і здійснюють функції правосуддя; контрольно-наглядових органів, які здійснюють контрольно-наглядові функції [4, с. 66].

І ми підтримуємо прихильників означеної концепції. Наприклад, зауважимо, що за розділом VI Основного Закону «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади» йде розділ VII «Прокуратура». Поряд з існуванням окремих розділів, присвячених реалізації судової та законодавчої влади, означене свідчить на користь виокремлення прокуратури в механізмі держави поза межами означених у тій же Конституції України гілок влади.

Про належність СБ України до певної з виділених у ст. 6 гілок державної влади в інших положеннях Основного Закону не зауважено. Хоча про існування такого органу йдеться. Наприклад, у п. 21 ст. 85 Конституції України визначено, що до повноважень Верховної Ради України належить призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України; п. 22 – затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України.

Встановлюючи наповнення системи органів В.М. Кириченко та О.М. Куракін визначають, що до такої належать: 1) орган законодавчої влади – Верховна Рада України; 2) глава держави – Президент України; 3) органи виконавчої влади, що поділяються на: вищі (Кабінет Міністрів України); центральні (міністерства, державні комітети, центральні – органи виконавчої влади зі спеціальним статусом); місцеві (обласні, районні, міст Києва і Севастополя державні адміністрації, голови місцевих державних адміністрацій, відділи й управління обласних і районних державних адміністрацій, адміністрація державних підприємств, установ); 4) органи судової влади – Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції; 5) органи місцевого самоврядування, до яких входять: сільська, селищна, міська рада; сільський, селищний, міський голова; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні й обласні ради; органи самоорганізації населення; 6) контрольно-наглядові органи, до яких належать Генеральна прокуратура та її органи на місцях; податкові адміністрації, санітарні, контрольно-ревізійні та інші державні інспекції [4, с. 67].

Ми не вважаємо дану класифікацію досконалою. Наприклад, щодо віднесення органів місцевого самоврядування до числа державних органів є запе-

речення. Вже їх назва свідчить про іншу приналежність – громаді. А тому видається справедливою позиція щодо знаходження органів місцевого самоврядування поза механізмом державної влади, з виділенням для такого окремого місця в політичній системі (у механізмі управління суспільством та державою) в якості самостійної форми реалізації народом належної йому влади [9, с. 10]. Місцеве самоврядування – це одна з форм народовладдя в Україні, сутність якої виявляється у самостійному вирішенні населенням питань місцевого значення у межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування має специфічну правову форму в кожній державі і залежить від її устрою, історичних, національних та інших особливостей. Органи місцевого самоврядування – це виборні або сформовані іншим способом органи населення певної території, діяльність яких спрямована на вирішення питань місцевого значення у межах встановленої компетенції. До органів місцевого самоврядування Конституція України відносить: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст [4, с. 73]. І з цієї позиції віднесення органів місцевого самоврядування до числа органів держави стає ще більш незрозумілим.

Водночас, у рамках даного дослідження ми не будемо аналізувати та виділяти всі компоненти системи державних органів, що може становити тему окремої статті, а зупинимося на місці в такій системі СБ України. Як бачимо, до жодної з виділених структурних частин системи державних органів В.М. Кириченком та О.М. Куракіним СБ України не віднесено - і це свідчить про її місце за межами системи органів виконавчої влади.

При цьому підстав віднесення СБ України до числа органів описаної вище контрольно-наглядової влади також немає. І тут доцільними для аналізу вбачаються міркування О.Ф. Скакун щодо державних органів влади України. Окрему главу її підручника присвячено дослідженню цього питання і в цій главі окремим параграфом виділено вищий представницький орган влади (Верховна Рада України), голову держави (Президента України), вищий виконавчий орган влади (Кабінет Міністрів України), представницькі органи влади на місцях, виконавчі органи влади на місцях, судові органи влади, правоохоронні та контрольно-наглядові органи та інші. До останньої категорії віднесено СБ України як правоохоронний орган [6, с. 125-139].

Аргументом на користь означеної позиції може свідчити і те, що згідно ст. 1 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 № 3781-ХІІ [10] СБ України поряд з органами прокуратури, внутрішніх справ та рядом інших відноситься до числа «правоохоронних». При цьому про віднесення деяких з правоохоронних органів до числа органів виконавчої влади чітко визначено у законі. Наприклад, у ст.1 Закону України «Про міліцію» від 20.12.1990 № 565-ХІІ [11] вказано, що міліція в Україні – державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань. Або ж у ст.1 Закону України «Про національну гвардію» від 13.03.2014 № 876-VII [12] встановле-

но, що Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України. Таким чином щодо міліції, Національної гвардії України чітко визначено їх приналежність до гілки виконавчої влади, що не можна сказати про СБ України.

Висновок. Враховуючи викладене є підстави стверджувати, що в системі органів держави СБ України займає особливе місце як орган, що не належить до виконавчої, законодавчої, судової влади, але реалізує державну владу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верховна Рада України; Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 № 2229-ХІІ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>

2. Загальна теорія держави і права: [підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.

3. *Чиркин В.Е.* Сравнительное государственное устройство: Учеб. пособие / В.Е. Чиркин. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. – 448 с.

4. *Кириченко В.М., Куракин О.М.* Теорія держави і права: модульний курс: Навч. посіб / В. М. Кириченко, О. М. Куракин. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 264 с.

5. *Тодика Ю.М., Журавський В.С.* Конституційне право України: [підруч. для студ. вищих навч. закл.] / Ю.М. Тодика, В.С. Журавський. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 544 с.

6. *Скакун О.Ф.* Теория государства и права: Учебник / О.Ф. Скакун. – Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

7. *Авер'янов В.Б.* Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. – 668 с.

8. *Тацій В., Грошовий Ю.* Прокуратура в системі поділу влади / В. Тацій, Ю. Грошовий // Вісник Академії правових наук України. – Х., 1999. – № 1. – С. 61-63.

9. *Батанов О.В.* Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: [монографія] / О.В. Батанов. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 260 с.

10. Верховна Рада України; Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 № 3781-ХІІ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>

11. Верховна Рада України; Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 № 565-ХІІ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/565-12>

12. Верховна Рада України; Закон України «Про національну гвардію» від 13.03.2014 № 876-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/876-18>

Баранецький Р.Ф. Щодо статусу Служби безпеки України як органу державної влади

У статті визначено загальні риси державного органу, встановлено місце Служби безпеки України серед органів виконавчої, законодавчої, судової влади, виділених Конституцією України, визначено специфіку статусу Служби безпеки України як органу, що реалізує державну владу поза межами її конституційного поділу.

Ключові слова: орган державної влади, конституційний поділ влади, контрольна влада, статус Служби безпеки України.

Баранецкий Р.Ф. Относительно статуса Службы безопасности Украины как органа государственной власти

В статье определены общие черты государственного органа, установлено место Службы безопасности Украины среди органов исполнительной, законодательной, судебной власти, выделенных Конституцией Украины, определена специфика статуса Службы безопасности Украины как органа, реализующего государственную власть вне ее конституционного разделения.

Ключевые слова: орган государственной власти, конституционное разделение властей, контрольная власть, статус Службы безопасности Украины.

Baranetskiy R.F. Regarding the status of the Ukrainian Security Service as a public authority

The article defines the common features of a public authority; established place of the Security Service of Ukraine among the executive, legislative and judicial power allocated by the Constitution of Ukraine; determined the specificity of the status of the Security Service of Ukraine as a body that implements the state power beyond its constitutional separation.

Keywords: public authority, the constitutional separation of powers, the control power, the status of the Security Service of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2014.

ОТДЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО РЕШЕНИЮ РЯДА НАУЧНЫХ И ПРАКТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ, СВЯЗАННЫХ С КОДИФИКАЦИЕЙ ИНФОРМАЦИОННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ

К.Г. Татарникова

*кандидат юридических наук,
доцент кафедры теории государства и права,
административного и финансового права
Киевского международного университета*

Постановка проблемы. Возникновение глобального информационного общества вызвало потребность модернизации соответствующих норм, правил поведения субъектов правоотношений на трансграничном уровне в международном праве и введение их в законодательство страны с учетом специфики традиционных институтов в национальных правовых системах. Сейчас такой подход формирования национального законодательства об информации присущий государствам, которые идут в так называемом фарватере, за странами-лидерами, или группой стран-лидеров, но имеют уже определенный уровень законодательного закрепления правоотношений относительно информации. Указанное в полной мере относится и к Украине. Однако традиционное национальное законодательство часто становится препятствием формирования консолидированной новой парадигмы, в частности, понимание структурного единства национального информационного права и международного информационного права как взаимно проникающих сфер общественных отношений [1]. Это проявляется и в информационном праве как направлении научных исследований и в качестве учебной дисциплины.

Цель статьи – формирование комплекса знаний по отдельным дискуссионным вопросам кодификации законодательства Украины об информации.

Анализ последних исследований. Следует отметить, что в Украине созданы соответствующие фрагментарные теоретические положения относительно принципов кодификации законодательства Украины об информации. Это отражается в публикациях таких исследователей, как: В.Ю. Баскаков, М.И. Димчогло, В.А. Зализняк, Г.А. Калюжный, Г.М. Красноступ, В.А. Липкан, Ю.Е. Максименко, А.И. Марущак, А.М. Новицкий, П.Е. Матвиенко, В.С. Цимбалюк, К.П. Череповский, Н.Я. Швец и других [2-14].

В собственном исследовании, опираясь на выводы и обобщения указанных исследователей, мы предлагаем свою позицию по ряду существующих проблемных вопросов кодификации законодательства Украины об информации для объективного формирования современной доктрины кодификации в указанной сфере.

Изложение основного материала. Наши исследования теоретических подходов к структуризации информационного права (как международного, так

и национального в отдельных странах) свидетельствуют, что в отечественной науке уже сложилась критическая масса знаний, позволяющая конституировать (формировать строение) проекта Кодекса Украины об информации по частям. Это нужно не только для научных целей, а и для формирования соответствующих учебных дисциплин. Последние, в процессе преподавания, должны отражать матрицу потребностей практики информационных правоотношений как на национальном, так и транснациональном уровнях. В связи с этим аргументируем необходимость структуризации информационного права по частям, для последующего отображения их в проекте Кодекса Украины об информации.

Следуя методологическим убеждениям научной школы структуризации информационного права под руководством В.А. Липкана, нашедшим отражение в диссертациях К.П. Череповского [6] и М.И. Димчогло [5], мы хотим присоединиться к конструктивной критике проекта Концепции кодификации информационного законодательства Украины, предложенного исследователями Научно-исследовательского центра правовой информатики (НИЦПИ) Национальной академии правовых наук Украины [15]. В целом разделяя и поддерживая основные положения, изложенные в проекте этой Концепции, мы не согласны с отдельными положениями: относительно названия кодифицированного акта законодательства об информации – «Информационный кодекс».

Без обоснований авторы концепции законопроекта отказались от такой его части, как преамбула. Большинство исследователей информационного права формулировке преамбулы в будущем проекте Кодекса Украины об информации не уделяют должного внимания. Некоторые исследователи вообще отрицают ее необходимость в законопроекте. Указанное можно рассматривать как соответствующий уровень юридической культуры техники законотворчества. С точки зрения правовой информатики, преамбула в законодательном акте имеет, на наш взгляд, важную информационную функцию, поскольку преамбула кратко определяет формулу системных признаков правоотношений, в том числе по их предмету, объекту. При этом преамбула законодательного акта определяет и политическую направленность государства при определении, регулировании, обеспечении, охране, защите, обеспечении правоотношений в определенной сфере относительно определенного предмета или объекта. Наличие преамбулы в законодательном акте, ее формулировка свидетельствует также о высоком уровне правовой культуры его разработчиков и зрелость развития соответствующей юридической науки. По сути, преамбула законодательного акта также определяет его главную юридически политическую цель, гармонично находит развитие, как правило, в первой статье общей части права, ее первого раздела, где определяются основные положения положительных (публично-правовых) правоотношений.

В классическом понимании правовой информатики преамбула законодательного акта также выполняет комплексную функцию так называемой матрицы правоотношений. Формулировка преамбулы в законодательном акте позволяет адаптировать его к содержанию (формулировке) предмета отрасли или подотрасли, или института правоотношений в понимании как отрасли, подотрасли или института науки и учебной дисциплины.

Далее авторы проекта Концепции [15] без обоснований предлагают конституировать институты информационного права на законодательном уровне только по двум частям: общей и особенной. Это довольно странно, ведь исследователи НИЦПИ имеют два профессиональных научных журнала («Правовая информатика» и «Информация и право»), где должна быть отражена дискуссия между сторонниками и противниками разделения информационного права на две или три части. Никто из сторонников разделения информационного права на две части пока ни в указанных профессиональных журналах, ни в других изданиях не выдвинул аргументов за отрицание разделения этого права на три части.

В предложенном проекте структуры Информационного кодекса Украины авторами Концепции не определяется одна из ведущих задач отраслевой кодификации: уменьшение количества отраслевых специальных законодательных актов. При этом не хватает предложения разъяснения вопроса о дальнейшем существовании такого системообразующего отрасли информационного права законодательного акта как Закон Украины «Об информации». В связи с этим возникает вопрос: какой из указанных законодательных актов (Кодекс об информации Украины или Закон Украины «Об информации») будет выполнять функцию системообразующего отрасли права на положительно-правовом уровне?

При формировании концептуальных признаков общей и особенной части будущего проекта Информационного кодекса Украины разработчики этой Концепции сплели в один клубок субъектно-объектные признаки и объектно-субъектные признаки. Тем самым продемонстрировав, что они не разделяют методологических положений (или не знакомы с ними) понимания смысла такого теоретически-правового термина как «особенности» (от слова «особь») в соотношении его содержания с содержанием такого теоретически-правового термина, как «специальный», или близким к нему по смыслу терминном «специфический».

Из предложенного проекта Концепции также следует, что его разработчики придерживаются идеологии не человекоцентризма, а государствоцентризма, что является проявлением отжившего в отношении прав человека, гражданина и не отвечает современным международно-правовым стандартам, в частности тем, которые направлены на формирование гражданского общества. Хотя в предыдущих разделах проекта Концепции достаточно много внимания уделяется декларированию верховенства прав человека, гражданина в информационной сфере общества.

Итак, разделяя научные методологические и методические взгляды В.С. Цимбалука, которые нашли отражение в его публикациях по структуризации институтов информационного права по частям, предлагаем считать доктринальными следующие положения:

– информационное право как комплексная отрасль права имеет три основные части: общую, особенную и специальную;

– в контексте формирования проекта Кодекса Украины об информации также следует выделить две дополнительные части: преамбулу и переходные и заключительные положения;

– общая часть информационного права (с экстраполяцией на методические положения формирования общей части проекта Кодекса Украины об информации) объединяет в себе традиционные для каждой отрасли права институты с адаптацией их к предметной сфере правоотношений: определение основных задач законодательства об информации, его функций, иерархии регулирования правоотношений (в формах законодательных и подзаконных актов), определение общих признаков в формулировках объектов, субъектов и содержания правоотношений, принципов правоотношений;

– особая часть определяется доминированием основных прав, обязанностей, обязательств лиц в информационных правоотношениях (по субъектно-объектными признаками) в зависимости от их юридического статуса (человека, гражданина как физических лиц, юридических лиц, общества, его общественных формирований, в частности тех, которые не имеют статуса юридических лиц, государства, международного сообщества в информационной сфере, информационном пространстве как государственно-образующей (титульной) нации, так и других социальных образований (в частности, национальных меньшинств, профессиональных формирований и т. п.) на суверенной территории страны и в глобальной информационной среде человечества, информационном пространстве других стран;

– специальная часть формируется по объектно-субъектным признакам, в соответствии с классификационно-квалификационными факторами видов информационной деятельности, а также по специфическим технико-технологическим критериям их реализации при создании, распространении (или как еще говорится (в отдельных нормативно-правовых актах и в научных источниках), распространении, предоставлении), доступе (получении), обращении, обработке, накоплении, хранении и уничтожении (или подобно - утилизации) информации.

Выводы. На стадии становления, а, следовательно, фрагментарного, ситуативного формирования информационного законодательства, среди учтенных все больше отдается предпочтение переходу в законотворчестве к парадигме его кодификации, созданию проекта отдельного отраслевого кодекса, где должны быть законодательно определены основы (принципы, основные начала) общественных отношений в информационной сфере (информационном пространстве) общества.

Итак, решение проблем дальнейшей кодификации информационного законодательства усматривается в надлежащем, основательном научном обеспечении как на общетеоретическом уровне, так и на уровне исследования отдельных частей, институтов информационного права, их взаимосвязи между собой и с другими институтами в других отраслях права.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Череповський К.П.* Окремі питання інкорпорації міжнародного інформаційного права / К.П. Череповський // *Правова інформатика*. – 2012. – № 1 (33). – С. 68-76.
2. *Ліпкан В.А.* Систематизація інформаційного законодавства України: [монографія] / В.А. Ліпкан, В.А. Залізняк; за заг. ред. В.А. Ліпкана. – К. : О. С. Ліпкан, 2012. – 304 с.
3. *Ліпкан В.А.* Адміністративно-правовий режим інформації з обмеженим доступом в Україні: [монографія] / В.А. Ліпкан, В.Ю. Баскаков / За заг. ред. В.А. Ліпкана. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2013. – 308 с.
4. *Цимбалюк В.С.* Щодо проблем боротьби із злочинами, що вчиняються з використанням комп'ютерних технологій / В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський // *Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення*. – Київ : НДІ «Проблем людини». – 1998. – С. 148-154.
5. *Дімчозло М.І.* Консолідація інформаційного законодавства України: автореф. ... дис. ... к. ю. н. : 12.00.07. – К. : НАУ, 2012. – 19 с.
6. *Череповський К.П.* Інкорпорація інформаційного законодавства України: автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.07. – Запоріжжя : ЗНУ, 2013. – 19 с.
7. *Швець М.* Інформаційне законодавство України: концептуальні основи формування / М. Швець, Р. Калюжний, В. Гавловський, В. Цимбалюк // *Право України*. – 2001. – № 7. – С. 88-81.
8. *Бутузов В.М.* Протидія злочинності у сфері високих технологій / В.М. Бутузов, В.С. Цимбалюк, М.В. Гуцалюк // *Міліція України*. – 2002. – № 9. – С. 20-21.
9. *Шемшученко Ю.С.* Теоретичні засади концепції розвитку законодавства України / Ю.С. Шемшученко // *Концепція розвитку законодавства України : [матеріали наук.-практ. конф.] / За ред. В.Ф. Опришка*. – К., 1996. – С. 42.
10. *Ліпкан В.А.* Інформаційна безпека України : [Глосарій] / В.А. Ліпкан, Л.С. Харченко, О.В. Логінов. – К. : Текст, 2004. – 136 с.
11. *Ліпкан В.А.* Правові та організаційні засади взаємодії суб'єктів протидії торгівлі людьми: [монографія] / В.А. Ліпкан, О.В. Кушнір; за заг. ред. В.А. Ліпкана. – К. : О.С. Ліпкан, 2013. – 376 с.
12. *Ліпкан В.А.* Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: Навчальний посібник / В.А. Ліпкан, Ю.Є. Максименко, В.М. Желіховський. – К. : КНТ, 2006. – 280 с.
13. *Калюжний Р.А.* Питання кодифікації законодавства України про інформацію з обмеженим доступом. / Р.А. Калюжний, В.Д. Гавловський, В.С. Цимбалюк. // *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. – Київ : НТУУ «КПІ». – 2001. – № 3. – С. 35-38.
14. *Новицький А.М.* Правові основи формування інститутів інформаційного суспільства в Україні: теорія та практика: дис. ... док. юрид. наук, спец.: 12.00.07 «Адміністративне право і процес, інформаційне право; фінансове право» / Андрій Миколайович Новицький. – Ірпінь, 2012. – 485 с.
15. Проект «Концепція кодифікації інформаційного законодавства України» // *Інформація і право*. – 2012. – № 1(4). – С. 6-14.

Татарникова К.Г. Отдельные предложения по решению ряда научных и практических проблем, связанных с кодификацией информационного законодательства Украины

В статье освещена позиция автора по отдельным дискуссионным вопросам кодификации законодательства Украины об информации. Также по результатам исследования делается вывод, что решение проблем дальнейшей кодификации информационного законодательства усматривается в надлежащем, основательном научном обеспечении как на общетеоретическом уровне, так и на уровне исследования отдельных частей, институтов информационного права, их взаимосвязи между собой и с другими институтами в других отраслях права.

Ключевые слова: право, информация, кодификация законодательства, Кодекс Украины про информацию.

Татарникова К.Г. Окремі питання щодо вирішення низки наукових і практичних проблем, пов'язаних з кодифікацією інформаційного законодавства України

У статті висвітлена позиція автора щодо окремих дискусійних питань кодифікації законодавства України про інформацію. Також за результатами дослідження робиться висновок, що рішення проблем подальшої кодифікації інформаційного законодавства вбачається в належному, ґрунтовному науковому забезпеченні як на загальнотеоретичному рівні, так і на рівні дослідження окремих частин, інститутів інформаційного права, їх взаємозв'язки між собою та з іншими інститутами в окремих галузях права.

Ключові слова: право, інформація, кодифікація законодавства, Кодекс України про інформацію.

Tatarnikova Kristina. A separate proposal for solving a number of scientific and practical problems related to the codification of information legislation Ukraine

The article offers the author's position regarding the separate controversial issues of codification of information legislation of Ukraine. As the result of research it is concluded that solving problems of further codification of information legislation is seen as appropriate, scientific approach, both on general theoretical level and at the level of individual research units, institutes of Information law, their interrelation with each other and with other institutions in other areas of law.

Key words: law, the information, the codification of laws, the Code of the information.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2014.

ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЯК УМОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ (ПОЛІЦІЇ)

М.В. Лошицький

професор кафедри адміністративного права і процесу,

доктор юридичних наук, доцент

Національна академія внутрішніх справ

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань демократичної правової держави є захист прав і законних інтересів громадян, охорона встановленого правопорядку та законності, боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями. Вирішення зазначених завдань повинно здійснюватися всією системою державних органів, у тому числі й органами, які спеціально призначені для виконання правоохоронних функцій. Мова, насамперед, йде про органи внутрішніх справ, стабільне та ефективне функціонування яких є необхідною умовою захисту конституційного ладу, забезпечення законності і правопорядку. Від ефективності діяльності органів внутрішніх справ значною мірою залежить успішність реалізації національних інтересів та стабільність суспільного розвитку. Водночас досягти бажаних результатів неможливо без створення високопрофесійного кадрового корпусу, здатного ефективно вирішувати завдання, поставлені суспільством і державою перед органами внутрішніх справ. А це вимагає докорінного перегляду всієї існуючої системи відомчої професійної та освітньої підготовки працівників системи МВС та створення умов для проявлення й подальшого зростання їх професіоналізму та підвищення кваліфікації.

На жаль, існуюча в Україні модель професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ за багатьма критеріями не відповідає зростаючим потребам суспільства та загальноновизнаним міжнародним демократичним стандартам у цій сфері. Послабляє до того ж невисокий рівень цієї моделі відтік досвідчених кадрів із системи МВС, деформація та «розмивання» її професійного ядра, фахова та психологічна неготовність значної частини керівного складу ОВС до глибокого реформування системи, виключення витрат на систему органів МВС з числа пріоритетних напрямів державного фінансування, низький рівень інформатизації ОВС, недостатнє наукове забезпечення реформаційних процесів як наслідок недооцінки, а іноді й прямого ігнорування досягнень науки, дефіцит практичних рекомендацій щодо використання такого досвіду в професійній діяльності органів внутрішніх справ України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам адміністративно-правового забезпечення професійної підготовки працівників ОВС присвячені наукові публікації вітчизняних правознавців різних наукових галузей, зокрема: М.І. Ануфрієва, О.М. Бандурки, А.В. Басова, О.К. Безсмертного,

В.М. Бесчастного, В.С. Венедіктова, Е.О. Дідоренка, М.М. Дивака, А.В. Дончука, Ю.В. Дубка, М.І. Іншина, Р.А. Калюжного, С.В. Ківалова, А.М. Клочка, А.М. Колодія, А.Т. Комзюка, Я.Ю. Кондратьєва, М.В. Корнієнка, С.О. Кузніченка, К.Б. Левченко, Н.П. Матюхіної, О.І. Остапенка, В.І. Олефіра, В.П. Петкова, С.В. Петкова, Г.О. Пономаренко, М.П. Пихтіна, О.П. Рябченко, О.Ю. Синявської, А.А. Стародубцева, В.К. Шкарупи, І.М. Шопіної, О.Н. Ярмиша та ін.

Мета статті. Розкрити значення використання зарубіжного досвіду як умови вдосконалення адміністративно-правового забезпечення професійної підготовки працівників міліції (поліції).

Основні результати дослідження. Констатуємо значний внесок цих учених у розвиток вітчизняної науки, зауважимо, що оптимальної системи професійної підготовки працівників ОВС в Україні дотепер не створено. Закордонна практика в цьому аспекті досконало не вивчена, а відтак ще залишаються можливості подальшого використання її позитивних надбань в Україні. Водночас саме зарубіжний досвід має достатньо позитивних прикладів, вміле використання яких може оптимізувати організаційно-правовий механізм професійної підготовки працівників ОВС.

Цими передумовами зумовлюється актуальність статті та необхідність вивчення зарубіжної практики адміністративно-правового забезпечення професійної підготовки працівників ОВС з метою використання її позитивних надбань в українських реаліях сьогодення.

Поліцейські системи розвинутих країн світу насамперед таких, як Франція, Велика Британія, США, Італія, Канада, Австрія, Японія, Німеччина мають довготривалу історію, великий досвід боротьби зі злочинністю й охорони громадського порядку, тісні взаємозв'язки між собою. Усе це накладає відбиток на організацію підготовки кадрів для них, змушує враховувати всі здобутки минулого та сучасного, широко розвивати міжнародну кооперацію не лише в питаннях безпосередньо правоохоронної діяльності, а й навчання, стажування, обміні досвідом персоналу поліцейських служб та органів [1, с. 25].

Кадрове забезпечення покладено в основу будь-якої стратегії і тактики поліції розвинутих країн світу [2, с. 312].

Паралельно з основними рівнями професійної підготовки поліцейських кадрів в багатьох країнах діє встановлена законодавством розгалужена багато-профільна мережа додаткової або післядипломної освіти, тобто підвищення кваліфікації, спеціалізації, удосконалення та перепідготовки поліцейських кадрів, яка функціонує як на базі поліцейських навчальних закладів, так і у формі службової підготовки безпосередньо за місцем несення служби.

В Європі крім можливості здобути відомчу поліцейську освіту все більше поліцейських відряджаються або самостійно вступають у загальногромадянські університети, інститути, коледжі. Почастішали випадки прийому на роботу в поліцію осіб, які вже мають одну або дві вищі освіти, і навіть учену ступінь. Європейська відомча професійна підготовка кадрів поліції інтегрувалася в загальнонаціональні та міжнародні освітні простори через систему дер-

жавного ліцензування, атестації та акредитації і функціонує відповідно до загальнодержавних критеріїв і стандартів.

Співробітники поліції європейських країн зацікавлені у функціонуванні ефективної системи підготовки поліцейських кадрів. Зокрема, у Великій Британії Федерація співробітників поліції ініціювала створення адміністрації зі стандартів навчання поліцейських та надання їй статусу поліцейського університету. Передбачалося відкриття при університеті двох коледжів, один з яких мав здійснювати інтерактивне навчання поліцейських, а другий – заочне і вечірнє навчання [1, с. 26].

Натомість у США (штат Каліфорнія) у 1959 р. була створена Комісія з стандартів і підготовки поліцейських в мирний час, завдання якої полягало в стандартизації вимог для поліцейських відомств у межах штату. Після цього у всіх шатах були створені подібні відомства і системи навчання. Оскільки в США муніципальна влада згідно з законом формується владою штатів, то самі штати контролюють їхні повноваження, в тому числі поліцейські, визначаючи їх в професійних статутах. Як правило, комісії з навчання та підготовки поліцейських розробляють стандарти з вербування, перебування на службі та звільнення поліцейських, встановлюють мінімальні вимоги з підготовки кадрів і займаються створенням нових поліцейських дільниць, впровадженням програм навчання та іншими нововведеннями [3, с. 266-280].

Свої особливості в професійній підготовці кадрів для національної поліції має Іспанія. Поліцейські кадри готуються на основі політики, яка відповідає щоденним реаліям і потребам іспанської поліції. На рівні департаментів існує децентралізована мережа, створена уповноваженими даного управління. Їхнє завдання полягає в інформуванні центру про потреби регіонів в поліцейських кадрах та участі в складанні навчальних програм і їх реалізації на місцевих рівнях. Ця підготовка отримала назву міждисциплінарної, оскільки здійснюється при співробітництві з університетськими закладами, юридичними структурами, а також громадськими і приватними організаціями.

Викладацькому складу надається можливість добровільно займатися цією діяльністю впродовж не більше шести років, потім викладачі повинні обов'язково повернутися до своїх підрозділів на період не менше одного року для кращого визначення інтелектуальних, психосоціальних і професійних цілей підготовки. В своїй діяльності вони здійснюють періодичне оцінювання методів і техніки роботи, піклуються про гармонійне навчання слухачів.

Необхідно відзначити, що в процесі навчання іспанських поліцейських суттєве значення надається виставленню оцінок, які розглядаються як необхідна частина навчання. Оцінки не мають функції покарання, а призначені вони для поліпшення підготовки слухачів, і покликані допомогти їм в ході навчального процесу.

Вся діяльність з початкової освіти поліцейських в Іспанії концентрується в центрі підготовки в м. Авіла, в якому здійснюється навчання більше однієї тисячі слухачів на рік.

Постійну роботу з підвищення кваліфікації поліцейських кадрів здійснюють два центри, розташовані в Мадриді: Центр актуалізації, спеціалізації

та соціальних програм для просування по службі і Центр підвищення кваліфікації [3].

В основу підготовки поліцейських кадрів Німеччини покладено принцип довічного найму. Службова діяльність і навчання співробітника планується і прямує в суто перспективному плані. При цьому передбачається постійне підвищення його кваліфікації [4].

Особливістю системи підготовки поліцейських кадрів ФРН є те, що жодний з поліцейських навчальних закладів країни не видає своїм випускникам освітніх документів, відповідних якому-небудь державному освітньому стандарту. Після закінчення навчальних закладів видаються тільки відомчі освітні документи, що дають право працювати тільки в поліції і, як виняток, в деяких інших державних установах [4].

Система підготовки поліцейських кадрів Франції включає 20 шкіл, які незалежно готують поліцейських і офіцерів, інспекторів і комісарів поліції. На центральному рівні здійснюють підготовку поліцейських: Національний інститут підготовки кадрів в м. Клермон-Ферране, де зосереджена основна діяльність з професійної освіти, Центр досліджень і навчання в Жів-сюр-Івет, котрий проводить спеціальну підготовку персоналу, а також Інститут IHESI, який крім функції підготовки проводить дослідження щодо проблем поліцейської діяльності і безпеки території.

Після прийняття «Хартії освіти» і програми підготовки поліцейських співробітників спеціальні навчальні заклади сформулювали низку пріоритетів, серед яких були визначені такі: зближення між поліцією і населенням, яке сприятиме поліпшенню її іміджу; наукова підготовка до інтеграції поліцейських сил в європейських структурах; посилення уваги до проблем молоді, метою якої є зниження злочинності серед неповнолітніх.

Для британської моделі характерна більш вузька спеціалізація поліцейських різних підрозділів і служб вже на перших етапах професійної підготовки. Такий підхід можна спостерігати в американській моделі професійної поліцейської підготовки, де також з самого початку готують вузькопрофільних фахівців для підрозділів поліції. Крім того, координація процесу професійної підготовки у Великобританії децентралізована і здійснюється за регіональним принципом. Проте з середини 80-х рр. в Англії проводяться заходи, спрямовані на посилення впливу центру на управління поліцією і підготовку для неї фахівців, оскільки однією з головних причин існування недоліків у підготовці кадрів і відповідно функціонування поліції є відсутність ефективного управління на національному рівні [3, с. 185-194].

У Великобританії головне завдання поліції – це служіння в першу чергу суспільству, громадянам, а потім вже державі й уряду. Тому поліція в цілому користується повагою та підтримкою населення [5, с. 14]. Такий підхід до визначення головної функції поліції має давні традиції. Англійський досвід підготовки відрізняється гуманістичною спрямованістю навчального процесу, тривалим терміном навчання констеблів за місцем роботи, найретельнішим відбором кандидатів на службу в кримінальну поліцію, організацією їх навчан-

ня, акцентом на самостійне несення служби поліцейськими вже на початковому етапі проходження служби.

Для британської моделі характерна висока ступінь демократичності та гласності складання іспитів, а також подачі апеляції щодо їх результатів. Наприклад, в загально британському відомчому журналі «Police Review» («Поліцейський огляд») регулярно друкуються різноманітні варіанти екзаменаційних білетів і завдань для отримання посади інспектора (сержанта та ін. посад). Претенденти не тільки мають можливість заздалегідь ознайомитися з їх змістом, але й надіслати свої відповіді поштою, які у певних випадках зараховуються і являються підставою для підтвердження складання іспиту. Якщо ж кандидати на поліцейські посади вважатимуть, що їхні відповіді необґрунтовано занижені, то в цьому випадку вони мають можливість звернутися в апеляційну комісію і отримати пояснення не лише зі свого питання, а й ознайомитися з письмовими відповідями інших претендентів, результати яких виявилися вищими [3, с. 185-194].

Реформування Державної поліції Італії розпочалося ще у 1981 р. після прийняття Закону № 121, який був спрямований на її демілітаризацію та гарантування забезпечення прав і свобод людини. Протягом декількох років уся система підготовки кадрів випереджала реструктуризацію поліції як в теоретичному плані, так і стосовно логістики та організації. Значні фінансові кошти були витрачені для забезпечення максимального комфорту в існуючих та новостворених навчальних закладах. Італійські науковці, педагоги та практики доклали значних зусиль в сфері методології інноваційного навчання; наприклад заходів, які успішно реалізуються у співробітництві з центральною дирекцією інститутів підвищення кваліфікації та університету у Венеції. Ці заходи стосуються теоретичних і практичних аспектів, методології й емпіричних досліджень у підготовці сучасних поліцейських. В Італії в даний час діють 34 школи з підготовки кадрів для поліцейських служб, які досить рівномірно розташовані по її території. Сумарно вони розраховані на 8000 слухачів. Протягом п'яти років понад 80 тисяч поліцейських пройшли початкову підготовку та 15 тисяч співробітників – спеціальні курси.

Керівництво системної підготовки кадрів для поліції більшості зарубіжних країн докорінно змінило доктрину своєї діяльності: після досить тривалого періоду використання моделі, яка базується на завданнях і вимогах функціонування служб, в котрі молодим поліцейським доведеться включитися, здійснений перехід до моделі, в основу якої покладені потреби в штатах і вимоги до персоналу. Віднині більша увага приділяється особистим характеристикам кандидатів, тобто майбутніх співробітників державної поліції.

Наприклад, реформа поліцейської освіти в Чехії, здійснювана з середини 2000-х років, базується на наступній філософії навчання поліцейських:

- забезпечення надання поліцейських послуг кожному громадянину;
- формування нового образу поліції (професіоналізм, мотивація, високі етичні стандарти);
- компетентний підхід в освіті;
- рівний доступ до системи освіти для всіх співробітників поліції;

- вдосконалення змісту, форм і методів підготовки на основі об'єктного принципу з урахуванням специфіки конкретних служб;
- облік вимог практичної поліцейської діяльності у здійсненні програм навчання;
- оцінка системи якості та ефективності навчальних програм (внутрішня і зовнішня оцінка);
- особиста відповідальність викладацького складу за забезпечення виконання навчальної програми;
- вдосконалення кадрової роботи;
- розвиток міжнародної співпраці в сфері підготовки поліцейських кадрів;
- розширення дистанційного навчання і впровадження сучасних інформаційних технологій [6].

Аналіз нормативно-правових актів у сфері професійної підготовки поліцейських кадрів дає підстави твердити, що систему норм, які регулюють організацію служби у національних і муніципальних поліцейських формуваннях, правове становище і професійну підготовку їх співробітників, утворюють, як правило, загальнонаціональні (федеральні) закони про поліцію, декрети та укази голів держав і керівників виконавчої влади, а також нормативні акти органів місцевого самоврядування, які містять положення про правовий режим окремих категорій поліцейського персоналу [7, с. 372].

Крім того, правова регламентація професійної підготовки кадрів поліції відображена у відомчих нормативно-правових актах загальнонаціонального (федерального) рівня, регіонального (територіального) і місцевого (муніципального) рівнів в залежності від підвідомчості освітньої установи, яка здійснює професійну підготовку, а також посадового рівня кадрів поліції, щодо яких вона здійснюється.

Висновок. У підсумку спробуємо окреслити контури можливих напрямів і перспектив вдосконалення професійної підготовки працівників міліції в Україні.

По-перше, у XXI ст. особливої актуальності набуває проблема вироблення генеральної стратегії розвитку системи підготовки кадрів МВС України. Мета стратегії, на нашу думку, повинна полягати в переході від переважно кількісного, екстенсивного розвитку відомчої системи професійної підготовки на шлях інтенсивний, якісний, що припускає підвищення ефективності освіти і виховання фахівців. Фундаментальною основою проектування нової моделі професійної освіти в системі МВС України повинна стати науково-обґрунтована політика у цій сфері, а саме реформування освітянської діяльності МВС України у відповідності до стандартів ЄС у галузі підготовки кадрів для правоохоронних органів [8] з обов'язковим урахуванням українських реалій.

По-друге, серйозні зміни мають торкнутися і управління системою професійної підготовки. В основу управління підготовкою кадрів для ОВС має бути покладено принцип розширення повноважень навчальних закладів та високий ступінь контролю за кінцевим результатом їх діяльності.

По-третє, назріла нагальна потреба підготовки нормативно-правових актів, що визначають порядок формування педагогічного корпусу на конкурсній основі; роль і місце кадрових служб ОВС та навчальних підрозділів у комплектуванні навчальних закладів; статус викладача та умови його просування по службі. Пропонується переглянути норми розрахунку штатної чисельності кафедр, систему оцінки матеріального стимулювання праці викладача з урахуванням реального навантаження.

По-четверте, у складній соціально-економічній та політичній ситуації, в якій опинилась Україна на тепер, особлива увага в освітній політиці повинна приділятися змісту освіти у ВНЗ МВС, який має гнучко реагувати на мінливі потреби суспільства і бути зорієнтований на підготовку фахівців до несення служби в умовах ускладнення оперативної обстановки, а також за надзвичайних обставин. Особливу увагу слід приділити вихованню у співробітників правової культури, моральності і гуманізму, поваги до конституційних прав і свобод громадян, готовності до захисту їх життя, вихованню почуття власної гідності, здатності до саморозвитку та самовдосконалення.

Парадигма діяльності навчальних закладів МВС тривалий час була орієнтована на підготовку фахівців «сьогоднішнього дня», націлювала майбутніх правоохоронців на вирішення завдань служби в статичних умовах. Випускники ВНЗ, володіючи великим обсягом фундаментальних знань, у багатьох випадках неспроможні застосувати їх у практичній діяльності, з великими труднощами адаптуються до швидко змінливих умов у сфері їх професійної діяльності. Дуже часто вони виявляються безпорадними там, де потрібна самостійність і компетентність у прийнятті рішень, вміння організувати свою роботу і діяльність інших в обстановці великої невизначеності і підвищеного ризику. У той же час, сучасний етап розвитку правоохоронної системи вимагає фахівців з широким гуманітарним мисленням, здатних будувати професійну діяльність за законами постіндустріального розвитку, що враховують органічний зв'язок між економічною продуктивністю і творчістю, з одного боку, і прагненням до особистої самореалізації з іншого. Для цього в основу функціонування системи освіти мають бути покладені сучасні навчальні та виховні системи, розроблені на базі філософсько-методологічних і психолого-педагогічних знань, здатні подолати існуючий на сьогодні розрив між педагогічною теорією і практикою.

По-п'яте, одним із найважливіших напрямків освітньої політики МВС України має стати інтеграція професійної підготовки кадрів органів внутрішніх справ у світову систему поліцейської освіти. Досягнення поставлених цілей можливе за допомогою: активної участі у створенні міжнародних центрів поліцейської освіти; встановлення контактів з зарубіжними школами поліції не тільки і не стільки на рівні керівників навчальних закладів, а, насамперед, викладачів, курсантів та слухачів [9, с. 188]; розробка і реалізація програми двостороннього співробітництва в цій галузі; розвиток прямих зв'язків навчальних закладів із зарубіжними партнерами.

По-шосте, слід констатувати, що освітня політика в системі МВС України не є статичною. Обстановка, що динамічно змінюється, вимагає

постійного комплексного вирішення управлінських, навчальних, економічних, соціальних, правових, моральних, психологічних завдань у галузі професійної освіти. Реалізація концептуальних ідей у сфері професійної підготовки працівників ОВС, послідовне і цілеспрямоване вирішення освітніх завдань в системі МВС дозволить з високою ефективністю готувати висококваліфікованих фахівців для органів внутрішніх справ, підніме престиж і конвертованість дипломів випускників як в Україні, так і за її межами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Програма совершенствования подготовки сотрудников английской полиции // Police. – 1999. – Р. 25-27.
2. *Брисковська О.М.* Досвід кадрового забезпечення діяльності поліції зарубіжних країн – один із чинників успішного удосконалення правопорядку / О.М. Брисковська, Л.М. Овечкіна // Науковий вісник НАВС України. – К., 2003. – № 2. – С. 312 – 319.
3. Полиция зарубежных стран: система организации и опыт профессиональной подготовки кадров: Учебное пособие / Якубов А.С., Асямов С.В., Тажиев А.А., Миразов Д.М. – Т. : Академия МВД Республики Узбекистан, 2010. – 449 с.
4. *Мартиненко О.* Профессиональное обучение полиции Германии (по материалам МВД Украины) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/index.php?id=1399024677>
5. *Заросило В.О.* Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Заросило Володимир Олексійович. – Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2002. – 20 с.
6. Профессиональная подготовка кадров в полиции Чехии // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://akadmvd.uz/bibl/police/23.pdf>
7. *Синявська О.Ю.* Організаційно-правові засади забезпечення життєдіяльності персоналу органів внутрішніх справ України: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Синявська Олена Юхимівна. – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 466 с.
8. *Ануфрієв М.І., Бандурка О.М., Ярмиш О.Н.* Вищий заклад освіти МВС України. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1999. – 368 с.
9. *Курко М.Н.* Діяльність Міністерства внутрішніх справ України щодо європейської інтеграції: організаційно-правові засади: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Курко Микола Нестерович. – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 229 с.

Лошицький М.В. Використання зарубіжного досвіду як умова вдосконалення адміністративно-правового забезпечення професійної підготовки працівників міліції (поліції)

У статті проаналізовано зарубіжний досвід організації професійної підготовки працівників міліції (поліції). Визначено можливості його використання в удосконаленні системи адміністративно-правового забезпечення професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ України.

Ключові слова: зарубіжний досвід, поліція, вдосконалення, адміністративно-правове забезпечення, професійна підготовка.

Лошицкий М.В. Использование зарубежного опыта как условие совершенствования административно-правового обеспечения профессиональной подготовки работников милиции (полиции)

В статье проанализирован зарубежный опыт организации профессиональной подготовки работников милиции (полиции). Определены возможности его использования в усовершенствовании системы административно-правового обеспечения профессиональной подготовки работников органов внутренних дел Украины.

Ключевые слова: *зарубежный опыт, полиция, совершенствование, административно-правовое обеспечение, профессиональная подготовка.*

Loshitskiy M. Use of foreign experience as a condition for improving the administrative and legal support training of police officers (police)

Foreign experience of organization of professional preparation of workers of militia (polices) is analysed in the article. Possibilities of his use are certain in the improvement of the system of the administrative and legal providing of professional preparation of workers of organs of internal affairs of Ukraine.

Keywords: *foreign experience, police, perfection, administrative and legal providing, professional preparation.*

Стаття надійшла до редакції 06.12.2014.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯПОНІЇ

О.Г. Стрельченко

*доцент кафедри адміністративного
права і процесу,*

кандидат юридичних наук, доцент

Національна академія внутрішніх справ

Юсіфлі Бахтіяр Таптіг Огли

студент

юридичного факультету ННПП

Національна академія внутрішніх справ

Постановка проблеми. Владна система Японії склалася історично і більшість її інститутів функціонує на засадах традиційності, а владна система сприймається як єдине ціле, як єдиний захисник, в якого вірять і довіряють, вона керує порядком і протистоїть хаосу (ця ознака відповідає харизматичному типу); владна система функціонує у розвинутій правовій державі із сформованою законодавчою базою та діючими нормами права.

Метою статті є характеристика публічної адміністрації в Японії та сформульовані повноваження кожного суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Над розглядом цієї проблематики працювали вітчизняні вчені О.В. Кузьменко, В.Я. Малиновський [1], О.Ю. Оболенський [2], В.П. Тимощук [3], Є.С. Черноног [4], А.М. Школик [5], О.Ф. Скакун [6], О.Г. Стрельченко [7].

Основні результати дослідження. Адміністративна система Японії переживає перехідний період і продовжує зазнавати радикальних змін. Починаючи із 1868 р., коли новий уряд Мейдзі (так звана «Реставрація Мейдзі») змінив феодальний «Едоський сьогунат – уряд Едо-бакуфу», адміністративна гілка влади в Японії стала більш потужною у порівнянні з менш сильною законодавчою та судовою гілками влади. Передбачалося, що саме таке співвідношення сил буде тим необхідним чинником розвитку й успішного публічного управління країною [8, с. 108].

Система влади Японії склалася історично і більшість її інститутів функціонує на засадах традиційності, а система влади сприймається як єдине ціле, як єдиний захисник, в якого вірять і довіряють, вона забезпечує порядок і протистоїть хаосу (ця ознака відповідає харизматичному типу); система влади функціонує у розвинутій правовій державі із сформованою законодавчою базою та діючими нормами права.

У рамках теоретико-методологічного підходу запропонованого М. Вебером, виходячи з розбіжності в природі (онтології) можна виокремлювати носіїв влади як конкретних суб'єктів політичної системи чи частини механізму держави, функціонування яких оцінюється більшістю населення як правомірна та авторитетна діяльність. Тому, М. Вебер визначає наступні суб'єкти державної влади Японії, виходячи зі специфіки територіальної сфери

функціонування органів влади, а саме: 1) глава держави; 2) парламент та його органи; 3) уряд та його складові; 4) верховний суд та судейський корпус у цілому тощо. Слід відзначити, що система влади в Японії історично склалася таким чином, що в країні немає соціальної групи або прошарку, що панує над всіма іншими.

Японія є унітарною демократичною національною державою з парламентською конституційною монархією. Народ здійснює свою владу через демократично обраний парламент та сформовані ним і відповідальні перед ним органи виконавчої влади. Природно, що Конституція гарантує громадянам буржуазно-демократичні права і свободи – слова, совісті, мітингів, демонстрацій, особисту недоторканність і рівноправність, незалежність судової влади тощо.

Формальним головою держави є *Імператор Японії*, символ державності і національної єдності. Він позбавлений права управляти країною й виконує лише церемоніальні функції [9]. Чинним Імператором країни є Його Величність Імператор Акіхіто. Фактичним головою держави виступає прем'єр-міністр, голова Кабінету Міністрів Японії. З 30 серпня 2011 року цю посаду обіймає Нода Йосіхіко.

У ст. 1 Конституції Японії закріплено те, що Імператор є символом держави та єдності народу, якому належить суверенна влада. Були скасовані такі важливі установи колишнього державного апарату, як Таємна рада та Міністерство імператорського двору, що підпорядковувалися безпосередньо імператорові та стояли вище парламенту та уряду.

Зараз японський імператор виконує приблизно ті ж державні функції, що і британський монарх («править, але не управляє»). До *основних повноважень імператора в сфері державного керування* Конституція відносить: призначення прем'єр-міністра відповідно до рішення парламенту (ст. 6); промульгація (лат. оголошення, обнародування, робити відомим, оголошувати, обнародувати) урядових указів та договорів; погодження призначень і відставок державних міністрів та інших посадових осіб (ст. 7).

Найвищим органом державної влади є двопалатний Парламент, найстаріший в Азії.

Так, Парламент Японії (коккай, «Державна Рада») є органом державної влади, який представляє японську націю і виконує її волю. Чинна Конституція Японії визнає його найвищим органом державної влади і єдиним законодавчим органом держави. Найвищий орган державної влади означає те, що Парламент – це головна політична установа японської держави, що безпосередньо виступає від імені усїєї японської нації, носія державного суверенітету, і має статус, необхідний для здійснення волевиявлення цієї нації. Єдиний законодавчий орган держави означає, що лише Парламент має монопольне право на прийняття японських законів, а інші органи державної влади не можуть перебрати на себе його повноваження. Винятком з цього правила є право обох Палат Парламенту та Верховного Суду Японії самостійно визначати правила поведінки у своїх установах [10]. Він складається з *нижньої Палати представників і верхньої Палати радників* [11].

Парламент зобов'язаний приймати закони та бюджет країни. Він обирає прем'єр-міністра, надає уряду вотум довіри і позбавляє його довіри, звільняє некомпетентних суддів [7]. Правлячою партією в Парламенті є Демократична партія Японії. Основна опозиційна парламентська сила – Ліберал-демократична партія. Обидві партії є послідовниками поміркованого лібералізму.

Оскільки прийнята двопалатна система, то існують випадки, коли думки в двох палатах різняться. Тому, Конституція Японії визначає, що Палата представників має перевагу у прийнятті рішень, як, приклад, винесення резолюції по законопроєктах, бюджету, або призначення прем'єр-міністра. Підставою для цього вважається те, що палата представників тісніше пов'язана із народом. У парламенті є декілька *допоміжних органів*, які підтримують його діяльність. Державна парламентська бібліотека є одним з цих органів, вона надає парламенту такі послуги, як оцінка законопроєкту, експертиза законодавства, експертиза правової системи.

Кожна палата має власних посадових осіб – *голову, заступника голови, тимчасового голову, голів постійних комітетів і генерального секретаря*.

Голова та його заступник обираються з числа депутатів палат. Термін їхніх повноважень відповідає депутатському терміну тієї чи іншої палати. Голова підтримує порядок у палаті, керує її засіданнями, наглядає за адміністративною роботою палати та представляє палату всередині країни і закордоном. У випадку хвороби, смерті або відсутності голови його обов'язки виконує заступник голови. Якщо відсутні і голова, і його заступник, обирається *тимчасовий голова палати*, який виконує функції голови.

Голови постійних комітетів обираються з числа членів постійних комітетів та керують їхньою роботою.

Генеральні секретарі палат обираються з числа чиновників, які не є депутатами Парламенту. Вони завідують адміністративною роботою під наглядом голів палат і підписуються на офіційних документах.

Обидві палати мають *два типи комітетів: постійні та особливі*. Число постійних в кожній з них складає 17. Депутат повинен бути членом хоча би одного постійного комітету. Кількість особливих комітетів невизначена – вони створюються тимчасово за необхідністю, для розгляду питань, якими не займаються постійні комітети. Місця в комітетах розподіляються рівномірно і пропорційно між членами усіх парламентських партій і угруповань.

Комітети є місцем обговорення законопроєктів, які потім виносяться на розгляд пленарного засідання палат. Така система обговорення дозволяє безсторонньо проаналізувати і покращити законопроєкт. Комітети відіграють важливу роль у прийнятті парламентських рішень, через що інколи називаються «малими законодавчими органами».

Кабінет Міністрів Японії було засновано 1885 р. і затверджено Конституцією Великої Японської імперії та імператорським рескриптом № 135 «Про урядову систему Кабінету Міністрів 1889 року». Згідно з цими постановами повнота виконавчої влади належала Імператорові, який мав право формувати і переформовувати Кабінет Міністрів та призначав Прем'єр-міністра Японії, керував іншими міністрами. Після поразки Японії у Другій

світовій війні була прийнята нова Конституція Японії 1947 року, яка позбавила японського монарха впливу на державне управління та передала функції виконавчої влади Кабінету Міністрів Японії на чолі з Прем'єр-міністром. Статус та повноваження Кабінету Міністрів були уточнені Законом Японії «Про Кабінет Міністрів 1947 року». Юридичні норми, визначені у цих двох документах, є чинними по сьогодні.

Кабінет Міністрів Японії покликаний керувати державою. Він виконує закони і бюджет, ухвалені Парламентом. Кабінет складається з *профільних міністерств та адміністрацій*. Усі міністри є цивільними особами, половина з яких має бути членами Парламенту. Прем'єр-міністр, голова Кабінету, має право розпуску Палати представників, призначення міністрів і суддів [12]. Кабінет Міністрів несе відповідальність перед Парламентом. Якщо нижня палата парламенту виносить вотум недовіри Кабінету, то або сама палата піддається розпуску, або Кабінет іде у відставку.

Кабінет Міністрів Японії складається не менш як із 14, а у особливих випадках – із 17 міністрів, які очолюють відповідні міністерства (ст. 2 Закону Японії «Про Кабінет Міністрів Японії»). Їх призначає і звільняє голова Кабінету Міністрів – Прем'єр-міністр Японії, а затверджує призначення – Імператор Японії. Кожен міністр повинен бути цивільною особою. Більше половини членів Кабінету повинні обиратися з депутатів Парламенту Японії (ст. 66, 68 Конституції Японії). До складу Кабінету Міністрів входить *Секретаріат Кабінету Міністрів Японії*, який є відомством, що виконує функції *радника і речника Прем'єр-міністра*.

Кабінет Міністрів є підзвітним Парламенту Японії, найвищому органу державної влади в країні (ст. 66 Конституції Японії). Парламент має право висловлювати недовіру Кабінету, автоматично відсилаючи усіх його членів у відставку (ст. 70 Конституції Японії).

Глава кабінету – прем'єр-міністр, який призначається імператором за поданням парламенту. По сформованій конституційній практиці главою кабінету стає лідер партії парламентської більшості. Конституція надає прем'єр-міністрові право призначати й відстороняти від посади за своїм розсудом міністрів кабінету.

Прем'єр-міністр Японії обирається з числа депутатів Парламенту Японії, обов'язково цивільних, рішенням обох Палат цього Парламенту [13] і призначається Імператором, згідно з ухваленою Парламентом процедурою (ст. 6, 66, 67).

Конституція, визначаючи компетенцію Кабінету Міністрів Японії, відносить до його ведення поряд з іншими загальними функціями управління наступні обов'язки (ст. 73): ведення державних справ і виконання прийнятих парламентом законів; управління зовнішньою політикою; виконання договорів; організація й управління державною службою; складання проекту бюджету; видання урядових указів; рішення про загальні й часткові амністії, пом'якшення та відстрочка покарань і поновлення в правах.

До повноважень Прем'єр-міністра Японії за Конституцією входять: формування та реформування Кабінету Міністрів (ст. 68); управління та нагляд за усіма гілками виконавчої влади (ст. 72); подання законопроектів до

Парламенту від імені Кабінету Міністрів Японії (ст. 72); звітування перед Парламентом про загальний стан державних справ і дипломатичних стосунків від імені Кабінету Міністрів (ст. 72); контрасигнація законів і урядових указів (ст. 74); згода на притягнення до кримінальної відповідальності діючих членів Кабінету Міністрів Японії (ст. 75) [14].

До повноважень Прем'єр-міністра Японії за японським законодавством входять: головування на нарадах Кабінету Міністрів Японії (ст. 4, абз. 2 Закону Японії «Про Кабінет Міністрів Японії»); оголошення надзвичайного стану в державі (ст. 71 Закону Японії «Про поліцію»); управління поліцією при надзвичайному стані (ст. 72 Закону Японії «Про поліцію»); верховне командування Силами Самооборони Японії (ст. 7 Закону Японії «Про Сили Самооборони Японії»); залучення Сил Самооборони Японії для захисту держави та підтримання спокою у ній (ст. 76, 80 Закону Японії «Про поліцію»); оголошення небезпеки землетрусу після отримання прогнозу від голови Метеорологічного відомства Японії (ст. 9 Закону Японії «Про особливі заходи у випадку великого землетрусу»).

До складу Кабінету Міністрів Японії (найкаку) крім прем'єр-міністра («найкаку сорідай-дзин») входять і *державні міністри* («*кокуму дайджин*»). *Державні міністри*, як правило, управляють роботою відповідних міністерств. При цьому деякі міністри можуть очолювати паралельно й комітети, що перебувають при канцелярії (офісі) прем'єр-міністра або при Кабінеті Міністрів.

Частина державних міністрів є міністрами без портфеля. У відповідності зі сформованою практикою на них покладено управління структурними підрозділами канцелярії прем'єр-міністра.

Членами кабінету є також *генеральний секретар* Кабінету Міністрів (з 1966 р. іменується міністром) та начальник законодавчого бюро Кабінету Міністрів Японії.

Законодавство встановлює ряд істотних вимог до складу Кабінету Міністрів Японії.

Не менш половини міністрів кабінету повинні бути депутатами парламенту. Члени кабінету повинні бути цивільними особами.

Важливим дорадчим органом при прем'єр-міністрі є ***Рада національної оборони*** («*кокубо кайги*»), до складу якого входять прем'єр-міністр (голова), заступник прем'єр-міністра, міністр закордонних справ, міністр фінансів, начальник управління національної оборони, начальник управління економічного планування.

Відповідно до Закону Японії «Про організацію державного керування» всі органи й установи центральної адміністрації підрозділяються на: «*фу*» (канцелярія); «*ре*» (міністерства); «*чинкой*» (комітети); «*ті*» (керування).

Назва «*фу*» відноситься тільки до однієї адміністративної установи – канцелярії прем'єр-міністра (сорифу), яку очолює міністр кабінету. До основних функцій канцелярії віднесено вирішення питань загального порядку, що стосуються всіх міністерств, а також деяких спеціальних питань, що не входять у компетенцію існуючих міністерств (нагородження й пенсійне забезпе-

чення державних службовців, статистика, загальне інспектування всіх ланок державного апарата, офіційна публікація урядових актів тощо).

Практично всі міністерства («ре») побудовані однотипно. **Міністерство** складається із *секретаріату («камба»)* і *департаментів («кеку»)*, які у свою чергу підрозділяються на *відділи («бу»)* і *секції («ка»)*. **Міністерства Японії:** Міністерство загальних справ; Міністерство юстиції; Міністерство фінансів; Міністерство культури і науки; Міністерство добробуту і праці; Міністерство сільського, лісового та водного господарств; Міністерство економіки і промисловості; Міністерство землі та транспорту; Міністерство довкілля; Міністерство оборони; Міністерство самоврядування; Міністерство будівництва; Міністерство охорони здоров'я та соціальних справ; Міністерство закордонних справ, Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості.

У деяких міністерствах утворюються *самостійні керування («ті»)*. Майже при кожному міністерстві існують *консультативні комісії, комітети, ради*, а також *різні установи (дослідницькі інститути, навчальні заклади тощо)*.

Очолує міністерство *міністр («дойдзин»)*. Його повноваження визначені в Законі Японії «Про організацію державного управління»: управління міністерством і нагляд за роботою персоналу; розробка законопроектів у своїй сфері управління та подання їх прем'єр-міністрові для обговорення на засіданнях Кабінету Міністрів Японії; розробка наказів та розпоряджень по міністерству; управління діяльністю місцевих філій міністерств та відомств і нагляд за їхньою роботою (ст. 10-12, 14, 15).

Кожний міністр має по одному *парламентському віце-міністрові*, а найбільш впливові міністри (фінансів, зовнішньої торгівлі й промисловості тощо) – по два. *Парламентський віце-міністр* надає міністрові допомогу в керуванні міністерством, у рішенні ряду адміністративних справ, а також виконує обов'язки міністра за його відсутності. Крім того, кожний міністр має по одному керуючому (адміністративному) віце-міністрові («дзиму дзикан»), до завдань якого належить забезпечення роботи всіх ланок апарата міністерства.

Два інших види *адміністративних установ (комітети – «шинкай» і керування – «ті»)* створюються при канцелярії та міністерствах. Як ми вже відзначали вище, у ряді випадків їх можуть очолювати державні міністри.

Комітети, які створюються при канцелярії прем'єр-міністра, є: *державний комітет із забезпеченню суспільної безпеки (контролює поліцейські повноваження)*, *комітет у справах столичної зони*, *комітет з урегулювання земельних питань* тощо. Створюються комітети й при деяких міністерствах: *комітет з охорони культурних багатств* – при міністерстві культури і науки, *комітет із питань праці на громадських робіт* – при міністерстві добробуту і праці тощо.

При канцелярії прем'єр-міністра створений *цілий ряд управлінь: імператорського двору, по розвитку острова Хоккайдо, економічного планування, оборони тощо*. При міністерстві може створюватися кілька управлінь: при міністерстві зовнішньої торгівлі та промисловості – *патентне управління та управління малих і середніх підприємств*; при міністерстві сільського, лісового та водного господарства – *продовольче управління, управління рибальства, управління лісового та водного господарства*.

Крім консультативних рад, при міністерствах та управліннях можуть також створюватися такі установи, як наради, екзаменаційні приміщення, НДІ, навчальні та тренувальні заклади, медичні установи та інші спеціальні установи. Для ведення діловодства таких установ можуть створюватися регіональні відділення. Для вищевказаних органів визначається встановлене число штатних співробітників.

Висновок. Крім вищезазначених органів виконавчої влади, одним із різновидів є спеціальні юридичні особи, які відповідно є аналогічними органам виконавчої влади. Спеціальні юридичні особи утворюються законом у тому випадку, коли діяльність центрального уряду має характер господарської діяльності, і передбачається, що ведення ними цієї діяльності буде проведено більш ефективно, ніж органами виконавчої влади. Їх кількість досягла 88. У тому числі: громадські корпорації, агентства, кредитно-фінансові корпорації та спеціальні банки. В даний час просуваються реформи спеціальних юридичних осіб шляхом їх злиття та ліквідації, забезпечення прозорості управління їх діяльністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Малиновський В.Я.* Державне управління: навч. посіб. / В.Я. Малиновський. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 576 с.
2. *Оболєнський О.Ю.* Державна служба: підручник / О. Ю. Оболєнський. – К. : КНЕУ. – 2006. – 472 с.
3. *Тимощук В.П.* Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / В. П. Тимощук, А. М. Школик. – К. : Конус-Ю, 2007. – 735 с.
4. *Черноног Є.С.* Державна служба: історія, теорія і практика: навч. посіб. / Є.С. Черноног. – К. : Знання, 2008. – 458 с.
5. *Скакун О.Ф.* Общее сравнительное правоведение: Основные типы (семьи) правовых систем мира / О. Ф. Скакун. – К., 2008. – 460 с.
6. Адміністративне право зарубіжних країн / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко [та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2014р.
7. *Стрельченко О.Г.* Публічна служба в Японії / О.Г. Стрельченко // Адміністративне право і процес. – № 2 (4). – 2013. – С. 108-115.
8. Конституція Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
9. Парламент Японії // Енциклопедія Ніппоніка: в 26 т. 2-е видання. – Токіо : Сьогаккан, 1994-1997.
10. Офіційна сторінка Палати радників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
11. Офіційна сторінка Кабінету Міністрів Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
12. Organization of the Government of Japan. Institute of Administrative Management under the supervision of Management and Coordination Agency, Prime Minister's Office, Government of Japan., Tokyo: Institute of Administrative Management, 1977 – 2007 v.
13. О государственных служащих : Закон Японии от 21 октября 1947 г. № 120 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
14. *Козырина А.Н.* Административное право зарубежных стран: Учеб. пособие; под ред. проф. А. Н. Козырина. – М. : СПАРК, 1996. – 428 с.

Стрельченко О.Г., Юсіфлі Б.Т. Адміністративно-правова характеристика публічної адміністрації Японії

У статті здійснена порівняльно-правова характеристика суб'єктів публічного адміністрування в Японії. Зроблено акцент на державних органах публічного управління та виокремлено особливості реалізації їх повноважень.

Ключові слова: суб'єкт, публічна адміністрація, Японія, публічне управління, повноваження, державні органи.

Стрельченко А.Г., Юсифли Б.Т. Административно-правовая характеристика публичной администрации Японии

В статье осуществлена сравнительно-правовая характеристика субъектов публичного администрирования в Японии. Сделан акцент на государственных органах публичного управления и выделены особенности реализации их полномочий.

Ключевые слова: субъект, публичная администрация, Япония, публичное управление, полномочия, государственные органы.

Strelchenko O.G., Yusifli B.T. Administrative and legal description of the public administration in Japan

This article provides a comparative legal description of the subjects of public administration in Japan. Made emphasis on public bodies and public administration singled out the peculiarities of their powers.

Keywords: subject, public administration, Japan, public administration, authority, public authorities.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2014.

**ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПІДРОБЛЕННЯ
ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДЛЯ РЕЄСТРАЦІЇ
ВИПУСКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ, ЗА СУКУПНІСТЮ
ЗІ СЛУЖБОВИМ ПІДРОБЛЕННЯМ,
ЩО СПРИЧИНИЛО ТЯЖКІ НАСЛІДКИ**

С.Р. Багіров

*доцент кафедри кримінального права і процесу
Юридичного інституту
Національного авіаційного університету України,
кандидат юридичних наук, доцент*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Злочини, що вчиняються шляхом підроблення, становлять значний як теоретичний, так і практичний інтерес. Питання щодо конструкції їх правових норм, місця розташування у структурі Особливої частини КК України, розмежування у процесі кримінально-правової кваліфікації залишаються актуальними протягом тривалого часу. Через використання законодавцем терміну «підроблення» при формулюванні відповідних кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за діяння у різних сферах суспільних відносин, у зв'язку із низкою ознак складу злочину, що співпадають у таких діяннях, практика зазнає істотних утруднень при кваліфікації таких суспільно небезпечних діянь.

Особливе місце посідає проблема кваліфікації дій суб'єкта злочину, який є службовою особою і шляхом підроблення завдає певну матеріальну шкоду фізичним або юридичним особам, за умови, що в його діях спостерігаються ознаки іншого, крім передбаченого ст. 366 КК України («Службове підроблення»), злочину. Виникають, принаймні, такі питання: 1) чи правильним буде кваліфікувати таку ситуацію за сукупністю злочинів? 2) чи не буде у цій ситуації конкуренція кримінально-правових норм, розв'язання якої потребує кваліфікації за однією обраною нормою, що виключає сукупність злочинів? 3) чи є вірним у випадку наявності ознак службового підроблення та певного наслідку, що входить до об'єктивної сторони іншого злочину, кваліфікувати такі діяння за ч. 2 ст. 366 КК України?

Ця загальна проблема знаходить своє виявлення як у неоднаковому застосуванні судом касаційної інстанції одних і тих самих норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, так і в неоднозначному тлумаченні у науково-практичних коментарях

до КК України питань додаткової кваліфікації дій суб'єкта за ознаками ч. 2 ст. 366 КК України.

На думку автора, в цьому аспекті значний теоретичний та практичний інтерес для наукового аналізу становить тлумачення ознак такого складу злочину, як «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів» (ст. 223-1 КК України). Відповідно до чинної редакції, ця стаття містить одну частину з таким описом злочинних дій: внесення уповноваженою особою в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей, якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в цінні папери.

Вбачається, що законодавча конструкція об'єктивної сторони дозволяє вважати це кримінальне правопорушення злочином з матеріальним складом. Обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є такі: 1) суспільно небезпечне діяння у вигляді внесення уповноваженою особою в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей; 2) суспільно небезпечні наслідки у вигляді значної матеріальної шкоди інвесторові в цінні папери; 3) причинний зв'язок між внесенням у відповідні документи завідомо неправдивих відомостей та заподіянням значної матеріальної шкоди інвесторові в цінні папери. Матеріальний характер цього складу злочину призводить авторів науково-практичних коментарів до висновків, що «у випадках вчинення цього злочину службовою особою, за наявності всіх ознак службового підроблення, яке спричинило тяжкі наслідки, необхідна додаткова кваліфікація за ч. 2 ст. 366 КК» [1, с. 354].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Здійснивши вивчення доступної наукової літератури, автор доходить висновку, що на сьогодні в Україні захищено одну кандидатську дисертацію, де вивчалися кримінально-правові аспекти підроблення як способу вчинення злочину [2]. Автор цієї дисертації С.С. Тучков присвятив весь третій розділ праці висвітленню проблемних питань кваліфікації підроблення як при конкуренції кримінально-правових норм, так і за сукупністю злочинів.

Дотичні до проблеми, що розглядається, питання кваліфікації у випадку конкуренції кримінально-правових норм, помилок у кваліфікації та загальних проблем кримінально-правової кваліфікації вивчалися у працях О.К. Маріна [3], Т.М. Марітчака [4] та інших представників наукової школи проф. В.О. Навроцького [5].

На момент підготовки цієї статті однією з останніх наукових праць, присвячених кримінально-правовій характеристиці злочинів у сфері службової діяльності, є навчально-практичний посібник харківських вчених В.І. Тютюгіна, Ю.В. Гродецького та С.В. Пізімчука «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (2014 р.) [6].

Водночас варто зауважити, що питання обґрунтованості додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 366 КК України у випадках вчинення службовою (уповноваженою) особою діяння у вигляді внесення в документи, які подаються для

реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей, що спричиняє наслідки у вигляді значної матеріальної шкоди інвесторові в цінні папери, в наведених вище працях безпосередньому дослідженню не піддавалось.

Формулювання цілей статті. Отже, метою цієї праці є ознайомити колеґ із проблемною для практики ситуацією; на прикладі кримінально-правового аналізу ознак злочину, передбаченого ст. 223-1 КК України, відповісти на запитання про те, чи є правильним у випадку наявності ознак службового підроблення та певного наслідку, що входить до об'єктивної сторони іншого злочину, завжди кваліфікувати такі дії за ч. 2 ст. 366 КК України?

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Передусім варто вказати, що законодавець, формулюючи у диспозиціях кримінально-правових норм ознаки суб'єктів злочинів, передбачених ст. 223-1 та ст. 366 КК України, використав різну термінологію. Як відомо, у ст. 366 КК України йдеться про «службову особу», тоді як у ст. 223-1 КК України вказано на «уповноважену особу». Звідси в особи, яка застосовує закон, виникає цілком очікуване запитання: як розкрити зміст ознак поняття «уповноважена особа» та як воно за змістом співвідноситься із словосполученням «службова особа»?

Спіраючись на чинне законодавство України про кримінальну відповідальність варто зазначити, що використаний у ст. 366 КК термін «службова особа» не може бути розтлумачений на підставі п. 1 примітки до ст. 364 КК. Річ у тім, що в цьому пункті примітки вказано: «службовими особами у статтях 364, 368, 368-2, 369 цього Кодексу є особи...» і далі за текстом. Отже, статтю 366 КК законодавець не назвав, що створює необхідність звернутись до положень ч. 3 ст. 18 КК, в яких розкривається зміст поняття «службові особи» для всіх інших статей КК. Згідно з цими положеннями, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Свого часу пленум Верховного Суду України в пункті 1 своєї постанови № 5 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво» роз'яснив, що організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх

заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідуючі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо). Що ж стосується адміністративно-господарських обов'язків, то це обов'язки по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо.

Який же зміст вкладається законодавцем у поняття «уповноважена особа» в контексті ст. 223-1 КК України? Допомогти в цьому нам може звернення до підзаконних актів, що регулюють правовідносини з реєстрації випуску цінних паперів. Наприклад, перший випуск акцій акціонерним товариством регулюється Положенням «Про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств», затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 692 від 27.05.2014 р. [7].

Відповідно до п. 7 цього Положення, «документи для реєстрації випуску (випусків) акцій подаються засновником (засновниками) або уповноваженою(ими) особою (особами) засновника (засновників) товариства до центрального апарату Комісії або її територіальних органів відповідно до делегованих повноважень» [7].

Як правило, засновники уповноважують на ці дії керівника емітента, що може підтверджуватися, наприклад, нормами розділу 2 «Документи, які подаються для реєстрації випуску акцій» наведеного Положення. Згідно з п. 1 цього розділу, для реєстрації випуску (випусків) акцій засновником (засновниками) або уповноваженою (ими) особою (особами) засновника (засновників) товариства подаються:

1) заява про реєстрацію випуску (випусків) акцій, складена згідно з додатком 9 до цього Положення;

2) рішення зборів засновників про:

– створення товариства;

– визначення уповноваженої(их) особи (осіб) засновника (засновників) (прізвище, ім'я та по батькові – для фізичної особи; найменування, код за ЄДРПОУ, місцезнаходження та номери телефонів (факсу) – для юридичної особи), якій (яким) надаються повноваження здійснювати дії, пов'язані зі створенням товариства (у разі необхідності);

– приватне розміщення акцій;

– погодження умов засновницького договору (у випадку прийняття рішення про укладання засновницького договору).

Зазначене(і) рішення оформлюється(ються) протоколом, який повинен бути засвідчений підписом (підписами) керівника і печаткою (печатками) (у разі наявності) засновника (засновників) та/або підписами голови і секретаря зборів засновників.

Як випливає з наведеного Положення, відомості у відповідні документи вносяться керівником емітента, яким може бути або один із засновників, або особа, яка не належить до засновників, але яку останні уповноважили на виконання функцій керівника акціонерного товариства. А керівник товариства є ніким іншим, як особою, на яку покладено організаційно-розпорядчі функції, тобто, службовою особою. Враховуючи те, що документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, згідно примітки до ст. 358 КК України (яка поширюється законодавцем і на ст. 366 КК України), належать до офіційних, то можна дійти висновку, що ст. 223-1 КК України є спеціальною нормою стосовно ст. 366 КК України, яка містить загальний склад службового підроблення.

Продовжимо кримінально-правовий аналіз.

На сьогодні в судах України склалась неоднозначна практика кваліфікації дій особи, яка вчинила розкрадання шляхом зловживання своїм службовим становищем шляхом підроблення і використання підроблених документів.

Автор брав участь у підготовці одного з наукових висновків, де розв'язувалась наведена вище ситуація.

Документами, що вивчались, були копія ухвали судді Верховного Суду України від (дата) та копія заяви заступника Генерального прокурора України про перегляд судового рішення стосовно громадянина Б. з додатками до неї.

Основне запитання, що впливало зі змісту запиту, може бути сформульоване таким чином: чи знаходяться тяжкі наслідки (у вигляді спричинення майнової шкоди) у причинному зв'язку з підробленням Б. офіційних документів?

Зі змісту вироку Краснодонського міськрайонного суду Луганської області від (дата) у справі № 1-27/2011 випливає, що громадянин Б. підробив два офіційні документи (листи від імені директора шахти «Суходольська-Південна» та директора ГХК «Краснодонуголь») і шляхом зловживання своїм службовим становищем з використанням цих документів заволодів чужим майном (рядовим вугіллям) на загальну суму 74054,52 грн. Діяння громадянина Б. судом першої інстанції кваліфіковано за ч. 5 ст. 191; ч. 2 ст. 366 КК України. Цей вирок залишено без змін ухвалами відповідного апеляційного та касаційного судів.

Заступник Генерального прокурора України у своїй заяві про перегляд зазначеного вище рішення суду касаційної інстанції у зв'язку з неоднаковим застосування норм матеріального кримінального права, посилається на рішення в аналогічній, на його думку, кримінальній справі. У цій кримінальній справі обвинувачувався громадянин К., який працюючи на посаді директора структурного підрозділу ТОВ (назва), будучи службовою особою і зловживаючи своїм службовим становищем шляхом складання завідомо неправдивих документів (видаткових накладних) заволодів товарами медичного призначення. Такі діяння були кваліфіковані судом першої інстанції як злочини, передбачені ч. 4 ст. 191; ч. 2 ст. 366 КК України. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від (дата) змінив зазначений вирок стосовно К., перекваліфікувавши його дії з ч. 2 на ч. 1 ст. 366 КК України. Касаційний суд дійшов висновку про те, що «підроблення документів

було способом приховання вчиненого злочину – привласнення чужого майна у великих розмірах, а наслідки, що проявилися настали не в результаті службового підроблення».

Вважаємо, що висновок суду в останній справі (стосовно К.) загалом є правильним. Аналогічного висновку мали б дійти суди й у справі стосовно Б.

Відповідно до принципу «*non bis in idem*» ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за той самий злочин більше одного разу (ч. 3 ст. 2 КК України). Наведене є універсальним правилом кваліфікації будь-яких злочинів. Тому кваліфікація діянь Б. за ч. 5 ст. 191 і ч. 2 ст. 366 КК України є некоректною, оскільки заподіяння майнової шкоди не може підлягати подвійному інкримінуванню – спершу як особливо великий розмір майна, яким Б. заволодів шляхом зловживання своїм службовим становищем, а вдруге – як тяжкі наслідки у вигляді матеріальних збитків, що нібито спричинені службовим підробленням. Викладеного, на нашу думку, вже достатньо для того, аби перекваліфікувати діяння Б. з ч. 2 на ч. 1 ст. 366 КК України.

Водночас слід зазначити, що помилка у кваліфікації діянь Б. обумовлена недолугістю законодавчої конструкції ст. 366 КК України. Так, частиною 1 цієї статті передбачена відповідальність за декілька діянь: 1) *складання* завідомо неправдивих офіційних документів; 2) *видача* завідомо неправдивих офіційних документів; 3) *внесення* до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей; 4) *інше підроблення* офіційних документів. Саме такі дії, за логікою законодавця, мають спричинити тяжкі наслідки, передбачені ч. 2 ст. 366 КК України. Однак є очевидним, що подібні дії самі по собі (без вчинення якихось додаткових діянь, наприклад, використання підробленого документа) не здатні спричинити тяжкі наслідки. Тобто в аналізованій ситуації не йдеться про можливість існування, а відтак – і необхідність встановлення причинного зв'язку між службовим підробленням та заподіянням майнової шкоди (як у межах складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 366 КК, так і складу злочину, визначеному ч. 5 ст. 191 КК України). Отже, тяжкі наслідки у вигляді майнової шкоди були завдані Б. не в результаті службового підроблення, а в результаті заволодіння ним чужим майном шляхом зловживання службовим становищем.

У підсумку ми дійшли таких висновків.

1. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ допустив неоднакове застосування одних і тих самих норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь – у справах за обвинуваченням Б. та за обвинуваченням К.

2. Спричинення тяжких наслідків у вигляді майнової шкоди не можуть бути інкриміновані Б. у межах складу службового підроблення. Його діяння слід кваліфікувати за ч. 5 ст. 191 та ч. 1 ст. 366 КК України.

3. З урахуванням наведеного кваліфікація дій Б. не потребує встановлення наявності (відсутності) причинного зв'язку між діями, передбаченими ч. 1 ст. 366 КК України, та тяжкими наслідками у вигляді майнової шкоди, передбаченими ч. 2 цієї статті. Така майнова шкода є наслідком, що спричинений діями, передбаченими ч. 5 ст. 191 КК України.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Відповідно до здійсненого дослідження, варто акцентувати увагу на необґрунтованості пропозиції додатково кваліфікувати за ч. 2 ст. 366 КК України дії уповноваженої (службової) особи, яка внесла в документи, що подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдиві відомості, якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в цінні папери. Аргументами щодо наведеного висновку є: по-перше, є підстави стверджувати, що норми про злочини, передбачені ч. 2 ст. 366 КК та ст. 223-1 КК України, співвідносяться як загальна та спеціальна. Це потребує розв'язання конкуренції на користь спеціальної норми; по-друге, згідно примітки до ст. 223-1 КК України, шкода, передбачена цією статтею, є значною, якщо вона в двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. При цьому згідно п. 4 примітки до ст. 364 КК, тяжкими наслідками у статтях 364–367 вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Буквальне тлумачення слів примітки до ст. 223-1 КК «в двадцять і більше разів» означає, що матеріальна шкода, завдана інвесторові на будь-яку суму, що перевищує двадцять неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, охоплюватиметься цією ознакою злочину. Тому додаткова кваліфікація цієї матеріальної шкоди за ч. 2 ст. 366 КК як тяжких наслідків службового підроблення має вважатись порушенням принципу неприпустимості подвійного інкримінування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.] – Т. 2: Особлива частина. – Х. : Право, 2013. – 1040 с.
2. *Тучков С.С.* Підроблення як спосіб вчинення злочину: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Тучков Сергій Сергійович. – Запоріжжя, 2005. – 219 с.
3. *Марін О.К.* Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм / Марін О.К. – К. : Атіка, 2003. – 222 с.
4. *Марітчак Т.М.* Помилки у кваліфікації злочинів: [монографія] / Марітчак Т.М. – К. : Атіка, 2004. – 186 с.
5. *Навроцький В.О.* Основи кримінально-правової кваліфікації: Навчальний посібник / Навроцький В.О. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
6. Тютюгін В.І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: [навч.-практ. посіб.] / Тютюгін В.І., Гродецький Ю.В., Гізімчук С.В. – Х. : Право, 2014. – 232 с.
7. Про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств. Положення, затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 692 від 27.05.2014 р. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0642-14>
8. *Гнатів І.М.* Принцип «non bis in idem» у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів, 2013. – 17 с.

Багіров С. Проблеми кваліфікації підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, за сукупністю зі службовим підробленням, що спричинило тяжкі наслідки

У статті висвітлюються проблеми кримінально-правової оцінки дій особи, яка шляхом підроблення документів завдає матеріальної шкоди потерпілим. Ставиться на обговорення питання про конкурентний характер норм, передбачених ст. ст. 223-1 та 366 КК України. На підставі дотримання принципу неприпустимості подвійного інкримінування однієї і тієї самої обставини, спростовується позиція, відповідно до якої вказані наслідки у вигляді матеріальної шкоди можуть одночасно охоплюватись ознаками кількох норм про підроблення.

Ключові слова: підроблення, документи, випуск цінних паперів, матеріальна шкода, тяжкі наслідки, конкуренція, сукупність злочинів, подвійне інкримінування.

Багіров С. Проблемы квалификации подлога документов, которые подаются для регистрации выпуска ценных бумаг, по совокупности со служебным подлогом, причинившим тяжкие последствия

В статье рассматриваются проблемы уголовно-правовой оценки действий лица, которое путем подлога документов причиняет материальный ущерб потерпевшим. Ставится на обсуждение вопрос о конкурентном характере норм, предусмотренных ст. ст. 223-1 и 366 УК Украины. На основании соблюдения принципа недопустимости двойного инкриминирования одного и того же обстоятельства, опровергается позиция, в соответствии с которой указанные последствия в виде материального ущерба могут одновременно охватываться признаками нескольких норм о подлоге.

Ключевые слова: подлог, документы, выпуск ценных бумаг, материальный ущерб, тяжкие последствия, конкуренция, совокупность преступлений, двойное инкриминирование.

Bagirov Sergiy. Problems of qualification forgery of documents submitted for registration of securities, jointly with forgery, inflicting serious consequences

The article deals with the problem of the criminal law assessment of the actions of a person who, by forging documents causes material damage to victims. Put the issue of the competitive nature of the rules under Art. Art. 223-1 of the Criminal Code and 366 of the Criminal Code of Ukraine. On the basis of the principle of the inadmissibility of double jeopardy of the same circumstances, refuted the position, according to which these effects in the form of material damage can be simultaneously covered by multiple signs of the rules on fraud.

Keywords: forgery, documents, issuance of securities, property damage, serious consequences, the competition, the totality of the crimes of dual criminality.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2014.

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ПРОНИКНЕННЯ» ДО ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ЗА СТ. 162 КК УКРАЇНИ

Ю.М. Жмур

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

Постановка проблеми. Описані в сучасній вітчизняній юридичній літературі, а також у літературі радянської доби дослідження складу злочину порушення недоторканності житла містять низку спроб визначити зміст поняття «проникнення до житла чи іншого володіння особи» [1, с. 96, 192]. Містяться відповідні дослідження й в літературі держав «близького» зарубіжжя, правові системи яких наближені до правової системи України [2, с. 99, 116, 145].

Правильне розуміння сутності діяння, яке утворює першу форму об'єктивної сторони досліджуваного злочину, потребує з'ясування змісту словосполучення «проникнення» та «незаконне проникнення».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою об'єктивної сторони складу злочину, зокрема за ст. 162 КК України займається чимало науковців. Серед них: С.Ю. Ільченко, К.Г. Фетисенко «Конституційний принцип недоторканності житла й іншого володіння особи та його реалізація при провадженні досудового розслідування»; І.І. Присяжнюк «Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла»; С.Я. Лихова, М.І. Хавронюк, В.Т. Маляренко та інші. Серед російських науковців варто виділити: Н.Ю. Акініна, В.Ю. Малахова.

Мета статті полягає у з'яванні сутності словосполучення «проникнення» та «незаконне проникнення», а також умов «законного проникнення» до житла чи іншого володіння особи.

Основні результати дослідження. Тлумачний словник української мови визначає термін «проникнення» як дію за значенням проникнути [3, с. 267].

У свою чергу, дієслово «проникнути» в найбільш відповідному значенні означає: 1) удаючись до хитрощів, обману і т. ін., спритно пробиратися в яку-небудь організацію, прокрадатися куди-небудь. Як вважають К.Г. Фетисенко та С.Ю. Єльченко, у лексичному значенні «проникнення» означає дію за значенням дієслова проникнути, а саме: долаючи будь-яку перешкоду, пройшовши крізь що-небудь, опинитися всередині будь-чого, куди немає вільного, легкого доступу; пробратися, удаючись до хитрощів, обману і таке інше, спритно пробратися, прокрастися куди-небудь [4, с. 105].

Варто зазначити, що термін «проникнення» застосовувався у законодавстві про кримінальну відповідальність України ще до набуття чинності Конституцією України, яка у ст. 30 закріпила право особи на недоторканність житла. Вживання цього терміну у диспозиціях інших статей Особливої части-

ни КК України (2001) здебільшого пов'язане зі встановленням підвищеного покарання (кваліфікований чи особливо кваліфікований склад злочину) за діяння, які були поєднані з проникненням до житла, іншого володіння особи, приміщення чи сховища. Зокрема термін «проникнути» в системі Особливої частини КК України окрім диспозиції ч.1 ст.162 використовується при формулюванні особливо кваліфікованих складів крадіжки ч.3 ст. 185, грабежу ч.3 ст.186 та розбою ч. 3 ст.187 КК України.

На нашу думку, законодавець вдало обрав термін «проникнення» для формулювання форми об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 162 КК України, оскільки, як впливає з його семантичного значення, в ньому вже закладений «негативний відтінок», що в сукупності з терміном «житло» з самого початку надає йому кримінально-протиправного підтексту.

Відповідно до постанови пленуму Верховного Суду УРСР від 26 квітня 1984 року № 2 із змінами, внесеними постановою Пленуму від 21 червня 1986 року № 8, проникнення – це таємне чи відкрите вторгнення в приміщення, чи інше сховище або житло з метою здійснення крадіжки, грабежу, розбою. Воно може чинитися як з подоланням перешкод чи опору людей, так і без цього. Проникнення може відбуватися також за допомогою пристроїв, коли винний вилучає предмети, що викрадаються, без входу у відповідне приміщення [5, с. 78].

Під проникненням до житла чи іншого володіння особи необхідно розуміти відкрите або ж таємне входження до житла, яке може відбуватися як з подоланням певних перешкод чи опору людей, так і безперешкодно. Вчені-криміналісти справедливо зазначали, що для кваліфікації дій винної особи зазвичай не має значення, який проміжок часу зловмисник знаходився у житлі, проте в окремих випадках ця обставина може відігравати важливу роль при вирішенні питання про наявність в діях особи складу цього злочину. Так, не можуть розглядатися як злочинні дії особи, яка ввійшовши, до помешкання і переконавшись, що господарів немає вдома, одразу залишила приміщення [6, с. 72].

З огляду на це для правильного розуміння змісту незаконного проникнення до житла чи іншого володіння особи визначним чинником є усвідомлення законного порядку входження до них сторонніх осіб.

Аналіз положень нормативно-правових актів, якими регулюється досліджуване питання дає змогу визначити, що **законним проникненням до житла чи іншого володіння особи буде визнаватися:**

- якщо є дозвіл законного власника;
- у випадках, передбачених законодавством України.

Дозвіл законного власника, як підстава проникнення до житла чи іншого володіння особи, є предметом наукових дискусій. Це пов'язано з тим, що низка науковців пов'язують наявність дозволу не з правом володіння особи, а з проживанням особи в житлі.

Приєднуємося до позиції вітчизняних дослідників цієї теми, які сходяться на тому, що дозвіл має надаватися особою, яка є законним власником [7, с. 287; 142, с. 119].

Оцінюючи законність проникнення до житла, важливим є питання: хто ж саме з власників має виражати свою волю. Ми вважаємо, що це може бути тільки особа, житло якій належить лише на законних підставах.

Проте на практиці може виникнути певна проблема: коли в одній квартирі проживає на законних підставах декілька чоловік, тому постає надзвичайно важливе питання: у кого саме з них необхідно отримувати згоду на входження до житла, чи може це повинні бути всі законні власники?

Заслуговує на увагу позиція І.І. Присяжнюка, який, дослідивши проблему надання дозволу на входження, зазначив, що «...проникнення буде вважатися незаконним як у тих випадках, коли всі власники заперечують проти входження до житла або до іншого володіння особи, так і в тому разі, коли один із них висловлюється проти цього, хоча інші власники дають відповідну згоду. Також потрібно відзначити, що погоджуватися на входження до житла або до іншого володіння особи можуть лише т.зв. «належні» власники (повнолітні, дієздатні). В іншому випадку така «згода» повинна визнаватися нікчемною, а дії винних потрібно кваліфікувати за ст. 162 КК України» [8, с. 119].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що, на нашу думку, проникнення до житла чи іншого володіння особи буде вважатися законним, якщо воно було здійснене з ясно видимою згодою всіх належних дієздатних його власників.

Чинним законодавством України передбачена низка випадків правомірного проникнення сторонніх осіб до житла чи іншого володіння особи всупереч її волі. Такі дії не визнаються протиправними, у зв'язку з чим не порушують недоторканності житла чи іншого володіння особи, а лише вимушено обмежують це право. Базовим є положення ст.30 Конституції України, в якій перераховуються умови, які надають можливість законного проникнення до житла чи іншого володіння без дозволу особи. Не допускається проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних з врятуванням життя та майна людей чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку» [9, с. 30].

Дослідження положень нормативно-правових актів, якими регламентовані такі випадки дасть змогу відмежувати таке проникнення, яке з огляду на вимушеність, здійснюється у законному порядку від незаконного проникнення, яке утворює зміст діяння, передбаченого ч.1 ст.162 КК України.

Зазначені підстави за їх характером можна умовно поділити на дві групи:

- Пов'язані з надзвичайними ситуаціями.
- Пов'язані з охороною правопорядку.

Перша група підстав вимагає негайного входження до чужого житла всупереч волі його власника у зв'язку з виникненням пожежі, вибуху, обвалу, землетрусу, затоплення, аварій на комунальних мережах (водо-, газо-, тепло-, електропостачання, водовідведення) або у випадку, якщо є підозри, що в

помешканні знаходиться людина, яка терміново потребує медичної допомоги чи особа, яка померла.

Справедливо з цього приводу зазначає В.Т. Маляренко, що не може людина зволікати, коли з чужої квартири іде витік газу, а її мешканці відсутні [10, с. 8].

Надзвичайні ситуації. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням людей чи майна, входження до житла чи іншого володіння особи без згоди законного володільця також дозволяється за умов, які визначені чинним законодавством:

– під час гасіння пожежі працівники пожежної охорони відповідно до ст. 34 Закону від 17 грудня 1993 р. «Про пожежну безпеку» мають право на безпосередній доступ у всі житлові, виробничі та інші приміщення. При цьому матеріальні збитки, пов'язані із пошкодженням майна під час гасіння пожежі, пожежна охорона не відшкодовує [11];

– у невідкладних випадках, пов'язаних з урятуванням життя людей та майна, для проведення в них огляду та ліквідації аварій без отримання згоди споживача житлово-комунальних послуг, право доступу до житлових приміщень мають представники виконавця (виробника) житлово-комунальних послуг (у випадках, коли споживач відсутній і при цьому немає можливості встановити з ним зв'язок або він відмовляється впустити в займані ним приміщення виконавця (виробника)). Під час здійснення несанкціонованого доступу і до повного завершення робіт мають бути присутні: представник виконавця (виробника), представник балансоутримувача (управителя), органів внутрішніх справ, аварійно-ремонтної бригади та споживач з будь-якого із суміжних приміщень. Представник виконавця (виробника) складає акти про проведення несанкціонованого доступу та про проведення ремонтних та відновлювальних робіт, які підписуються усіма учасниками несанкціонованого доступу. Представник виконавця (виробника) опечатує відновлені двері, вікна власною печаткою та ставить підпис, час і дату опечатування [12].

Охорона правопорядку. З метою охорони правопорядку чинне законодавство України передбачає низку випадків, коли право особи на недоторканність житла чи іншого володіння може бути вимушено тимчасово обмежене. Відповідні службові особи мають право безперешкодного входження до житла за таких умов:

1). Слідчий чи орган дізнання за погодженням з прокурором у випадку необхідності проведення огляду, обшуку житла, а також примусової виїмки з них або виїмки документа виконавчого провадження [13].

2). Слідчий чи орган дізнання у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, обшук житла чи іншого володіння особи можуть провести без постанови судді.

3). Працівники Служби безпеки України виключно при безпосередньому припиненні злочинів, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції Служби безпеки України, переслідуванні осіб, що підозрюються у їх вчиненні, заходити в житлові, службові, виробничі та інші приміщення, на

території і земельні ділянки та оглядати їх з наступним повідомленням прокурора протягом 24 годин [14, п.7 ч.1 ст.25].

4). Співробітники Міністерства внутрішніх справ України, в тому числі Внутрішніх військ, військ Цивільної оборони, Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Збройних Сил України та Державної прикордонної служби України відповідно до їх повноважень можуть здійснювати проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян у випадку введення надзвичайного стану у разі:

- здійснення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення;
- виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, блокування або захоплення окремих особливо важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- виникнення масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їх права і свободи;
- спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства;
- масового переходу державного кордону з території суміжних держав;
- необхідності відновлення конституційного правопорядку і діяльності органів державної влади.

5). Посадові особи, залучені до антитерористичної операції у районі проведення операції, мають право входити (проникати) в житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать громадянам, під час припинення терористичного акту та при переслідуванні осіб, які підозрюються у вчиненні такого акту, на територію та в приміщення підприємств, установ і організацій, перевіряти транспортні засоби, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю людей.

6). Працівники міліції мають право входити безперешкодно у будь-який час доби:

- на земельні ділянки, в жилі та інші приміщення громадян у разі переслідування злочинця або припинення злочину, що загрожує життю мешканців, а також при стихійному лихові та інших надзвичайних обставинах, а також перебувати на них за згодою особи;
- до житла чи до іншого володіння особи, яка перебуває під адміністративним наглядом, з метою перевірки виконання встановлених судом обмежень.

7). Посадові особи податкової міліції, яким для виконання покладених на них обов'язків надаються права, передбачені підпунктом «б» пункту 15 (з урахуванням положень Закону України «Про державну податкову службу в Україні» та інших законів з питань оподаткування), а саме, безперешкодно входити на земельні ділянки, в жилі та інші приміщення громадян у разі переслідування злочинця або припинення злочину, що загрожує життю мешканців,

а також при стихійному лихові та інших надзвичайних обставинах, а також перебувати на них за згодою особи.

8). Державний виконавець при здійсненні виконавчого провадження має право:

– безперешкодно входити до приміщень і сховищ, що належать боржникам або зайняті ними, проводити огляд зазначених приміщень і сховищ, при необхідності примусово відкривати їх в установленому порядку, опечатувати ці приміщення і сховища ;

– при виконанні судових рішень безперешкодно входити на земельні ділянки, в жилі та інші приміщення боржників - фізичних осіб, проводити в цих приміщеннях огляд, за необхідності примусово відкривати їх в установленому порядку із залученням працівників органів внутрішніх справ, опечатувати ці приміщення, арештовувати, опечатувати та вилучати належне боржникові майно, яке там знаходиться та на яке за законом можливо звернути стягнення.

9). Оперативні працівники підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність для негласного виявлення та фіксування слідів тяжкого або особливо тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи з метою одержання розвідувальної інформації мають право негласно проникати в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки. При цьому негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи проводиться за рішенням суду, прийнятим за поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника.

10). Військовослужбовці Управління державної охорони у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, мають право заходити в житлові та інші приміщення, що належать громадянам, на територію і в приміщення державних органів, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності з наступним повідомленням про це прокурора протягом 24 годин.

11). Військовослужбовці внутрішніх військ МВС України мають право заходити на земельні ділянки, в жилі та інші приміщення громадян та проводити їх огляд під час безпосереднього переслідування та затримання злочинців, осіб, які втекли з-під варти або вчинили напад на об'єкт, що охороняється, особовий склад варти, військовий наряд, з наступним повідомленням про це прокурора протягом доби.

Висновок. Проведений аналіз підстав законного проникнення до житла особи підтвердив намічену тенденцію і показав, що чинним законодавством передбачена низка підстав, які виходять за межі, визначені Конституцією України. Так, працівники міліції мають право безперешкодно входити у будь-який час доби до житла особи, яка перебуває під адміністративним наглядом, з метою перевірки виконання встановлених судом обмежень. Вказана підстава не відповідає зазначеним підставам у Конституції, а саме не пов'язана з врятуванням життя людей, майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Присяжнюк І.І.* Кримінальна відповідальність за порушення недоторканості житла або іншого володіння особи в Україні [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Іван Іванович Присяжнюк; Інститут держави і права імені В.М. Корецького. – К., 2010. – 232 с.
2. *Акинина Н.Ю.* Уголовно-правовая характеристика нарушения неприкосновенности жилища : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Акинина Наталья Юрьевна; [Тюмен. юрид. ин-т] Сургут, 2008 187 с. : 61 08-12/623.
3. Великий глумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с. – С. 980.
4. *Фетисенко К.Г.* Конституційний принцип недоторканості житла й іншого володіння особи та його реалізація при провадженні досудового розслідування [Текст]: [монографія] / К. Г. Фетисенко, С. Ю. Ільченко. – Х. : Видавець ФОП Вапнярчук Н.М., 2007. – 191 с.
5. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 26 апреля 1984 года №2 «О некоторых вопросах, возникающих в судебной практике при применении указов Президиума Верховного Совета СССР от 26 апреля 1982 года» с изменениями, внесенными постановлением Пленума от 21 июня 1985 года № 8 [Текст] // Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР 1924-1986 / ред. В.И. Теребилов.
6. *Малахова В.Ю.* Уголовно-правовая охрана неприкосновенности жилища в Российской Федерации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Вероника Юрьевна Малахова; науч. рук. С. И. Никулин; Моск. акад. МВД России. – М., 2001. – 161 с.
7. *Лихова С.Я.* Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) [Текст] / Софія Яківна Лихова; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : ВПЦ «Київський університет».
8. *Присяжнюк І.І.* Кримінальна відповідальність за порушення недоторканості житла або іншого володіння особи в Україні [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Іван Іванович Присяжнюк; Інститут держави і права імені В.М. Корецького. – К., 2010. – 232 с.
9. Конституція України [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
10. *Маляренко В.Т.* Про недоторканість житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства [Текст] / В.Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 9. – С. 2–13.
11. Про пожежну безпеку: Закон України від 17 грудня 1993 р. [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 5. – Ст. 21.
12. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 24 червня 2004 р. [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 47. – Ст. 514. – ISSN 0368-7988.
13. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР [Текст] // Відомості Верховної Ради. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
14. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

Жмур Ю. Визначення змісту поняття «проникнення» до житла чи іншого володіння особи за ст. 162 КК України

У даній статті автор намагається визначити зміст поняття «проникнення» до житла, а також з'ясувати умови законного проникнення до житла та іншого володіння.

Ключові слова: проникнення, незаконне проникнення, володіння.

Жмур Ю. Определение содержания понятия «проникновение» в жилище или другое владение лица по ст. 162 УК Украины

В данной статье автор пытается определить содержание понятия «проникновение» в жилище, а также выяснить условия законного проникновения в жилище и другие владения.

Ключевые слова: проникновение, незаконное проникновение, владение.

Zhmur U. Determination of the concept of “penetration” into the residence, and provided legal entry into a home or other property under Art. 162 Criminal Code of Ukraine

In this paper, the author tries to define the concept of «penetration» in the home, as well as to find out conditions for legitimate entry into homes and other possessions.

Keywords: entry, trespassing and illegal entry.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2014.

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ СТ. 136 КК УКРАЇНИ

Ю.Г. Зубець

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Важливе для теорії кримінального права, законотворчої діяльності та практики має значення з'ясування питання соціально-правової обумовленості заборони, передбаченої ст.136 КК України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З'ясуванням зазначених проблем у різні періоди займалися багато вчених, серед них: П.П. Андрушко, В.В. Бабаніна, С.Р. Багіров, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.А. Музика, В.П. Тихий, М.І. Панов, В.І. Тютюгін, В.О. Навроцький, М.І. Хавронюк та ін. Проте, до цього часу, зазначена проблема не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у з'яванні соціально-правової обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст.136 КК України.

Основні результати дослідження. Кримінально-правова охорона відносин з належного надання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу, або повідомити про такий стан особи належним установам або особам з метою убезпечення, спричинення потерпілому тяжких наслідків включає систему заходів, центральне місце серед яких займають правові. Серед правових засобів важливим фактором втілення тієї чи іншої кримінально-правової норми є її соціально-правова обумовленість. На наше переконання, вчені і практичні працівники аргументовано вказують на важливість і необхідність дослідження та розробки загальних та спеціальних положень соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність, у нашому випадку, передбаченого ст.136 КК України. Проте в теорії кримінального права це надто важлива проблема розглядається по-різному, і досі залишається її вирішення неоднозначним. Так, зокрема, В.І. Борисов зазначає, що соціально-правова обумовленість кримінального закону визначається різноманітними за значущістю соціальними, економічними, політичними, психологічними (а ми переконані, що і правовими) та іншими чинниками, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону [1, с.28]. В.М. Кудрявцев вказує на те, що будь-який злочин вчиняється не в порожнечі, а при певних визначених умовах, які залежать від природних чинників чи від дії людей, отже це означає, що ці умови можуть бути фізичними, організаційними чи психологічними і зазвичай, і ті, й інші забезпечують злочинцеві доступність обсягу, засобів і способів вчинення запланованого посягання, відносну безпечність для нього і співучасників тощо [2, с.117]. В.Д. Філімонов вважає, що підставою правових

норм, що встановлюють кримінальну відповідальність, є відповідна небезпека заподіяння шкоди конкретним суспільним відносинам [3, с.121] Г.О. Злобіна, С.Г. Келіна, зазначають, що мало констатувати факт соціальної обумовленості закону, а ще й необхідно розкрити спосіб, яким здійснюється «перелив» суспільної потреби в норму кримінального права [4, с.106].

Ці фахівці стверджують, що суспільна небезпека не єдина підстава криміналізації і розрізняють підстави криміналізації та криміналізаційні приводи [4, с.106]. Зокрема, під підставами вони розуміють процеси, що відбуваються в матеріальному та духовному житті суспільства, розвиток яких визначає об'єктивну необхідність (закономірність) утворення чи усунення кримінально-правової норми, а криміналізаційні приводи ними пояснюються як поодинокі події, що привертають увагу законодавця і викликають громадську думку [4, с.107]. М.Й. Коржанський наполягає на тому, що соціальна зумовленість кримінально-правової охорони визначається в основному соціальною цінністю суспільних відносин, економічними факторами й ефективністю правової охорони [5, с.28]. В.О. Навроцький стверджує, що до соціальної обумовленості потрібно відносити соціальні та соціально-психологічні фактори, що виражають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння (до них відносять: суспільну небезпечність діяння, його відносну поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичну адекватність криміналізації) [6, с.114]. Натомість П.С. Тоболкін переконаний, що навіть у самій короткій характеристиці проблема соціальної обумовленості кримінально-правових норм полягає в розкритті економічних, політичних, моральних та інших факторів, що викликають необхідність існування відносних норм кримінального законодавства оскільки правотворча діяльність не може бути ізольована від тих соціальних процесів, які відбуваються в суспільному житті і, так чи інакше, впливають на формування правових норм [7, с.5-7]. У цьому контексті слід погодитися з думкою В.К. Глистіна про те, що теорія кримінального права не може обмежуватися догматичним аналізом норм, інакше вона не буде здатною правильно вказати на суспільну небезпечність діяння, надати обґрунтовані висновки про застосування норм, їх зміну відповідно до вимог практики [8, с.13]. На важливості дослідження соціально-правового підґрунтя кримінального права переконливо наголошує В.М. Коган, зазначаючи, що кримінально-правова наука являє собою не більше ніж засіб для досягнення мети, яка поставлена перед суспільством [9, с.124]. Таким чином, вірним є судження В.І. Борисова та О.О. Пашенка, соціальна обумовленість встановлення та збереження кримінальної відповідальності за певні злочини є невід'ємною складовою частиною їх кримінально-правової характеристики [10, с.181]. Сучасна ситуація у сфері кримінально-правової охорони відносин, що забезпечують умови з належного надання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, потребує підвищення ефективної дії правових норм, передбачених ст.136 КК України, без чого посилення боротьби з цими злочинами є надто проблематичною. Ми переконані в тому, що кримінально-правова охорона досліджуваних суспільних відносин буде ефективною лише за умов додержан-

ня науково обґрунтованих принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь, з'ясування передумов заборони. Як справедливо зауважує В.К. Матвійчук, що «...незважаючи на зміни в українському кримінальному законодавстві... проблема криміналізації (декриміналізації) діянь у цій сфері, як показує аналіз чинних норм кримінально- і адміністративно-правових норм та інших нормативних актів, їх соціальна обумовленість, узагальнення практики їх застосування, залишається досить актуальною» [11, с.336]. Наше дослідження свідчить, що в сучасній доктрині кримінального права загальною визначеною залишається положення про те, що достатньо ефективною може бути лише соціально обумовлена правова норма, а саме така, що відображає об'єктивні потреби кримінально-правової охорони найбільш важливих суспільних відносин [12, с.12]. Процес віднесення тих або інших діянь до злочинних іменується в науці кримінального права криміналізацією [13, с.28].

Слід звернути увагу на те, що змістовним ядром науки та галузі кримінального права виступають кримінально-правові норми, у нашому випадку норми, що містяться у ст.136 КК України. Кожна з яких являє собою, як і в нашому випадку, певний стандарт поведінки суб'єктів кримінально-правових відносин, тобто відносин з приводу вчинення злочину [14, с.136]. Виявлення діянь, які мають типову спільність (спорідненість) і характеризуються суспільною небезпечністю, являються одним із основних завдань державної політики [15, с.6]. Цей процес іменується криміналізацією діянь, оскільки криміналізація має об'єктивний характер, в якому кримінально-правова норма конструюється таким чином, щоб якнайбільш повно відтворити ту або іншу реально існуючу властивість суспільно небезпечних явищ [16, с.20]. Таким чином правовий феномен діяння, в нашому випадку злочину, передбаченого ст.136 КК України, слідує за його соціальною основою. Відповідно, що злочинність є не сумнівно феномен соціальний і характерний для суспільства як деяка його властивість [17, с.74]. Виходячи із зазначеного вище та вивчення кримінального права можна стверджувати, що у законодавстві України, а також майже всіх зарубіжних держав відсутні положення, що регламентують критерії та процедури криміналізації діянь, щоб належним чином зрозуміти суть соціальної обумовленості кримінально-правової заборони посягання на відносини, що забезпечують належне надання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному стані для життя стані (ст.136 КК) Єдиним серед досліджених нами кримінальних кодексів, у якому визначені підстави, приводи, умови та процедура криміналізації діянь, є КК Іспанії. Так, у ст.1 цього Кодексу зазначається, що суд або суддя, отримавши відомості про які-небудь дії чи бездіяльність, що не є караними за законом, але заслуговують покарання, повинні утриматись від провадження у справі і надати на розгляд уряду доводи, за якими дане діяння «вимагає застосування кримінальної санкції» [18, с.90].

З приводу передумов криміналізації суспільно небезпечних діянь взагалі, і, зокрема, передбаченого ст.136 КК України, відсутня єдність позицій. Так, на думку Ю.А. Турлової, аналіз передумов криміналізації суспільно небезпечних діянь належить до сфери досліджень кримінологічної спрямованості,

зокрема, питань запровадження кримінологічної експертизи існуючих та нових кримінально-правових законів [19, с.13].

Друга точка зору з приводу передумов криміналізації була поширена серед науковців-кримінологів, що була озвучена у 1989 р. у рішеннях Всесоюзної науково-практичної конференції з обговорення проблем кримінологічного обґрунтування кримінально-правових норм, про те, що «...соціальне обґрунтування кримінально-правової норми за значущістю зумовлюючих його елементів є переважно кримінологічним, становить кримінологічне підґрунтя останньої і є предметом не кримінального права, а широкого спектра суспільних наук, у тому числі соціології, а в юридичній їх царині — предметом кримінології» [20, с.12]. Автори третьої точки зору В.М. Кудрявцев і В.Е. Емін, вважали, що проблемами криміналізації та декриміналізації діянь повинна займатися не тільки наука кримінального права [21, с.46-50]. П.Л. Фріс визначає криміналізацію як «...процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості і доцільності кримінально-правової боротьби з ними й, у випадку позитивної відповіді на ці питання, закріплення їх у законі як злочинів» [22, с.20-21]. Деяко подібними за змістом є також визначення криміналізації, що раніше були сформульовані іншими авторами [23, с.373; 24, с.108; 25, с. 65; 26, с.23; 27, с.18]. Й.Н. Айдаров наполягає, що криміналізацією є визначення в кримінальному законі суспільно небезпечного, винного і караного діяння [28, с.108]. Сьюй Дисинь — стверджує, що криміналізація — це встановлення законодавцем кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у формі кримінально-правової норми [29, с.25]. В.К. Матвійчук під криміналізацією розуміє як процес, так і результат визначення певних видів діянь злочинними і караними [30, с.81].

Аналіз існуючих точок зору дає нам підстави стверджувати, що потрібно відрізнити поняття «соціально-правової обумовленості криміналізації діянь» від поняття «криміналізації діянь», а отже, стверджувати, що криміналізацією є як процес, так і результат визначення певних видів діянь (у нашому випадку, діяння, передбаченого ст.136 КК) злочинним і караним. Ця проблема є предметом науки кримінального права.

Натомість — соціально-правова обумовленість криміналізації діянь, в тому числі й аналізованого, є чинниками, причинами криміналізації діянь.

Дослідження різних джерел, що стосуються передумов криміналізації діянь, наводить нас на думку, що є різноманітні класифікаційні системи таких передумов. Також, поряд з терміном «передумова» або «обумовленість» вживаються й інші терміни зокрема, як «принципи», «критерії», «умови», «підстави», «чинники», «приводи», «зумовлюючі фактори», «соціальні фактори». Слід погодитися з думкою Ю.А. Турлової, що зазначені терміни виступають у даному застосуванні як синоніми, що означають одне й те саме — головні обставини, на яких базується, ґрунтується, засновується визначення суспільної небезпечності злочину, а розмежування цих термінів має умовний характер [19, с.14]. Її позиція підтверджує те, що зміст даних понять значною мірою збігається [31, с.250].

Розглядаючи передумови (підстави) чи фактори криміналізації діянь, у тому числі і передбачених ст.136 КК України, на наш погляд, важливо навести визначення, запропоноване В.М. Кудрявцевим: «Підставами криміналізації виступають процеси, що відбуваються в матеріальному й духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей» [16, с. 204].

У цьому дослідженні аналізується соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, а отже отримання відповіді на запитання, що саме є підґрунтям та основою закріплення таких посягань у законі про кримінальну відповідальність, як злочинів.

Вивчаючи цю проблему, необхідно сприйняти за належне, що соціальна обумовленість будь-якої кримінально-правової норми у чинному законодавстві про кримінальну відповідальність визначається різними за значимістю соціальними, політичними, психологічними та іншими чинниками, встановлення і розкриття яких дозволяє аргументувати необхідність кримінально-правової охорони відносин, що забезпечують умови з належного надання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані прогнозувати розвиток його норм, підвищувати наукову обґрунтованість змісту закону [32, с.123].

В юридичній літературі існують різні підходи до проблем соціальної обумовленості кримінально-правових заборон (різних варіантів систем передумов криміналізації). Так, колектив авторів В.М. Кудрявцев, П.С. Дагель, Г.А. Злобін та ін., систему таких передумов запропонували у роботі «Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация» [16, с.151]. Свій підхід ця група авторів вбачає в системі принципів (передумов), які в загальному вигляді можна сформулювати наступним чином: 1) принципи, що виражають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності (це соціальні і соціально-психологічні принципи, що забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її припустимість з погляду основних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості та стану громадської думки); 2) принципи, що визначають вимоги внутрішньої логічної несуперечності системи норм кримінального права (несуперечності між нормами кримінального права і кримінального процесуального права, а також інших галузей права — конституційного, господарського, адміністративного, цивільного земельного та ін.) [16, с.210].

Першу групу принципів із названої системи утворюють принципи: суспільної небезпечності; відносної поширеності діяння; помірності позитивних і негативних наслідків криміналізації; кримінально політичної адекватності криміналізації [16, с.210-220]. Натомість другу групу принципів (передумов криміналізації), складають такі передумови, як: конституційної адекватності; системно-правової несуперечливості криміналізації конкретного діяння; міжнародно-правової необхідності і допустимості криміналізації; процесуальної здійсненості переслідування (загально-правові передумови); відсутності прогалин в законі й надмірності заборони; визначеності, єдності термінології

та повноти складу (соціально-правової передумови) [16, с.228-240]. Точку зору ми вже з цього питання висвітили [5, с.171]. Цікавою є позиція Ю.Е.Пудовкіна щодо системи соціальної обумовленості кримінально-правової заборони, до якої він відносить: соціально-кримінологічні засади кримінально-правової заборони; етичні засади кримінально-правової заборони; міжнародно-правові засади кримінально-правової заборони; культурно-історичні засади кримінально-правової заборони [14, с.141-176]. О.В. Зражевський, О.І. Габро до чинників соціальної обумовленості заборон відносять: соціально-економічний; нормативний; кримінологічний; історичний; міжнародно-правовий [12, с.13-22; 33, с.254-266].

З приводу вирішення проблем принципів (чинників, засад, підстав тощо) соціальної обумовленості заборон слід підтримати твердження професора П.А. Вороб'я, що із всієї сукупності соціальних чинників кримінально-правової заборони суспільно небезпечного діяння, а в нашому випадку, передбаченого ст.136 України, повинні бути виділені, перш за все ті, які безпосередньо викликали необхідність встановлення в законі даної кримінально-правової норми і обумовили сьогодні її необхідність та важливість [34, с.9].

Отже, маючи такі теоретичні підвалини проблеми та на підставі аналізу існуючих позицій стосовно обумовленості кримінально-правових заборон слід звернути увагу на те, що всі вони не суперечать одна одній а лише слугують доповненням їх. Тому, не вдаючись у детальний аналіз різних концептуальних підходів до вирішення проблеми соціальної обумовленості правових норм (заборони), перспективними, на наш погляд, для теорії кримінального права та практики застосування норм права є підходи, що пов'язують її розв'язання з встановленням чинників обумовленості закону про кримінальну відповідальність [1, с.21]. Беззаперечно, заслуговують на увагу ті чинники, які були підставою встановлення кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст.136 КК України.

До таких чинників слід віднести:

Соціально-кримінологічний – визначає стан розвитку суспільних відносин у сфері охорони належного надання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Питому вагу означених цінностей в системі соціальних цінностей та рівень, розвитку наук, об'єктом вивчення котрих є аналізовані суспільні відносини. У цьому сенсі слід зазначити, що для забезпечення якості й ефективності досліджуваної кримінально-правової заборони (передбачені ст.136 КК), зазвичай найбільше значення має її відповідність соціальних та кримінологічним реаліям. Стверджуючи цю загальновизнану тезу, потрібно визначитися з тим, що власне, потрібно розуміти під поняттям «соціальні і кримінологічні реалії» та чи існують вони як такі. У цьому питанні слід погодитися з думкою, що це питання належить до філософії та методології соціальних наук і не може слугувати предметом даного дослідження, але потрібно визнати, що однією із значимих характеристик соціальної науки виступає відносність і суб'єктивність у принципі будь-якого знання про суспільство і те, що вважається соціальною і кримінологічною реальністю, для одного, водночас може бути сферою фантазії для іншого [14, с.141]. Тому вра-

ховуючи це, проблема відповідності кримінально-правової заборони соціально-кримінологічної реальності повинна бути трансформована у проблему уявлень про правову заборону, уявленням про суспільство, про соціальну суть злочину, в нашому випадку, передбаченого ст.136 КК і можливостях закону про кримінальну відповідальність у протидії йому. Цю обставину не потрібно розуміти як відмову від сприйняття суспільства в якості реальності, як принципової непізнаваемости суспільства і ролі кримінального права в ньому (вона лише покликана підкреслити, що роздуми про соціально-кримінологічні передумови досліджуваної кримінально-правової норми - ст.136 КК України завжди з необхідністю мають визначатися і обмежуватися тими знаннями про суспільство, які доступні досліднику на даному рівні розвитку соціальних наук) [14, с.341-342]. Маючи таке теоретичне підґрунтя, слід стверджувати, що ст. КК України і злочин, передбачений нею представляють собою два взаємопов'язаних моменти одного і того ж соціального процесу, приватний випадок єдності і боротьби протилежностей [35, с.11]. Проте питання щодо того, що являє собою злочин ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, і як саме він зв'язаний зі ст.136 КК України, не такий простий, як здається на перший погляд. Як елемент соціальної реальності він знаходиться у взаємозв'язку з іншими соціальними феноменами, які виступають в якості його передумов або наслідків. Принципово важливо зрозуміти, що ст.136 КК в системі цих взаємозв'язків повинна розумітися (сприйматися) не стільки як генетичний фактор злочину - ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані – інструмент, що офіційно визнає це правопорушення злочином і тим самим таким, що породжує його, скільки як явище (норма), у відомій мірі викликане (породжене) від цього злочину, обумовлене ним. Такий підхід, на наше переконання, з необхідністю змушує визнати, що ст.136 КК є засіб реакції на злочин, покликане до того ж, щоб охороняти такі суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони надання належної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або повідомити про такий стан особи належним установам чи особам, шляхом запобігання посяганням на них, то очевидно, що вона повинна тим більш бути ефективною, чим більш близько і конкретно буде враховувати причини цих злочинів при конструюванні та реалізації цієї статі. Виходячи з цього, В.М. Коган правильно зазначав, що з'ясування обумовленості заборони передбачає з необхідністю аналіз протиріч суспільного розвитку, що лежить в основі злочинної поведінки [35, с.12]. В межах з'ясування питання про соціально-кримінологічну обумовленість норм, передбачених ст.136 КК, тут важливим є розуміння того, що причини цього злочину не обмежуються межами «злої волі» суб'єкта злочину, а включають широке коло обставин, впливати на які кримінальне право, враховуючи обмеженість засобів, що є в його розпорядженні, об'єктивно не в змозі. Тому, на наш погляд, вірно відмічав В.М. Коган, що як тільки злочинець перестає розглядатися в якості кінцевої причини злочину, як тільки ретроспектива відходить до обставин, які формують поведінку, так відразу кримінальне право усвідомлюється як недостатнє, як лише одне із можливих засобів боротьби з діями,

що є суспільно небезпечними [35, с.31]. Це стосується й злочину, що нами досліджується. Більш того, сам факт офіційного визнання шкідливого для суспільства правопорушення, в нашому випадку ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, й конструювання ст.136 КК перетворюється лише в одну із ланок соціальної боротьби з цим злочином. Наявність цього злочину визначає необхідність протидіяти йому, але не зумовлює з необхідністю встановлення кримінально-правової заборони (ст.136 КК).

Така заборона з'являється лише у випадку, коли суспільним відносинам, яким заподіюється шкода в наслідок того, що ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, відбувається при можливості надати таку допомогу або при неповідомленні про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження, або при не наданні допомоги малолітньому, який перебуває в небезпечному для життя стані, тобто настільки значимі, що загроза завдання шкоди стала сприйматися в якості достатнього примусу до застосування кримінальної репресії. Тому є вірною на наш погляд думка в існуючих джерелах, що обумовленістю норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення суспільно-небезпечних діянь, у нашому випадку, передбаченого ст.136 КК, є небезпека завдання істотної шкоди суспільним відносинам у наслідок поведінки певної категорії людей (ця небезпечність детермінує передбаченою нормою склад злочину і розмір покарання, що слідує за його вчинення) [36, с.15-16].

Згідно переконанням В.Д. Філімонова, небезпечність порушення суспільних відносин як безпосередньої обумовленості норм кримінального права, визначається двома групами явищ: 1) характером самих суспільних відносин, яким загрожує небезпека, їх станом; 2) обставинами, що характеризують безпосередньо джерело небезпеки (стан, структура, динаміка злочинності, її причини і умови, особа злочинця, що дозволяє визначати ці обставини в якості кримінологічних передумов кримінально-правової норми) [36, с.18-19]. Можна погодитися, що в першій групі явищ, що визначають величину небезпеки, порушення суспільних відносин, містяться самі відносини, їх стан, а також ймовірні наслідки дезорганізації цих відносин для забезпечення безпечного і гармонійного розвитку особи, суспільства і держави [14, с.148]. Отже, передумова криміналізації (соціальна обумовленість) кримінально-правової заборони, передбаченої ст.136 КК полягає у наявності в діянні достатньо високого рівня суспільної небезпечності, є найголовнішим чинником криміналізації та вирішальним для віднесення цього діяння до злочинного. Суспільна небезпека ненадання допомоги особі яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження або ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані чи можливості надати таку допомогу, відображає сутність цього злочину і свідчить про заподіяння ним істотної шкоди або створення загрози завдання такої шкоди охоронюваним суспільним відносинам [37, с.30]. Це об'єктивна риса цього злочину, реальне порушення суспільних відносин, що забезпечують умови з охорони надання належної допомоги

особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Виразником об'єктивності суспільної безпеки аналізованого діяння є об'єктивний характер шкоди, яка ним заподіюється. У юридичній літературі обґрунтовано зазначається, що суспільна безпека злочинного посягання визначається об'єктивними і суб'єктивними ознаками не однаково, а саме, визначальними з них є об'єктивні — об'єкт злочину, об'єктивна сторона — безпека та характер діяння, тяжкість заподіяної шкоди тощо [37, с.30].

Тобто суспільна безпека аналізованого діяння визначається і тим, що воно порушує встановлені принципи і форми діяльності суспільного співжиття, діяльності з надання правової допомоги тощо.

Дослідники проблем криміналізації справедливо зауважують, що суспільна небезпечність діяння залежить від способу його вчинення та від інтенсивності посягання [38, с.24]. Так, М.І. Панов слушно стверджує, що спосіб вчинення злочинів відображає якісну своєрідність виконання посягання і багато в чому визначає характер шкоди, що може бути заподіяна суспільним відносинам, а інтенсивність способу значною мірою позначається на інтенсивності посягання в цілому, що безпосередньо впливає на розмір завданої шкоди, а через неї — на тяжкість наслідків, які настали [39, с.127-143]. Суспільну небезпечність злочину, передбаченого ст.136 КК зумовлюють і суб'єктивні ознаки, але їх вплив відбувається не безпосередньо, а через об'єктивні ознаки, формуючи зміст діянь особи, яка їх вчиняє [40, с. 100]. Так, одним із критеріїв, що дає змогу оцінити ступінь суспільної безпеки злочину ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є характеристика суб'єкта такого посягання, в тому числі і службової особи. Певні ознаки суб'єкта цього злочину впливають на оцінку ступеня безпеки цього діяння. Такими ознаками є вік, службове становище, стійкість злочинної установки (судимість) та ін. Отже, враховуючи викладене, можна зробити висновок про те, що рівень суспільної безпеки цього злочину є цілком достатнім для криміналізації таких діянь. Сутність відносно поширеності діяння як другої передумови криміналізації (соціальної обумовленості) норми — ст.136 КК полягає у тому, що діяння, яке криміналізується, повинно бути, з одного боку достатньо поширеним, тобто мати загально соціальні закономірності, з другого — не повинно бути надзвичайно поширеним. Досліджуючи таку передумову криміналізації, у науковій літературі загально прийнято виділяти верхню та нижню межу криміналізації, зокрема це властиво і для досліджуваного злочину. Значення нижньої межі цього процесу полягає у тому, що такі діяння повинні бути відносно поширеними [16, с.218]. Стосовно злочину, передбаченого ст.136 КК, поширеність якого є очевидною, можна стверджувати, що така форма асоціальної поведінки не є випадковою чи одиничною. Складнішою є оцінка відповідності цього злочину верхній межі криміналізації, зокрема її стан, що потребує додаткового аналізу. Важливо послатися на те в цьому питанні, що наука кримінального права, кримінологічна наука стверджує, на наш погляд, вірно, що марно криміналізувати те, що стало масовою повсякденністю [41, с.16]. Існуюча в юридичній літературі думка підтверджує цю тезу, що криміналізація за «запитом» підриває відразу три принципи кри-

мінально-правової політика, а саме: принцип врахування (відповідності) кримінально-правової політики соціально-правовій психології — тому, що такий закон не сприймається як відповідний і доцільний; принцип економії кримінально-правової репресії — оскільки до відповідальності притягується невинувато велике число громадян; принцип невідворотності кримінальної відповідальності — оскільки частіше всього такий закон перестає застосовуватися на практиці [22, с.20-21]. Саме тому, за умов, коли б злочин, передбачений ст.136 КК став би повсякденним явищем для значної частини населення України, визначення такої поведінки як злочинної привело б, по-перше, до дискредитації кримінально-правової заборони, оскільки органи кримінальної юстиції не мали б реальної можливості забезпечити його виконання, по-друге, до розмивання меж між злочинною і незлочинною поведінкою, оскільки фактично значна частина членів суспільства була б визнана злочинцями [16, с.217-218]. Для кримінально-правової заборони (ст.136 КК) цього не сталося.

Отже, ґрунтуючись на викладеному вище, можна підсумувати, що ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (у розумінні ст.136 КК) перебуває у наведених межах: воно має хоча і незначну, але тенденцію до поширення, його прояви не є поодинокими і випадковими і, водночас, їх не можна віднести до загально використовуваних. Зміст такої передумови криміналізації, як помірність позитивних і негативних наслідків криміналізації полягає у домінуванні позитивних соціальних результатів застосування норм кримінального права, передбачених ст.136 КК, в нашому випадку, над негативними соціальними наслідками, які неминуче настають від криміналізації тих чи інших діянь [16, с.220-224].

Як уже нами зазначалося, що в переліку передумов (соціальної обумовленості кримінально-правової норми (ст.136 КК) криміналізації є ще й кримінально-політична адекватність цього процесу, яка містить вимоги щодо її відповідності основним напрямам соціальної та кримінально-правової політики держави Україна, рівно й характеру правосвідомості та стану громадської думки. У цьому контексті слід зазначити, що інститут криміналізації суспільно-небезпечних діянь, до якого належить те, що, передбачене ст.136 КК, є однією із складових кримінально-правової політики держави, у рамках якого формулюються вихідні вимоги боротьби зі злочинністю з допомогою розробки та реалізації широкого кола попереджувальних заходів створення і застосування правових норм матеріального, процесуального і кримінально-виконавчого права, що встановлюють криміналізацію і пеналізацію, а коли у цьому є потреба — декриміналізацію і депеналізацію діянь [42, с.49].

Заперечуючи політичну домінанту у процесах криміналізації діянь, А.Ф. Зелінський наполягає на тому, що проблема криміналізації та декриміналізації, посилення та пом'якшення санкцій за деякі види злочинів повинні вирішуватись не в руслі політики, що постійно змінюється, а відповідно до визнаних у цивілізованому суспільстві загальнолюдських моральних цінностей, принципів гуманізму, справедливості, законності та милосердя [43, с.15-16]. Саме тому чіткі чинники соціальної обумовленості кримінально-правових заборон, а також критерії криміналізації повинні безповоротно припи-

нити практику штучного створення нових злочинів, оскільки діяння мають власну правову природу, яку повинен виразити, а не створити законодавець, а протилежне приведе до того, що покарання застосовуватиметься без злочину, буде відбуватися державне свавілля, безглуздо посилюватиметься репресія [44]. Розглядаючи кримінально-політичну адекватність криміналізації злочину, передбаченого ст.136 КК, потрібно враховувати те, що кримінально-правові норми, передбачені ст.136 КК які встановлюють кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, зважаючи на їх бланкетність, є частиною кримінально-правової політики держави Україна, яка є системою принципів, підходів та заходів і визначає ставлення держави, а також суспільства до досліджуваної сфери. Тому правильно розроблена і впроваджена кримінально-правова політика призводить до істотного поліпшення ситуації й дає можливість зменшити негативний вплив на стан досліджуваних відносин.

Нормативний чинник відображає обумовленості кримінально-правової охорони надання належної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані нормами Конституції України та іншими нормативно-правовими актами у вказаній сфері, тому важливе значення має аналіз нормативного чинника, який пов'язує аналізоване діяння з кримінально-правовою заборонаю. Цей чинник визначається нормами Конституції України. Так, ст.3 Основного Закону наголошує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю. [45]. Крім того, ст.8 Конституції України визначено, що вона «...має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй...» [45]. Ці норми (чинник) Конституції України визначають вимоги внутрішньої логічної несуперечливості, заборони передбаченої ст.136 КК України. Це системно-правова обумовленість (передумова криміналізації) з'явлення досліджуваної нами норми. Тобто це найважливіша передумова, а саме конституційної адекватності, системно-правової несуперечливості криміналізації зазначеного нами діяння [46, с.130]. Зміст принципу конституційної адекватності, на наш погляд, полягає в тому, як ми вже зазначали, що Конституція України відповідно до ст.8 має найвищу юридичну силу [45]. Закони та інші нормативні акти приймаються на підставі Конституції України і мають відповідати їй. Аналогічні положення закріплені й у кримінальному законодавстві, зокрема, у ч.1 ст.3 КК зазначається, що Кримінальний кодекс ґрунтується на Конституції України [47].

Оцінюючи характер конституційного регулювання та забезпечення людини, її життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканості і безпеки, слід зазначити, що зазначені вище питання займають вагоме місце у тексті Основного Закону України, як серед основних засад Конституційного ладу України, так і серед інших положень, що стосуються прав і свобод людини і громадянина, повноважень органів державної влади.

Таким чином, забезпечення засобами кримінально-правової охорони надання належної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані відповідає передумові конституційної адекватності.

Сутність нормативного чинника існування кримінально-правової заборони, передбаченої ст.136 КК, а саме системно-правової несуперечливості криміналізації цього діяння полягає в з'ясуванні міжгалузевого характеру охорони надання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, несуперечливою частиною якого є кримінально-правова охорона досліджуваних відносин від цього злочинного посягання.

Аналіз правових норм, передбачених ст.136 КК України, свідчить про надання законодавцем, у даному випадку, переваги банкетній диспозиції, що в цілому відповідає частковій тенденції розвитку чинного законодавства. Про банкетність диспозиції ст.136 КК свідчить відсутність у ній конкретного змісту за наявності посилань на норми інших галузей законодавства і (або) інші нормативні правові акти, в яких цей зміст розкривається [46, с.245]. Так, зокрема, правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: затверджених наказам МОЗ України від 17 січня 1995 р. 10 № 6 [48], основи законодавства України «про охорону здоров'я» [49], Закон України «про охорону дитинства», від 26 квітня 2001 року [50] тощо. Це також свідчить про таку обумовленість ст.136 КК і зазначених нормативних актів, як системно-правової несуперечливості, а отже і обумовленості криміналізації аналізованого діяння. Наведене дозволяє зробити висновок про те, що ст.136 КК України знаходиться в єдиному блоці з багатьма нормами законодавства, одні з яких регулюють позитивні відносини у досліджуваній сфері, а інші встановлюють відповідальність за порушення цих відносин. Етичний чинник соціальної обумовленості кримінально-правової охорони. Надання належної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Цей чинник є важливою обставиною, що обґрунтовує можливість, зміст і якість кримінально-правової заборони, передбаченої ст.136 КК. Він свідчить про дотримання етичних норм при їх конструюваннях і застосуваннях. Це питання напряму зв'язано з одним із самих серйозних питань, а саме проблемою вибору цінностей і нормативів, якими повинна бути обумовлена, на наш погляд, та яким має відповідати кримінально-правова заборона. У науці, на наше переконання, загальновизнаним є те, що ефективність кримінально-правової політики знаходиться у прямій залежності від того, наскільки при її реалізації враховується система культурних цінностей і якщо ця відповідність не дотримується, суспільство, яке поділяє заперечувану кримінально-правовою політикою систему культурних цінностей, стає в цій справі не союзником держави, а скоріше, його противником, що робить безглуздою спробу держави боротися зі злочинністю, у тому числі і злочинном, передбаченим ст.136 КК України, в нашому випадку [51]. Неможливо широко мобілізувати громадян на боротьбу зі злочинністю, якщо населення не дотримується тих критеріїв оцінки діянь у якості злочинних, які прийняті законодавцем [51].

Тому криміналізація діянь, внесення інших змін у норми кримінального закону повинні супроводжуватися аналізом культурних цінностей, що поставлені під охорону [52, с.48]. Аспект, що нами розглядається про співвідношення норм моралі та аналізованої кримінально-правової заборони (ст.136 КК), свідчить, що саме із норм моралі можна вимагати підтвердження заборон ст.136

КК. Аспект взаємодії моралі і, аналізованої кримінально-правової заборони, на якій доцільно зупинитися, є роздуми про те, чи етично взагалі впливати кримінально-правовими засобами на порушника закону. В існуючих джерелах з кримінального права це питання традиційно висвітлюється та обговорюється в сенсі моральних меж покарання як головного засобу кримінально-правового впливу на особу [53, с.28]. Ця проблема С.В. Познишевим була названа, як перше основне питання, з яким наука кримінального права повинна починати свої побудови і від вирішення якої залежить саме її існування [53, с.28]. Дослідження його, перш за все, виходить з дилеми, чи покарання, в тому числі і за злочин, що нами досліджується, благо чи зло, то вибір повинен бути очевидним. Звісно, що покарання — це зло, застосуванням якого держава, в особі відповідних органів, намагається мінімізувати або вирішити проблему злочинності. Цю тезу поділяють фахівці з етики, які стверджують, що покарання — це завжди позбавлення, обмеження, страждання, які одні люди завдають іншим, водночас воно містить моральні характеристики, а тому може бути прилічено до зла [53, с.14]. При цьому етичне обґрунтування покарання утверджується через цілі, які повинні бути досягнуті внаслідок його застосування. Так, у тому випадку, коли спрямовується акцент на загально-попереджувальних аспектах такої міри, то його етичною основою виступає ідея загального блага, яке захищається і охороняється шляхом обмеження інтересів окремих осіб, і якщо за основу ставиться індивідуально-попереджувальна мета покарання, то воно виправдовується необхідністю морального удосконалення особи [54, с.10]. Слід погодитися з думкою, що покарання може вважатися морально виправданим тільки в тому випадку, коли воно розглядається в якості засобу досягнення моральних цілей [14, с. 160]. Отже, підсумовуючи можна стверджувати, що мораль здатна детермінувати окремі види кримінально-правових заборон, в тому числі і передбаченої ст. 136 КК України. Культурно-історичний чинник соціальної обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст.136 КК України. Кримінально-правова заборона повинна також розглядатися як продукт історії і культури конкретного суспільства (вона завжди культурно-історично обумовлена). Слід погодитися з прийнятним, на наш погляд, твердженням, що кримінально-правова заборона, в тому числі, що нами аналізується, уходить своїми генетичними коріннями в табу і звичаї, які вироблялися в якості форми реакції соціуму на шкідливу поведінку деяких її членів, і які були покликані до того, щоб забезпечити необхідні для виживання і розвитку суспільства підпорядкування одних осіб інтересам колективу [14, с.169]. У наш час відбувається підкорення (підпорядкування) особи, що вчиняє злочин, передбачений ст.136 КК України цьому закону через реалізацію покарання. Важливо оговорити, що якби не змінювався зміст досліджуваної нами кримінально-правової заборони, в кожний конкретний відрізок часу, він є таким, яким саме і може бути, виходячи з культурно-історичного розвитку суспільства (бути оптимальним у даних умовах). Отже, культурно-історичний чинник, обумовлюючи кримінально-правову заборону — ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, включає в себе вказані вище чинники (передумови) і розглядає їх з точки зору поступального

об'єктивно обумовленого певними відрізками історії та суспільно-економічними формаціями, змінами на час прийняття відповідних норм, зміст яких ми досліджуємо в іншій статті. Міжнародно-правовий чинник соціальної обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст.136 КК України. Слід звернути увагу на те, що у низці чинників цієї заборони не останнє місце займають і міжнародно-правові акти, дозвіл на застосування яких дала Верховна Рада України. У цьому контексті слід акцентувати увагу на тому, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права, значимість яких зростає в наш час, мають пріоритет над національним законодавством. А тому відповідність кримінального права України міжнародно-правовим стандартам, в тому числі і норм, передбачених ст.136 КК забезпечує:

– міжнародне політико-правове визнання кримінально-правової системи України, а отже і кримінально-правових заборон, у тому числі, передбачених ст.136 КК;

– можливість організації ефективного міжнародного співробітництва в кримінально-правовій протидії ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані на основі єдності вимог;

– належну якість національних кримінально-правових норм, зокрема, ст.136 КК і практики їх застосування, відповідність кримінального права та зазначеної норми високим міжнародним стандартам [14, с.161]. Можна взяти за основу, запропоновану в літературі класифікацію міжнародно-правових норм, що мають відношення до чинного кримінального законодавства України: 1) норми, що складають у своїй сукупності стандарти прав людини (гуманітарний стандарт); 2) норми, що складають стандарт безпеки, сюди відносяться і ті, що забезпечують настанню тяжких тілесних ушкоджень у зв'язку з ненаданням допомоги, особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані [14, с.161].

Ми згодні з тим, що вони, природно, самим тісним чином зв'язані між собою, оскільки дотримання гуманітарних вимог немислимо без забезпечення гарантій надання належної допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані [14, с.161].

Ця диференціація дозволяє проаналізувати міжнародну обумовленість такої заборони, передбаченої ст.136 КК України. Чинні міжнародно-правові акти зв'язані забезпеченням легітимності обмеження прав людини за допомогою покарання, в тому числі і передбаченого санкцією ст.136 КК, мають під собою міцний міжнародно-правовий фундамент, що: 1) містить стандарти легітимності покарання – приписи відносно суб'єкта підстав і меж такого обмеження (це лише держава в особі її компетентних органів); 2) передбачає положення, що тільки державі належить виключне повноваження на обмеження прав і свобод людини при формуванні, як і в нашому випадку, і застосуванні кримінально-правової заборони; 3) враховуючи специфіку структури кримінально-правової заборони (передбаченої ст.136 КК) дає можливість констатувати, що міжнародно-правові вимоги, дотримання яких її легітимують, звернені як до змісту забороненої поведінки, так і до санкції; 4) будь-яке порушення прав людини в рамках так званих вертикальних відносин особа – держава, але і як будь-яке посягання, у тому числі зі сторони приватних осіб в

рамках так званих горизонтальних відносин людина — людина, правомірно слід розглядати в якості протиправної поведінки, що допускає кримінально-правову реакцію; 5) будь-які обмеження права людини може складати зміст покарання [14, с. 163-168].

Висновок. На підставі викладеного можна зробити висновок, що чинниками соціально-правової обумовленості кримінальної відповідальності за ст. 136 КК України є:

- 1) соціально-кримінологічний чинник;
- 2) нормативний чинник;
- 3) етичний чинник;
- 4) культурно-історичний чинник;
- 5) міжнародно-правовий чинник.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Борисов В.И.* Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / В.И. Борисов. — Х., 1993. — 34 с.

2. *Кудрявцев В.Н.* Популярная криминология / В.Н. Кудрявцев, — М., 1998. — 164 с.

3. *Филимонов В.Д.* Криминологические основы уголовного права / В.Д. Филимонов. — Томск : Изд-во Томского ун-та, 1981. — 212с.

4. *Злобин Г.А., Келина С.Г.* Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний / Г.А. Злобин, С.Г. Келина / Проблемы правосудия и уголовного права / [редкол.: А.М. Ларин и др.] — М. : ИГПАН, 1978. — С. 108-110.

5. *Коржанский Н.И.* Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. — М. : Изд-во Академии МВД СССР, 1980. — 248 с.

6. *Навроцький В.О.* Кримінальне право України. Особлива частина: [курс лекцій] / В.О. Навроцький. — К. : Знання, 2000. - 771 с.

7. *Тоболкин П.С.* Социальная обусловленность уголовно-правовых норм / П.С. Тоболкин. — Свердловск : Изд-во Свердловского ун-та, 1983. — 166 с.

8. *Глистин В.К.* Охрана природы по советскому уголовному праву [текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / В.К. Глистин. — Ленингр. гос. ун-та, 1966. — 26 с.

9. *Коган В.М.* Изучение эффективности уголовно-правовых норм: аспекты и уровни анализа [Текст] / В.М. Коган // Проблемы правосудия и уголовного права. — М. : Ин-т государства и права АН СССР, 1978. — 293 с.

10. *Борисов В.И. Пащенко О.О.* До питання про сутність кримінально-правової характеристика злочинів [текст] / В.И. Борисов, О.О. Пащенко/ Вісн. Акад. прав, наук України. — Х. : Право, 2005. — С. 179-190 с.

11. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / В.Н. Матвійчук. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2008. — 511 с.

12. *Зражевський О.В.* Кримінально-правова характеристика порушення законодавства про захист рослин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 — кримінальне право

та кримінологія; кримінально-виконавче право / Олег Валентинович Зражевський. — К. : Київський національний університет внутрішніх справ, 2010. — 237 с.

13. *Харь І.О.* Кримінально-правова охорона атмосферного повітря: [монографія] / І.О. Харь. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2011. — 192 с.

14. *Пудовкин Ю.Е.* Учение об основах уголовного права: [лекции]. — М. : Юрлитинформ, 2012. — 240 с.

15. *Симиненко А.Н., Пестерева Ю.С.* Истязание: уголовно-правовые и криминологические аспекты: [монография] / А.Н. Симиненко, Ю.С. Пестерева. — М. : Юрлитинформ, 2011. — 192 с.

16. Основания уголовного-правового запрета: криминализация и декриминализация / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.М. Яковлева. — М. : Наука, 1982, —304 с.

17. *Горшенков А.Г., Горшенков Г.Г., Горшенков Г.Н.* Преступность как социальный феномен / А.Г. Горшенков, Г.Г. Горшенков, Г.Н. Горшенков/ *Философия права*. — 2004. — №2. — С.70-80.

18. *Хавронюк М.І.* Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / М.І. Хавронюк — К., 2007 — 562 с.

19. *Турлова Ю.А.* Кримінологічна характеристика браконьєрства в Україні та протидія злочинам: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Ю.А. Турова / — К. : Інститут держави та права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України, 2011. — 244 с.

20. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3-х кн. / А.П. Закалюк/ — Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 712 с.

21. *Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е.* Криминология и проблемы криминализации / В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов/ *Журнал российского права*. — 2004. — № 12. — С.46-50.

22. *Фріс П.Л.* Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: [монографія] / П.Л. Фріс / — К. : Атіка, 2005. — 332 с.

23. *Дагель П.С.* Уголовная политика: управление борьбой с преступностью / П.С. Дагель / *Проблемы социологии уголовного права*. — М., 1984. — С.37-43.

24. *Злобин Г.А., Келина С.Г.* Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний / Г.А. Злобин, С.Г. Келина / *Проблемы правосудия и уголовного права*: [редкол.: А.М. Ларин и др.] — М. : ИГПАН, 1978. — С. 108-110.

25. *Клочков В.* Уголовная политика и уголовное право / В.Клочков/ *Соц. Законность*, — 1997. —№ П. — С.62-65.

26. *Назыев Б.И.* Теоретические проблемы криминализации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология: уголовно-исполнительное право / Б.И. Назыев — Баку, 2000. — 24 с.

27. *Лопатин В.А.* Проблемы криминализации экологических правонарушений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 уголовное право и криминология: уголовно-исполнительное право / В.А. Лопатин, — Л., 1991. —20 с.

28. *Айдаров Й.Н.* О профилактической политике и её роли в борьбе с преступностью / Й.Н. Айдаров/ *Вопросы борьбы с преступностью*. — М. : ВИП, 1988. — Вып. 47. — С. 106-109.

29. *Сюй Дисинь.* Экологические проблемы Китая: сокр. пер. с кит. / [ред. предисл. [І.В. Ушакова]. — М. : Прогресс, 1990. — 232 с.

30. *Матвійчук В.К.* Екологічна політика в системі державного управління національним господарством: [монографія] / В.К. Матвійчук, Ю.О. Чугаєнко, О.І. Савенков. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2013. — 198 с.

31. *Хашимов А.А.* Уголовно-правовая охрана рыбных запасов в РСФСР: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — уголовное право и криминология: уголовно-исполнительное право / А.А. Хашимов — Свердловск, 1981. — 22 с.

32. *Кригер Г.А., Кузнецова Н.Ф.* Проблемы социальной обусловленности закона / Г.А. Кригер, Н.Ф. Кузнецова / XXV съезд и дальнейшее укрепление социалистической законности. — М., 1977. — С.113-123.

33. *Габро О.І.* Державний захист та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у судочинстві, за законодавством України / О.І. Габро, Н.С. Карпов / Борьба с организованной злочинністю і корупцією (теорія і практика). Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю. — К. : 2007. — 17. — С.254-266.

34. *Воробей П.А.* Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність: [монографія] / П.А. Воробей. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 1996. — 116 с.

35. *Коган В.М.* Социальный механизм уголовно-правового воздействия / В.М. Коган. — М. : Изд-во «Наука», 1983. — 184 с.

36. *Филимонов В.Д.* Криминологические основы уголовного права / В.Д. Филимонов. — Томск: Изд-во Томского ун-та, 1981. — 156 с.

37. *Марцева А.И.* Диалектика и вопросы теории уголовного права / А.И. Марцева. — Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1990. — 86 с.

38. *Сабитов Р.А.* Общественная опасность как критерий криминализации / Р.А. Сабитов / Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно опасных деяний: Сб. научных трудов. — Омск : Изд-во Омской высшей школы милиции, 1980. — С.20-25.

39. *Панов Н.И.* Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов / — Харьков. Вища школа, 1982. — 161 с.

40. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев — М. : Госюриздат, 1960. — 244 с.

41. *Лунев В.В.* Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции / В.В. Лунев; предисл. В.Н. Кудрявцева. — М. : НОРМА, 1997. — 525 с.

42. *Загородников Н.И.* Направление изучения советского уголовного права / Н.И. Загородников, Н.А. Стручков / Сов. государство и право. — 1981. — №7. — С.48-56.

43. *Зелинский А.Ф.* Криминальная психология: [науч. практ. изд.] / А.Ф. Зелинский. — К. : Юринком Интер, 1999. — 240 с.

44. *Вицин С.Е.* О научно-правовых предпосылках ограничения преступности как негативно отклоняющегося поведения / С.Е. Вицин [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://sartraccs.ru/i.php?oper=readfile&filename=Pub/vicin%2823-05-05%29.htm>

45. Конституція України прийнята 28 червня 1996 р. / Відомості Верховної Ради України / 1996. — №30. — Ст. 141.

46. *Гаухман Л.Д.* Квалификация преступлений: закон, теория практика / Л.Д. Гаухман — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : А.О. «Центр. Юр. Инфор.», 2003. — 448 с.

47. Кримінальний кодекс України / Відомості верховної ради України. — 2001. — № 25-26. — Ст. 131.

48. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Затв. наказом 1403 України від 17 січня 1995 року №6 / Юридичний вісник України / — 1995. — №31.

49. Основи законодавства України про охорону здоров'я /Відомості Верховної ради України. – 1993. – № 8. – Ст.19.

50. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001р./Відомості Верховної ради України/ – 2001. – № № 2402-III

51. Роль культурных ценностей в уголовно—правовом регулировании [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.preiskurant.ru/stati/rol-kulturnykh-cennostei-v-ugolovno-pravovom-regulirovanii.html>

52. Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права /С.В. Познышев/ – М., 1907. – 234 с.

53. Блюхер А.Ф. Этические основания и аргументы в теориях правового наказания: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология: уголовно—исполнительное право / А.Ф. Блюхер. – Москва, 2009. – 22 с.

54. Бундаева О.А. Нравственные основания наказания: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология: уголовно-исполнительное право /О.А. Бундаева/ – Саранск, 2009. – 21 с.

Зубець Ю.Г. Соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони, передбаченої ст.136 КК України

У статті досліджуються чинники соціально-правової обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст.136 КК України. Автор детально досліджує існуючі погляди на соціально-правову обумовленість злочину. Критично оцінюючи їх, указує на відмінність соціальної обумовленості заборони, передбаченої ст.136 КК України, від підстав криміналізації та декриміналізації суспільно-небезпечних діянь.

Ключові слова: соціально-правова обумовленість, кримінально-правова заборона, критерії, чинники, принципи.

Зубец Ю.Г. Социально-правовая обусловленность уголовно-правового запрета, предусмотренного ст. 136 УК Украины

В статье исследуются факторы социально-правовой обусловленности запрета, предусмотренного ст.136 УК Украины. Автор подробно исследует существующие взгляды на социально-правовую обусловленность запрета. Критически оценивая их, указывает на различие социальной обусловленности запрета, предусмотренного ст.136 УК Украины, от оснований криминализации и декриминализации общественно опасных деяний.

Ключевые слова: социально-правовая обусловленность, уголовно- правовой запрет, критерии, факторы, принципы.

Zubets J.G. Socio-legal stipulation criminal legal prohibitions st.136 Criminal Code of Ukraine

This article explores the social and legal factors conditioning Criminal legal prohibitions st.136 Criminal Code of Ukraine. The author examines in detail the existing views on social and legal conditionality crime. Taking stock of them indicates the difference of social conditioning prohibitions under Art. 136 of the Criminal Code of Ukraine criminalization and decriminalization grounds socially dangerous acts.

Keywords: social and legal conditioning, criminal law prohibition, criteria, factors principles.

Стаття надійшла до редакції 22.12.2014.

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ПРОЕКТУВАННЯ ЧИ ЕКСПЛУАТАЦІЯ СПОРУД БЕЗ СИСТЕМ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ

О.В. Матвійчук

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Питання, що стосуються родового об'єкта злочину проектування чи експлуатація споруди без систем захисту навколишнього природного середовища, має істотне значення для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами родового об'єкта злочину, передбаченого ст.253 КК України, на фрагментарному рівні займалися такі вчені, як: О.О. Дудоров, І.О. Харь, В.Я. Тацій, С.Б. Гавриш, Н.О. Лопашенко, В.М. Присяжний, В.О. Навроцький та ін. Проте, до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні родового об'єкта злочину проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля.

Основні результати дослідження. У законодавстві про кримінальну відповідальність на теренах України до 2001 р. були відсутні кримінально-правові норми про відповідальність за проектування чи експлуатацію споруд без систем захисту навколишнього природного середовища [1, с. 64]. Тому в теорії кримінального права і в правозастосовній діяльності не склалося єдиного підходу до визначення родового і безпосереднього об'єкта злочину, що нами розглядається. У цьому сенсі аналіз злочину, з точки зору системного підходу, установлення його змісту, структурних і деталізуючих одиниць, виділення відповідних елементів і ознак складу є першоосновою формування цього конкретного складу злочину (ст. 253 КК України), описаного і закріпленого в означеній статті як юридичної конструкції, оскільки елементи й ознаки останніх конструюються і закріплюються в законі як логіко-юридичні моделі не самі по собі, не довільно, а на підставі аналогічних структурних одиниць злочину певного виду як системного утворення (це стосується і нашого пошуку) [2, с. 110].

Спираючись на традиційний підхід, що склався у вітчизняній науці кримінального права та в кримінальному праві країн СНД, юридичний аналіз норм, передбачених ст.253 КК України, почнемо з дослідження родового об'єкта посягання, оскільки саме об'єкт визначає криміналізацію суспільно небезпечного діяння. Він же слугує відправним критерієм кваліфікації злочину [3, с. 62-63], оскільки, як стверджується в юридичній літературі, що кожний злочин посягає на певний об'єкт, завдає йому істотної шкоди або ставить під загрозу завдання такої шкоди ці суспільні відносини [4, с. 52; 5, с. 302]. Маючи це на озвученні, необхідно зазначити, що будь-яке злочинне діяння неможливе без об'єкта, проти якого воно спрямоване.

Слід погодитися з думкою, що вчення про об'єкт злочину в науці кримінального права є одним з найбільш важливих і надто складних питань, оскільки, як суспільні відносини, має специфічний структурний склад суб'єктів, зміст і предмет відносин, а також потерпілого від злочину (як змінну структурну частину, тобто таку, що не завжди, не в усіх випадках має місце) [2, с. 109-110].

У кримінально-правовій доктрині є значна кількість різноманітних підходів до розуміння об'єкта злочину. До найбільш поширених історичних концепцій об'єкта злочину В.Г. Грищук відносить наступні: 1) об'єкт злочину – суб'єктивне право (В.Д. Спасович); 2) об'єкт злочину – захищений інтерес (Ф. Ієрінг, Ф. Ліст, Б.С. Нікіфоров); 3) об'єкт злочину – блага та інтереси, що охороняються законом (правові блага) (А.Н. Круглевський, Г.В. Колоколов, Є.Я. Нимировський); 4) об'єкт злочину – безпека і добробут громадян (О.Ф. Кістяківський); 5) об'єкт злочину є: а) правові норми і конкретні блага та інтереси (М.Д. Сергієвський); б) посереднім об'єктом є порушений припис, норма, а безпосереднім об'єктом – суспільне відношення, що є реальним проявом цього припису (І.Я. Фойніцький); в) з формального боку є блага та інтереси, що охороняються цією нормою (Л.С. Білогриць-Котляревський); г) норми права в її реальному бутті (М.С. Таганцев); 6) об'єкт злочину – окремі особи чи групи осіб (П.Д. Калмиков); 7) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (А.А. Піонтковський, Є.А. Фролов) [6, с. 59-164]. Вони мають, на наш погляд, належне обґрунтування.

Переконливим, на нашу думку, є узагальнення найбільш поширених сучасних концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права запропоноване, професором В.К. Грищуком, яке він формулює таким чином: об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кириць, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцова та ін.); 2) об'єкт злочину – це соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Б. Гавриш); 3) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо (Г.П. Новосолов); 4) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (П.Я. Козаченко, З.А. Незнамова); 5) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально значущі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська, А.В. Наумов); 6) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленим приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова); 7) об'єкт злочину двоякий – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають у середині цієї оболонки (В.М. Трубніков); 8) об'єкт злочину – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна); 9) об'єкт злочину – особливо цінні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом [6, с. 166].

Проведене нами дослідження дає нам підстави стверджувати, що такий підхід набув поширення в теорії кримінального права і до його прихильників слід віднести: В.К. Грищука [6, с. 166], Я.М. Брайніна [7, с. 70], В.М. Кудрявцева [8, с. 130], А.А. Музику [9, с. 25], Л.В. Левицьку, Т.О. Мудрака, О.В. Сіренка,

П.В. Цимбала [10, с. 18], А.В. Савченка, В.В. Кузнецова і О.Ф. Штанька [11, с. 79], В.К. Матвійчука [12, с. 21], М.І. Панова [2, с. 109 - 110].

Слід акцентувати увагу на тому, що в теорії кримінального права існують ще й інші сучасні концепції поняття «об'єкт злочину»: 1) С.Я. Лихова [13, с. 79], Ю.М. Жмур [14, с. 3], Ю.І. Гревцов [15, с. 100-101] підтримують і, в певній мірі, розвивають концепцію об'єкта злочину як правовідносини; 2) В.П. Ємельянов наполягає на тому, що об'єктом злочину є охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які і виступають безпосередніми об'єктами злочинів як реальних явищ дійсності [16, с. 214-215].

У джерелах з кримінального права пропонується також ще й інша періодизація і класифікація об'єкта злочину, за якою в історії розвитку вчення про об'єкт злочину виділяють такі етапи: 1) перший етап (друга половина XIX – початок XX ст.) характеризується наявністю різних концепцій, до числа яких іноді відносять так звані «теорії суб'єктивного права», норми права і правові блага; 2) другий етап розробки вчення про об'єкт злочину – період панування в нашій країні марксистсько-ленінського вчення, керуючись яким вітчизняна кримінально-правова наука взяла на озброєння тезу: «Об'єкт злочину – це суспільні відносини, і тільки вони»; 3) третій етап – це сучасні концепції розвитку об'єкта злочину. Він характеризується тим, що в ньому кримінально-правова теорія вже не декларує про єдність думок, оскільки не тільки в науковій, але й у навчальній літературі все більше проявляється два основних, концептуальних підходи до трактовки поняття об'єкта злочину [17, с. 336]. Важливо акцентувати увагу на тому, що перший етап має переважну більшість прихильників та орієнтує на таке вирішення питання про об'єкт злочину, як чомусь наполягає Г.П. Новосьолов, яке мало місце в радянській науці, тобто на переважне визнання об'єктом злочину суспільні відносини [17, с. 337]. Натомість цей же автор стверджує, що в останній час з'явилося також немало прибічників другого, що їх об'єднує критичним сприйняттям об'єкта злочину як суспільних відносин [17, с. 337]. П.П. Андрушко робить деякі уточнення до узагальнення концепцій об'єкта В.К. Грищуком, зокрема, він уточнює своє відношення до об'єкта злочину, а саме, що під таким розуміє соціальні цінності, натомість, порядок відносин (взаємовідносин) між суб'єктами розглядає як вид соціальних зв'язків між суб'єктами, які в свою чергу, є одним із видів соціальних цінностей, що охороняються кримінальним законом [18, с. 5]. Крім того, П.П. Андрушко звертає увагу на те, що С.Б. Гавриш відстоює концепцію об'єкта злочину – як правового блага, а не об'єкт злочину – соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом [18, с. 5-7].

Необхідно зазначити, що питання про об'єкт злочину, як проблему загалом, ми не досліджуємо, оскільки предмет дослідження у назві статті сформульований інакше, тому, не вдаючись до деталей аналізу кожної з наведених концепцій об'єкта злочину і виходячи з періодизації, зазначимо, що ми приєднуємося до дослідників, які об'єкт злочину розглядають саме з позиції теорії суспільних відносин. Представниками цієї теорії є, зокрема, В.Я. Тацій, В.К. Грищук, В.К. Матвійчук, А.А. Музика, М.Й. Коржанський, В.О. Навроцький, М.І. Карпенко, М.І. Панов, І.О. Харь, О.І. Габро та ін.

Беручи за основу триступеневу класифікацію об'єктів злочинів, прихильниками якої ми є, визначимо місце норми, що нами досліджується (ст. 253 КК України) у системі Особливої частини КК, її значення, що сприятиме наданню точної кваліфікації вказаного злочину. Це може статися, коли ми найбільш точно встановимо як родовий, так і безпосередній об'єкти злочину, передбаченого ст. 253 КК України. Така класифікація ґрунтується на співвідношенні філософських категорій: загального, особливого та окремого – і відповідно включає три рівні: загальний, родовий, безпосередній [8, с. 81-82; 19, с. 124-125; 20, с. 60-62; 21, с. 56-57]. Таку тричленну класифікацію об'єктів злочину, як ми уже зазначали, підтримує переважна більшість науковців в галузі кримінального права. Відповідно до цієї класифікації, з позиції прихильників концепції, об'єкт злочину – суспільні відносини, що поставлені під охорону кримінального закону, слід зазначити, що: загальний об'єкт – вся сукупність суспільних відносин, що поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність; родовий – група суспільних відносин, тотожних або однорідних за своєю сутністю, безпосередній – конкретні суспільні відносини, які охороняються кримінально-правовою нормою.

З приводу родового об'єкта злочинів, що посягають на відносини у сфері навколишнього природного середовища і, зокрема, передбаченого ст. 253 КК України, є такі судження, що є: 1) відносини соціалістичної власності, матеріалізовані в природних багатствах [23, с. 17]; 2) відносини з порушення правил виробництва, промислів [24, с. 119]; 3) відносини з порядку використання природних багатств у господарській діяльності чи суспільні відносини з їх використання [25, с. 515]; 4) самі природні багатства [26, с. 262]; 5) блага, що охороняються кримінальним правом, і сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека як особливо важливі і неперехідні цінності [27, с. 11-12]; 6) соціалістичні суспільні відносини, що забезпечують раціональне використання й охорону природних багатств [28, с. 102]; 7) природоохоронні відносини, спрямовані на захист навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також наукове обґрунтування, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану біосфери [29, с. 286]; 8) суспільні відносини, що забезпечують природні умови людей з метою задоволення їх різнобічних потреб [30, с. 22]; 9) деякі інші інтереси соціалістичного господарства в різних його сферах: лісового господарства, рибальства, мисливства тощо [31, с. 281]; 10) відносини з охорони природного середовища, його використання в інтересах соціалістичного суспільства [32, с. 80]; 11) суспільні відносини, що проявляються у використанні, збереженні і покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входить і охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових, додаткових об'єктів [33, с. 6-7]; 12) суспільна безпека, яка частіше всього розуміється як стан захищеності суспільних інтересів [34, с. 31]; 13) комплекс фактичних суспільних відносин, їх правові форми і матеріальні оболонки, здійснення яких забезпечує життєдіяльність людини, використання нею навколишнього середовища як безпосереднього базису існування, задоволен-

ня розумних соціалістичних потреб і гарантує її безпеку [35, с. 177]; 14) суспільні відносини з приводу умов (стосунків), що забезпечують охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення сприятливого навколишнього природного середовища [1, с. 121]; 15) суспільні відносини, які забезпечують умови з охорони, раціонального використання, оздоровлення і відтворення сприятливого навколишнього природного середовища як такої системи, яка гарантуватиме безпечне для життя та здоров'я людей середовище їх існування [38, с. 21].

Аналіз існуючих точок зору на родовий об'єкт злочину, в тому числі і передбаченого ст.253 КК України свідчить, що прихильники першої точки зору, зокрема В.Л. Мунтян, помилково відносить об'єкт цих злочинів до діянь проти власності натомість автори другого судження, зокрема А.Н. Трайнін, необгрунтовано визначає об'єкт досліджуваних злочинів як виробництво промислів, а не відносини, що суперечить призначенню такої охорони. Прибічники третьої точки зору, зокрема Г.А. Кригер, без достатніх на те підстав, стверджують, що під родовим об'єктом досліджуваних злочинів є порядок використання природних ресурсів. У цьому сенсі нам імпонує критика, зроблена Є.М.Жевлаковим та Ю.І. Ляпуновим, які, критикуючи нормативний підхід до об'єкта злочину, зазначають, що порядок використання не може бути відносинами з приводу природних багатств, а лише регламентує їх використання [36, с. 14; 37, с. 13]. Натомість, прихильники четвертої точки зору, зокрема Б.М. Леонт'єв, всупереч загально визнаній в юридичних джерелах позиції, стверджують, що об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища є самі природні багатства, а не суспільні відносини, що зводить об'єкт до предмета злочину. Автори п'ятої точки зору, зокрема С.Б. Гавриш, ототожнюють об'єкт цих злочинів з різними благами, тобто повторюють помилки попереднього автора. І.М. Тяжнов називає об'єктом злочину соціалістичні суспільні відносини, які забезпечують раціональне використання й охорону природних багатств. Слід зазначити, що це визначення страждає неповнотою та охоплює лише консервативну другу форму такої охорони, а саме, раціональне використання природних ресурсів. Більш сприйнятливим є визначення родового об'єкта цих злочинів, що пропонує В.Я. Тацій (автор сьомої точки зору), але і його визначення потребує уточнення, оскільки має бути спрямоване на охорону позитивних відносин (сприятливе навколишнє природне середовище). Вирізняється деякими змістовними неточностями визначення об'єктів цих злочинів у В.Д. Пакутіна, який в основу таких відносин включає господарські стосунки, не враховуючи економічну складову (восьма точка зору). Натомість, у авторів дев'ятої точки зору, наприклад у З.А. Вишинської, суспільні відносини чомусь підміняються категорією «інтерес», який лише мотивує до створення відносин. Позиція прибічників десятої точки зору, зокрема Т.А. Бушуєвої, надто загальна і не може сприяти з'ясуванню суті об'єкта цих злочинів. Потребує належного упорядкування позиція авторів одинадцятої точки зору, зокрема Г.З. Корчевої, оскільки її визначення є конгломератом значної кількості не зв'язаних між собою відносин. Не можна погодитися із пропозицією стосовно об'єкта досліджуваних злочинів, запропонованою

Н.О. Лопашенко, оскільки суспільна небезпека є станом, а не суспільними відносинами. Подібну помилку стосовно визначення родового об'єкта злочину робить також О.А. Дубовик.

Найбільш сприйнятливим є визначення родового об'єкта цих злочинів, запропоноване В.К. Матвійчуком, але має бути доповнене гарантуванням безпечного для життя та здоров'я людей навколишнього природного середовища. Цей пробіл доповнений у визначенні родового об'єкта цих злочинів Т.Г. Савенковою.

Висновки. На підставі викладеного під родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 253 КК України, слід розуміти суспільні відносини, з приводу стосунків, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи (навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх і майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для всього живого навколишнє природне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. – К. : Національна академія управління, 2011. – 368 с.
2. *Панов М.І.* Проблеми складу злочину та його функції у доктрині кримінального права / М.І. Панов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 103-125.
3. *Гаухман Л.Д.* Кваліфікація преступлений: закон, теорія, практика / Л.Д. Гаухман. – [3-е изд., перераб. и дополн.]. – М. : АО «Центр «Юр Информ», 2005. – 457 с.
4. *Матвійчук В.К., Присяжний В.М.* Забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів: відповідальність, досудове і судове слідство та запобігання: [монографія] / В.К. Матвійчук, В.М. Присяжний. – К.: КНТ, 2007. – 272 с.
5. *Наумов А.В.* Российское уголовное право: [курс лекцій]: В 3 т. – Т.1. Общая часть / А.В. Наумов. – [4-е изд., перераб. и доп.] – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 736 с.
6. *Гришук В.К.* Кримінальне право України: Загальна частина [навч. посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл.] / В.К. Гришук. – К. : Ін Юре, 2006. – 586 с.
7. *Брайнін Я.М.* Основні питання загального вчення про склад злочину / Я.М. Брайнін. – К. : Вид-во Київського університету, 1964. – 189 с.
8. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М. : Гос. изд-во юрид. лит. 1960. – 244 с.
9. *Музыка А.А.* Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музыка. – К. : Логос, 1998. – 323 с.
10. *Левицька Л.В., Мудрак Т.О., Сіренко О.В., Цимбал П.В.* Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посібник / Л.В. Левицька, Т.О. Мудрак, О.В. Сіренко, П.В. Цимбал. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2005. – 206 с.
11. *Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.В.* Сучасне кримінальне право України: [курс лекцій] / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. – К. : Вид-во Паливода А.В., 2005. – 640 с.

12. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учебное пособие / В.К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 79 с.

13. *Лихова С.Я.* Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V Особлива частина КК України): [монографія] / С.Я. Лихова. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет», 2006. — 573 с.

14. *Жмур Ю.М.* Кримінально-правовий захист недоторканності житла в Україні: автореф. канд. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Ю.М. Жмур. — Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2012. — 21 с.

15. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. / Под ред. проф. Марченко. — Т. 2 Теория права. — М. : Изд-во «Зерцало», 1998 г. — 532 с.

16. *Емельянов В.П.* Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование / В.П. Емельянов. — СПб : Юридический центр Пресс, 2002. — 219 с.

17. *Новоселов Г.П.* Объект преступления / Г.П. Новоселов // Полный курс уголовного права: В 5-и т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф. А.И. Коробеева. — Т.1: Преступление и наказание. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2008. — С.325-326.

18. *Андрушко П.П.* Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: об'єкт і система / П.П. Андрушко // Кримінальне право України. — № 12. — 2006. — С.3-63.

19. *Пионтковский А.А.* Курс советского уголовного права: В 6 т. — Т.2. Часть Общая. Преступление / А.А. Пионтковский: [редкол.: Пионтковский А.А., Ромашкин П.С., Чиквадзе В.М.] — М. : Наука, 1970. — 516 с.

20. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навчальний посібник / В.Я. Тацій. — Харків : Українська юридична академія, 1994. — 80 с.

21. *Хохлова І.В., Шем'яков О.П.* Кримінальне право України. Загальна частина: [навчальний посібник для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти] / І.В. Хохлова, О.П. Шем'яков. — Донецьк : Норд-Пресс. — 2005. — 217 с.

22. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум: [навч. посібник] / І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук та ін. — К. : КНТ, 2006. — 432 с.

23. *Мунтян В.Л.* Правова охорона природи Української РСР / В.Л. Мунтян. — К. : Вид-во Київського державного університету, 1966. — 104 с.

24. *Трайнин А.Н.* Должностные и хозяйственные преступления / А.Н. Трайнин. — М. : Юриздат, 1938. — 136 с.

25. *Кригер Г.А.* Хозяйственные преступления / Г.А. Кригер // Курс советского уголовного права. Часть Особенная: В 6 т. / А.А. Пионтковский и др. (редкол.). — М. : Наука, 1971. — Т.5. — С.379-559.

26. *Леонтьев Б.* Преступление против природных богатств СССР / Б. Леонтьев // Советское уголовное право. Часть Особенная: Учебник / В.Д. Меньшагин, В.Н. Кудрявцев, Б.А. Куринов и др.; под ред. В.Д. Меньшагина и др.; [2-е изд., перераб. и доп.] — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. — С. 261-274.

27. *Гаврыш С.Б.* Основные вопросы ответственности за преступления против природной среды: (проблемы теории и развития уголовного законодательства Украины): автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 — уголовное право и кримінологія; уголовно-исправительное право / С.Б. Гаврыш. — Харьков, 1994. — 42 с.

28. Тяжкова И.М. Некоторые вопросы уголовно-правовой охраны природы / И.М. Тяжкова // Научно-технический прогресс и правовая охрана природы: Проблемы совершенствования природоохранительного законодательства в условиях научно-технического прогресса / Под ред. В.В. Петрова. – М. : Изд –во Моск. ун-та, 1978. – С. 101-103.

29. Тацкий В.Я. Преступления против природных богатств СССР / В.Я. Тацкий // Уголовное право УССР. Особенная часть: Учебник / Под ред. М.И. Бажанова и др. – К. : Вища школа. Головное изд-во, 1989. – С. 285-305.

30. Пакутин В.Д. Уголовно-правовая охрана внешней природной среды и природных ресурсов СССР: Учебное пособие / В.Д. Пакутин. – Уфа : Башкирский гос. университет, 1976. – 157 с.

31. Вышинская З.А. Советское уголовное право. Часть Особенная: Учебник / З.А. Вышинская, М.М. Исаев, А.А. Пионтковский и др.; общ. ред. А.А. Герцензон, З.А. Вышинская. – М. : Госюриздат, 1951. – 431 с.

32. Бушуева Т.А., Дагель П.С. Объект уголовно-правовой охраны природы / Т.А. Бушуева, П.С. Дагель // Советское государство и право. – 1977. – № 8. – С. 77-83.

33. Корчева Г.З. Уголовно-правовая охрана природы в УССР: Учебное пособие / Г.З. Корчева. – Харьков : Вища школа, 1975. – 83 с.

34. Лопашенко Н.А. Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УК РФ / Н.А. Лопашенко. – СПб. : Изд – во «Юридический центр Пресс», 2002. – 802 с.

35. Дубовик О.Л. Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УК РФ / О.Л. Дубовик. – М. : Спартак, 1998. – 352 с.

36. Жевлаков Э.Н. Понятие экологических преступлений. Объект и система / Э.Н. Жевлаков // Проблемы борьбы с экологическими правонарушениями в свете решений XXVII съезда КПСС. – М. : ВЮЗИ. – 1990. – С. 5-24.

37. Ляпунов Ю.И. Основные теоретические проблемы уголовно-правовой охраны природы в СССР: автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / Ю.И. Ляпунов. – М. : Акад. МВД СССР, 1974. – 39 с.

38. Савенкова Т.Г. Родовий об'єкт злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення / Т.Г. Савенкова // Юридична наука, 2014. – №12. – С. 83-90.

Матвійчук О.В. Родовий об'єкт злочину проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля

У статті досліджуються концептуальні підходи до розуміння об'єкта злочину. Висвітлюються дискусійні проблеми стосовно родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 253 КК України. Пропонується авторське визначення родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 253 КК України.

Ключові слова: родовий об'єкт, злочин, класифікація об'єктів злочинів.

Матвейчук А.В. Родовой объект преступления проектирования либо эксплуатация сооружений без систем защиты окружающей среды

В статье исследуются концептуальные подходы к пониманию объекта преступления. Освещаются дискуссионные проблемы относительно родового объекта преступления, предусмотренного ст. 253 УК Украины. Предлагается авторское определение родового объекта преступления предусмотренного ст. 253 УК Украины.

Ключевые слова: *родовой объект преступления, классификация объектов преступления.*

Matveychuk A.V. Generic object of a crime of design or operation of constructions without systems of environment protection

The article examines the conceptual approaches to the understanding of the object of the crime. Displays the debatable problems of rather patrimonial object of the crime that is envisaged by clause 253 of Ukraine CC. The author proposes his own definition of generic object of crime that is envisaged by clause 253 of Ukraine CC.

Key words: *Generic object of the crime, classification of objects of crime.*

Стаття надійшла до редакції 26.12.2014.

ВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА ЄДНІСТЬ ТЕРМІНОЛОГІЇ – ШЛЯХ ДО З'ЯСУВАННЯ СУТІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 397 КК УКРАЇНИ

А.О. Мороз

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Проблема, що стосується надання правової допомоги захисником чи представником особи, має ґрунтуватися на принципі визначеності та єдності термінології, та повинна здійснюватися за допомогою визначених у законі термінів. Це питання має важливе значення для теорії кримінального права, особливо у розумінні об'єктивної сторони злочину, зокрема, передбаченого ст. 397 КК України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами визначеності та єдності термінології займалися такі вчені, як: В.В. Копейчиков, О.Ф. Скакун, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко, В.К. Матвійчук, Ю.В. Баулін, О.В. Зайчук, М.І. Панов, В.І. Борисов, А.А. Музика, І.О. Харь, М.І. Мельник, В.П. Тихий, М.І. Хавронюк, В.К. Гришук, В.О. Навроцький, О.М. Костенко, П.Л. Фріс та ін. Проте, до цього часу цей аспект проблеми не стосувався положення, які мають відношення до об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.397 КК України.

Мета статті полягає в обґрунтуванні принципу визначеності та єдності термінології як одного з найраціональнішого шляху до з'ясування суті об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.397 КК України.

Основні результати дослідження. Підкреслюючи залежність якості правового матеріалу від рівня законодавчої техніки, а ми в цьому сенсі віднесли б і застосування термінології у ст.397 КК України, «батько» кібернетики Н. Вінер писав, що «теорія і практика права тягнуть за собою дві групи проблем: групу проблем, яка стосується загального призначення права, розуміння, розуміння справедливості в праві, і групу проблем, що стосуються технічних прийомів, при допомозі яких ці поняття стануть ефективними» [1, с. 29]. Ці положення впритул стосуються принципу визначеності та єдності термінології у складі злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи та можливості здійснення ефективної кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин лише за допомогою визначених у законі термінів (які можуть сприяти розумінню ознак об'єктивної сторони цього злочину).

Слід звернути увагу, що у чинному законодавстві поряд з поняттям «правова допомога» вживається термін «юридична допомога». Так, зокрема, у статтях 59, 64 Конституції України використовується термін «правова допомога» [2]. Стаття 16 Кодексу адміністративного судочинства України має назву «Правова допомога при вирішенні справ в адміністративному суді». У статтях 1, 19, 20, 25, 26, 27, 28, 29 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяль-

ність» вживається термін «правова допомога» [3]. Кримінальний процесуальний кодекс України 2013 р., на відміну від попереднього КПК України, використовує лише один термін [4]. Так, у статтях 46, 78, 120, 135, 545, 546, 552, 553, 554, 557, 564, 568, 569, 572 цього Кодексу використовується термін «правова допомога» [4]. У законі України «Про міліцію» йдеться про завдання «сприяти в наданні правової допомоги» (ст. 5) та забезпечення права на «юридичний захист» (ст. 5) [5]. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. № 3460-VI, використовуються такі терміни, як «безоплатна правова допомога», «правова допомога», «правові послуги» тощо [6].

У Законі України «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах» від 20 грудня 2011 р. № 4191-VI також використовується термін «правова допомога» [7]. Крім того, у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа «Про правову допомогу» від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 р., Справа № 1-23/2000 р.) також йдеться про правову допомогу [8].

Усе це свідчить про необхідність з'ясування питання стосовно розмежування або ототожнення термінів «правова допомога» й «юридична допомога». Зцією метою звернемося до довідників та інших джерел. Так, «Юридический энциклопедический словарь» поняття «правовая помощь», роз'яснює таким чином: «договор о П.п. — договоры заключаемые гос-вами по вопросам сотрудничества учреждений юстиции (судов, органов нотариата, прокуратуры) по оказанию П.п. по гражданским, семейным и уголовным делам. СССР имеет такие договоры с Албанией, Болгарией, Венгрией, ГДР, КНДР, Монголией, Польшей, Румынией, Чехословакией, Югославией, Алжиром, Грецией, Ираном, Финляндией. Цель договоров о П.п. — обеспечение взаимного признания и соблюдения личных и имущественных прав граждан одного государства на территории другого. Договоры регулируют вопросы правовой защиты, определяют компетенцию судов и область применения права; процессуальные права граждан договаривающихся стран, порядок исполнения судебных поручений и поручений др. учреждений юстиции о П.п., признания и исполнения решений по гражданским, семейным делам, признания и пересылки документов, выдачи преступников и т.д.

По договору о П.п. граждане одного гос-ва пользуются на территории др. гос-ва такой же защитой их личных и имущественных прав, как и собственные граждане (см. Национальный режим); они могут свободно и беспрепятственно обращаться в суды, прокуратуру, нотариальные конторы и иные учреждения юстиции др. гос-ва, возбуждать ходатайства и предъявлять иски...» [9, с. 277]. Юридична енциклопедія при з'ясуванні терміна «правова допомога» відсилає до терміну «право на правову допомогу», яка означає «...одне з осн. конст. прав гр-н (ст. 59 Конституції України). Покликане забезпечити прав. захист прав людини в судовому та ін. процесах. Надається кожному, хто потребує прав. допомоги і звертається за нею. Здійснюється у формі: надання юрид. консультацій і роз'яснень з юрид. питань, усних і письм. довідок

щодо за-ва; складання заяв, скарг та ін.. док-тів, що мають юрид. силу; засвідчення копій відповід. док-тів; здійснення представництва в суді та ін. держ. органах; прав. забезпечення підприєм. діяльності гр-н тощо. У випадках, передбачених законом, прав. допомога надається безоплатно. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання прав. допомоги при вирішенні справ у судах, та ін. держорганах діє адвокатура. Її діяльність регламентується Законом України «Про адвокатуру» 1992 р.» [10, с. 24]. Ю.В. Александров стверджує, що «Будь-які законні заходи захисника чи представника, спрямовані на захист прав і законних інтересів осіб, від імені або за дорученням яких вони діють у кримінальному, цивільному, господарському чи адміністративному процесі, мають бути віднесені до діяльності по наданню правової допомоги» [11, с. 766]. М.І. Мельник, М.І. Хавронюк під наданням правової допомоги вважають здійснення захисником або представником особи діяльності, безпосередньо пов'язаної із реалізацією ними функцій захисту прав і законних інтересів певних категорій учасників судочинства або представництва інтересів у суді фізичних або юридичних осіб [12, с. 1142].

Нам найбільше імпонує визначення правової допомоги, яке сформульоване в Законі України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. за № 3460-VI, де зазначається, що «правова допомога — надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту прав і свобод, їх відновлення у разі порушення; консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації» [6].

В.П. Нагребельний наполягає на тому, що поняття «юридична допомога» означає «...вид профес. спеціальної діяльності, сукупність заходів щодо надання на платній або безоплатній основі відповід. прав. послуг гр-нам, служб. особам, організаціям, підприємствам, установам тощо. Має на меті їх правильну орієнтацію у чинному законодавстві, різноманітних ситуаціях, захист прав і законних інтересів фіз. та юрид. осіб у судах й ін. органах держ. влади та місц. самоврядування, виховання звички свідомого виконання правових норм, зміцнення законності й правопорядку. Ю.д. здійснюється у формі усних або письм. юридичних консультацій, складанні відповід. процесуальних та ін. док-тів, представництва в суді, органах держ. влади тощо. Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на Ю.д. і є вільним у виборі захисника своїх прав та інтересів. Її надання покладено на адвокатів, які працюють у складі колегій чи індивідуально (див. Адвокатська діяльність, Адвокатське об'єднання, Адвокатура) і здійснюють, зокрема під час досудового слідства та в суді, захист обвинуваченого, представництво в суді, та ін. органах держ. влади в цив., труд., госп., адм. та крим. справах, М-вам, відомствам, підприємствам, організаціям та установам Ю.д. надається у служб. порядку або на договір. засадах юридичними службами, фірмами та ін. спеціалізованими установами з надання прав. Послуг» [19, с. 470].

Аналіз використаних нами джерел свідчить: 1) що ст. ст. 59, 64 Конституції України дають підстави стверджувати, що у системі Конституційних гарантій, прав і законних інтересів особи, що бере участь у правосудді, істотне місце відводиться конституційному праву кожної людини на правову допомогу. Оскільки це право є загальногалузевим і виходячи з положень ст. 64 Конституції України не може бути ніким обмежене, то дотримання цього права як додаткової гарантії, дотримання інших прав і законних інтересів людини, зумовлено тим, що воно є елементом механізму правового захисту, під яким слід розуміти динамічну систему правових норм, засобів і заходів, дія і взаємодія яких спрямована в кінцевому рахунку на запобігання порушення прав людини на їх відновлення у випадку порушення [14, с.47; 15, с.76-77];

2) використані терміни у таких законодавчих актах, як: КПК України, Кодексу адміністративного судочинства України, Закону України «Про міліцію» лише зазначають про надання правової допомоги або використання терміну «правова допомога»;

3) визначення правової і юридичної допомоги запропоноване в довідникових джерелах не розриває належним чином зміст цих понять;

4) запропоновані визначення правової допомоги М.І.Мельника, М.І. Хавронюка, Ю.В. Александрова обмежуються лише сферою судочинства.

Висновки. На підставі викладеного можна зробити наступні висновки, що: 1) термін «правова допомога» є більш широким ніж «юридична допомога» і вписується в механізм правового захисту;

2) необхідно користуватися законодавчим визначенням терміну «правова допомога», яке необхідне для з'ясування об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 397 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Винер Н.* Кибернетика и общество / Н. Винер. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1958. — 200 с.

2. Конституція України 1966 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1966. — №30. — Ст.141.

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Офіційний вісник України від 23.08.2012. — 2012. — №62. — Ст.2509.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4657-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — №9—10. — №11—12, №13. — Ст.88.

5. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №4. — Ст. 20.

6. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 51. — Ст. 577. Із змінами і доповненнями станом на 14.X.2014 р.

7. Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах: Закон України від 20.XII.2011 р. № 4191-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 29. — Ст. 343.

8. У справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу): Рішення Конституційного Суду від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 79. — Ст. 2694.

9. Юридический энциклопедический словарь; [гл. ред. А.Я. Сухарев; ред. кол.: М.М. Богуславский, М.И. Козырь, Г.М. Миньковский и др.] — М.: Сов. энциклопедия, 1984. — 415 с.

10. Федоренко В.Л. Право на правову допомогу / В.Л. Федоренко // Юридична енциклопедія: В 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.] — К.: Укр. Енцикл., 2003. — Т.5: П-С. — 736 с.

11. Александров Ю.В. Злочини проти правосуддя / Ю.В. Александров // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — [4-те вид., переробл. та доповн.; відпов. ред. С.С. Яценко.] — К.: А.С.К., 2006. — С.734–768.

12. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Коментар до ст. 397 КК / М.І. Мельник, М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — [9-те вид. переробл. та допов.] — К.: Юридична думка, 2012. — С.1142–1144.

13. Нагребельний В.П. Юридична допомога / В.П. Нагребельний // Юридична енциклопедія: В 6 т. / [редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. — К.: Укр. Енцикл., 2004. — Т.6: Т-Я. — 768 с.

14. Омельченко Т.В. Право на правову допомогу в системі юридичних гарантій забезпечення прав і свобод людини у сфері кримінального судочинства / Т.В. Омельченко // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженні молодих учених. — Х.: Вид-во Національного університету внутрішніх справ. — 2003. — С.76–77.

Мороз А.О. Визначеність та єдність термінології — шлях до з'ясування суті об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.397 КК України

У статті досліджується поняття «правова допомога» і «юридична допомога». Автором проаналізовані існуючі точки зору на ці поняття. Запропонований підхід до вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: правова допомога, юридична допомога, визначеність термінології, єдність термінології.

Мороз А.А. Определенность и единство терминологии – путь к выяснению сути объективной стороны преступления, предусмотренного ст.397 УК Украины

В статье исследуется понятие «правовая помощь» и «юридическая помощь». Автором проанализированы существующие точки зрения на эти понятия. Предложен подход к решению этой проблемы.

Ключевые слова: правовая помощь, юридическая помощь, определенность терминологии, единство терминологии.

Moroz A. Certainty and consistency of terminology – a way to clarify the essence of the objective side of a crime under Art. 397 of the Criminal Code of Ukraine

The article explores the concept of “legal aid” and “legal advice”. The author analyzes the existing points of view on these concepts. The proposed approach to solving this problem.

Keywords: legal aid, legal aid, certain terminology, consistency of terminology.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2014.

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ НЕЗАКОННЕ ЗНИЩЕННЯ ВИБОРЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ АБО ДОКУМЕНТІВ РЕФЕРЕНДУМУ

Орлов Ю.В.

аспірант кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Враховуючи те, що предмет злочину відноситься до числа обов'язкових ознак діяння, передбаченого ст.158-2 КК України і, отже, істотно зростає його роль при кваліфікації цього злочину, тому проблеми, які стосуються предмета злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, потребують ще детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що проблемі предмета злочину присвячені роботи В.Я. Тація, М.Й. Коржанського, В.К. Матвійчука, П.П. Андрушка, М.І. Панова, Р.Д. Боголепова, Ю.С. Богомякова, В.І. Борисова, І.О. Харь, С.Б. Гавриша, Н.П. Грабовської, В.К. Грищука, Н.О. Лопашенко, Є.В. Лащука та ін. Проте, до цього часу відсутнє комплексне дослідження предмета злочину, передбаченого ст.158-2 КК України.

Мета статті полягає в дослідженні предмета злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

Основні результати дослідження. Як впливає з аналізу змісту безпосереднього об'єкта злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, а також з диспозиції ст.158-2 КК України, злочин, що нами аналізується, завжди вчиняється у зв'язку та із приводу предметів, які ми попередньо визначили у загальному вигляді як умови, що забезпечують охорону виборчої документації або документів референдуму від їх знищення, а так само пошкодження. Таким чином, даний злочин належить до категорії так званих предметних, обов'язковою ознакою яких є предмет злочину, що безпосередньо вказаний у ст.158-2 КК України. Проте, з'ясування цього досить складного предмета злочину та його відмежування від предмета відносин неможливо без його загальної характеристики на рівні загального поняття складу злочину, оскільки, безумовно, правильним є те положення, згідно з яким той, хто береться за вирішення конкретних питань без попереднього вирішення найбільш загальних, завжди так чи інакше буде наштовхуватися на ці невирішені загальні питання.

Проблема предмета злочину взагалі і, зокрема, передбаченого ст.158-2 КК України, є однією зі складних і дискусійних у доктрині кримінального права. У теорії кримінального права відсутня єдність поглядів стосовно поняття «предмет злочину». Натомість, вивчення цієї проблеми, на наш погляд, потребує особливої уваги, оскільки предмет злочину вказує на зв'язок його з об'єктом злочину, з об'єктивною стороною злочину, з суб'єктом і суб'єктивною стороною злочину. У цьому контексті слід погодитися з думкою М.М. Панова, що поза з'ясуванням соціально-економічної і правової суті предмета злочину,

а, на наше переконання, і політичної його сутності, іноді може бути суттєво ускладнено правильне встановлення і тих суспільних відносин, на які спрямовано злочинне посягання [1, с. 50].

Враховуючи зазначене вище, слід оговорити наперед, що ми дотримуємося погляду відносно того, що предмет злочину є самостійною обов'язковою ознакою лише для предметних складів злочинів, до яких відноситься і злочин, передбачений ст.158-2 КК України. Він зв'язаний з об'єктом злочину таким же чином, як і з іншими елементами складу злочину, зокрема, як об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона [2, с. 27-28]. Виходячи з цього, питання про предмет, в тому числі і передбаченого ст.158-2 КК України, має не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення, оскільки міра відповідальності особи певним чином залежить від того, що буде визначено предметом такого злочинного діяння. Отже, предмет злочину має значення для правильної кваліфікації вчиненого діяння, а також для розмежування суміжних складів злочинів; предмет злочину може бути критерієм розмежування злочинного та незлочинного діяння тощо.

Стосовно предмета злочину в юридичній літературі, як ми вже зазначали, висловлювалися точки зору, які мають істотні розбіжності. Так, М.Й. Коржанський наполягає на тому, що предмет злочину – це матеріальна річ, в якій проявляються певні сторони (властивості) суспільних відносин (об'єкта злочину), шляхом фізичного або психічного впливу, на який завдається соціально небезпечна шкода в сфері цих суспільних відносин (тобто предмет – це матеріальна сторона об'єкта, але не сам об'єкт) [3, с. 17; 4, с. 134]. Натомість П.С. Матишевський та Є.В. Фесенко вважають, що предметом злочину є речі матеріального світу (матеріалізовані утворення), безпосередньо впливаючи (діючи) на які шляхом їх вилучення, створення, знищення, зміни їх вигляду або правового режиму тощо, винна особа посягає на цінності (блага), що належать суб'єктам суспільних відносин та охороняються законом [5, с. 132; 6, с. 75-78]. В.Я. Тацій зауважує, що предмет злочину – це будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність в діях особи ознак конкретного складу злочину [7, с. 17]. На думку М.І. Загороднікова, предметом злочину виступають ті речі матеріального світу, впливаючи на які, суб'єкт заподіює шкоду об'єктові злочину [8, с. 40]. Згідно з позицією М.І. Бажанова, предмет злочину – це «...та річ (фізичне утворення) матеріального світу, поводження з якою закон пов'язує з певною кваліфікацією а, значить, і з відповідальністю» [9, с. 33].

Цікавою, на наш погляд, є думка М.І. Панова на цей феномен, який під предметом злочину розуміє «...предмети, речі матеріального світу, що виступають матеріальною формою вираження (субстратом) суспільних відносин або необхідною умовою, засновником або ж свідченням існування і нормального функціонування суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом від злочинних посягань» [10, с. 9]. У той же час С.Ф. Кравцов визначає предмет злочину як матеріальний (речовий) елемент суспільних відносин, який прямо вказує або природним чином впливає з кримінального закону і шляхом протиправного впливу, на який порушуються ці суспільні відносини [11,

с. 3]. Свій підхід до категорії предмет злочину має М.М. Панов, а саме, що він до категорії предмет злочину включає не тільки фізичні предмети (речі, майно), але й реально існуючі явища об'єктивного світу, енергію (електричну, теплову та ін.), а також інформацію, у зв'язку з існуванням чи створенням яких або з їх обігом вчиняється злочин [12, с. 44]. Є.В. Лашук стверджує, що предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях, які людина може сприймати своїми органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами з приводу яких та/або шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння [13, с. 5]. О.Ю. Вітко зазначає, що предмет злочину є необхідний (обов'язковий) для предметних складів злочинів елемент складу злочину, яким можуть бути будь-які речі, будь-яка інформація, будь-яка енергія, які мають матеріальний вираз, з властивостями яких та з вказівкою на які закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність складу злочину в діяннях особи [2, с. 32].

На підставі аналізу приведених вище точок зору ми можемо констатувати, що в наш час у кримінально-правовій доктрині переважає підхід до визначення предмета злочину як речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон пов'язує наявність у діяннях особи конкретного складу злочину [14, с. 35; 15, с. 35]. При цьому акцентується увага на тому, що предметом злочину визнаються лише предмети (в тому числі речі, майно) [3, с. 17; 4, с. 134; 5, с. 132; 6, с.75-78; 7, с. 17; 8, с. 44; 9, с. 33; 10, с. 67-73; 11, с. 3].

Можна погодитися з поглядом на поняття «предмет злочину», яке пропонує Є.В. Лашука, де він зазначає, що «...предмет злочину знаходить свій прояв у матеріальних цінностях, які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами з приводу яких та/або шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння» [13, с. 6]. Істотно доповнює поняття «предмет злочину» позиція О.Ю. Вітка стосовно предмета «...якими можуть бути будь-які речі, будь-яка інформація, будь-яка енергія, які мають матеріальний вираз, з властивостями яких та з вказівкою на які закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність складу злочину в діянні особи» [2, с. 32]. Проте слід погодитися з Т.Г. Савенковою, що ці положення стосовно поняття «предмет злочину» потребують ще з'ясування відмінності таких понять, як «інформація», «відомості».

Важливо зазначити, що з'ясування дискусійних проблем стосовно поняття «предмет злочину», не вирішили питання стосовно місця предмета злочину в структурі складу злочину і, зокрема, діяння, передбаченого ст. 158-2 КК України. Тому є потреба дослідити питання стосовно місця предмета злочину у структурі досліджуваного складу злочину. Слід зазначити, що існують різні точки зору з приводу цього питання. Згідно з прихильниками першої точки зору, предмет злочину знаходиться за межами об'єкта діяння [16, с. 71; 17, с. 246]; прибічники другої точки зору ототожнюють безпосередній об'єкт і предмет злочину [18, с. 19; 19, с. 42; 20, 142]; автори третьої точки зору розглядають предмет злочину як складову об'єкта злочину [21, с. 56; 22, с. 303; 23, с. 222; 24, с. 130; 11, с. 8; 3, с. 9; 26, с. 126; 25, с. 9]; прихильники четвертої точки зору зазначають, що предмет злочинного діяння не самостійний елемент скла-

ду злочину, а лише факультативна ознака злочину та тісно пов'язана з об'єктом злочину [27, с. 36-37; 5, с. 132-133]; В.К. Матвійчук наполягає на тому, що предмет злочину є самостійною ознакою конкретного предметного злочину [28, с. 136]. О.Ю. Вітко вважає, що предмет злочину є самостійним обов'язковим лише для предметних складів злочинів елементом та пов'язаний із об'єктом злочину таким же чином, як і з іншими елементами складу злочину, такими, як об'єкт та суб'єкт злочину, об'єктивна та суб'єктивна сторона злочину [2, с. 27-28].

Підхід авторів першої точки зору, зокрема, Д.Н. Розенберга та ін., на наш погляд, містять позитивні моменти, оскільки предмет злочину виносять за межі об'єкта (не вважають його структурним елементом об'єкта злочину).

З метою поглибленого вивчення такої ознаки досліджуваного злочину, як предмет злочину, що прямо названа в диспозиції ст.158-2 КК України, та зручності її пізнання доцільно, з певною умовністю розглядати окремо. Такий підхід, на наш погляд, є правильним, оскільки певні властивості предмета злочину зумовлюють необхідність надання їй певної правової значимості в конкретному складі злочину [15, с. 132]. Так, наприклад, властивості предмета дають можливість вирішити питання про відповідальність за незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документів референдуму. Тому виділення предмета злочину в окрему ознаку з наданням йому законодавцем того чи іншого значення, властивостей, функцій визначає його як самостійну і необхідну ознаку конкретного складу злочину (факультативну – загального складу злочину) [15, с. 132]. Безапеляційність твердження прихильників другої точки зору, зокрема, А.Н. Васильєва, М.П. Михайлова, А.А. Піонтковського та ін. стосовно тотожності об'єкта і предмета злочину є надто проблематичним. Це наглядно довів М.Й. Коржанський, звертаючи увагу на те, що об'єктом злочину завжди є суспільні відносини, а предмет – це матеріальна річ, складова частина об'єкта злочину [3, с. 9-10]. У цьому сенсі слід погодитися з твердженням В.К. Матвійчука, що погляди авторів другої точки зору, які ототожнюють безпосередній об'єкт і предмет злочину, навіть не ґрунтуються на чинному законодавстві [17, с. 132]. Важко також погодитися з позицією третьої групи авторів, які складають абсолютну більшість, і принципово дотримуються того, що предмет злочину може для певної мети мати інші правові функції, мати інше призначення і є лише предметом відносин. У цьому запереченні ми покладаємося на твердження В.К. Матвійчука, що не можна зрозуміти предмет злочину, розглядаючи його за такою лише функцією [28, с. 132]. Про це, на наш погляд переконливо, зазначає В.Я. Тацій, вказуючи, що структура будь-яких суспільних відносин є незмінною, оскільки до їх складу поряд з іншими системоутворюючими частинами (елементами) входить предмет суспільних відносин, причому, якими б властивостями він не володів і в якій би формі не проявився у складі суспільних відносин, він завжди є їх предметом, і його ніяк не слід називати чимось іншим (наприклад, предмет злочину або предметом посягання) [27, с. 27].

Як нам уявляється більш переконливою є думка четвертої групи авторів, а саме В.Я. Тація, П.С. Матишевського, Є.В. Фесенка, які наполягають на

тому, що предмет злочину – не самостійний елемент складу злочину, а є лише ознакою злочину [7, с. 36-37; 6, с. 132-133]. Проте, вірно зазначає В.К. Матвійчук, що є непереконливою думка В.Я. Тація щодо відмінності термінів «елемент» і «ознака», яка тільки ґрунтується на тлумаченні «Словаря русского языка» С.І. Ожегова [28, с. 133]. Ми вважаємо сприйнятливою позицію В.К. Матвійчука про те, що судження В.Я. Тація з приводу того, що предмет злочину не може претендувати на роль самостійного елемента складу злочину, є непереконливим, оскільки його висновок спирається лише на судження, що склад злочину утворює сукупність його обов'язкових елементів (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єктивної сторони та суб'єкта злочину), яке можна вважати дискусійним [28, с. 134].

Ми переконані, що на рівні зазначеної абстракції, а саме загального складу злочину, можливий і такий підхід, але на рівні конкретного складу злочину (у нашому випадку передбаченого ст.158-2 КК України), таке судження надто суперечливим [28, с. 134]. Ми схилиємося до думки В.К. Матвійчука, що предмет злочину як правове явище має ряд ознак, в тому числі і юридичних [28, с. 134]. У відповідності зі «Словарем русского языка» С.І. Ожегова, під елементом слід розуміти складову частину будь-якого складного цілого [29, с. 581]. Згідно тлумачення словника української мови термін «елемент» має значення як складова частина чого-небудь або як окрема сторона, риса чого-небудь [30, с. 473]. У свою чергу, термін «ознака» в різних словниках тлумачаться як: риса, особливість, властивість кого-небудь, чого-небудь або те, що вказує на що-небудь, свідчить про щось [31, с. 655].

Проте, якщо об'єкт злочину є самостійною ознакою, то предмет – факультативною ознакою складу злочину [32, с. 36]. У контексті зазначеного слід погодитися з думкою О.Ю. Вітка, що якщо визнавати предмет злочину факультативною ознакою складу злочину, який разом з об'єктом утворює самостійний елемент складу злочину – об'єкт злочину, то очевидним стає певне ототожнення предмета та об'єкта злочину як елемента складу злочину, що є недостатньо обґрунтованим [2, с. 28; 33, с. 168]. Аналіз зазначених понять свідчить, що вони за своєю суттю майже не відрізняються. Виходячи з цього, важко погодитися з О.Ю. Вітком, що термін «елемент» і «ознака» є різними за своєю суттю поняттями [2, с. 29]. Тому варто погодитися з думкою В.Я. Тація, що предмет конкретного складу злочину і предмет відносин (складова об'єкту) не є тотожними [27, с. 27]. Таким чином, предметом суспільних відносин, які є елементом об'єкта складу злочину, визнається як все те, з приводу чого або у зв'язку з чим існують саме ці відносини [27, с. 47]. Важливо також зазначити, що нашу позицію підтримує О.Ю. Вітко: «... можна дійти висновку про те, що дійсно для кримінального права можливо визнати допустимим говорити про те, що склад злочину має ознаки або елементи» [2, с. 29]. Натомість про предмет злочину як ознаку складу злочину слід говорити тільки при посяганні на суспільні відносини, які виражаються в матеріальних предметах [34, с. 164].

Значення правової ознаки предмета злочину є в тому, що за його допомогою законодавець у диспозиції норми Особливої частини Кримінального кодексу вказує на відносини, що виступають об'єктом злочину [34, с. 172].

Тому слід класифікувати предмети злочину в залежності від вираження в них тих або інших властивостей [34, с. 174].

Якщо предмет злочину виражає суспільні відносини, то їх класифікація повинна визначатися властивостями предмета злочину в залежності від того, які відносини вони, на думку законодавця, характеризують [34, с. 174]. У цьому контексті ми приєднуємося до класифікації предметів злочинів В.М. Винокурова, наслідуючи принципи, що характеризують наступні суспільні відносини: 1) особисті немайнові відносини; 2) майнові; 3) у сфері суспільної безпеки; 4) у сфері здоров'я населення і суспільної моралі; 5) у сфері безпеки держави; 6) у сфері правосуддя; 7) у сфері порядку управління [34, с. 174]. Проте, з певним уточненням, оскільки незаконне знищення виборчої документації, а так само документів референдуму має стосуватися відносин у політичній сфері.

Таким чином, дотримуючись концепції, що предмет злочину перебуває за межею об'єкта та є самостійною ознакою предметних злочинів [32, с. 172], оскільки він має певні властивості (ознаки), які відділяють його від об'єкта [33, с. 176-177], то вкотре варто погодитися з твердженням В.Я. Тація, що предмет злочину і предмет відносин не є тотожними [15, с. 136].

Маючи зазначене вище теоретичне підґрунтя, перейдемо до аналізу предмета злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму. При цьому акцентуємо увагу на тому, що предмет злочину, передбачений ст.158-2 КК України, має важливе кримінально-правове наступне значення для: 1) встановлення в суспільно небезпечному діянні складу злочину як підстави кримінальної відповідальності; 2) правильної кваліфікації злочину; 3) відмежуванні його від суміжних злочинів та аналогічного адміністративно-правового делікту; 4) оцінки суспільної безпеки злочину. Згідно ст.158-2 КК України предметами злочину виступають: 1) виборча документація; 2) документи референдуму [35]. Вони визначаються як кримінальним законом (ст. 158-2 КК України), так і іншими нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність у виборчому процесі та при проведенні референдуму [35; 36; 37; 38; 39; 40; 41; 42; 43].

Цікаво, що О.О. Семенюк зазначає, що поняття «документи референдуму» має надто широке тлумачення [44, с. 88]. Не можна погодитися з його думкою, що виходячи з цього предметом злочину в цьому випадку можуть тоді бути як документи, вказані в ст.158-2 КК України (бюлетень для голосування на референдумі, протоколи комісій з референдуму), так і інші документи референдуму, оскільки це не відповідає принципам криміналізації діянь, передбачених статтями 159, 160 КК України [44, с. 88-89]. Крім того, О.О. Семенюк наполягає, що документами, фальсифікація яких безпосередньо вплине на результати референдуму, слід визнати: бюлетень для голосування на референдумі, підсумковий протокол підрахунку голосів громадян, які взяли участь у голосуванні, протокол зборів про утворення ініціативної групи, свідоцтво про реєстрацію ініціативної групи, підписані листи, списки громадян, які мають право брати участь у референдумі [44, с. 89]. Проте, цей перелік на нашу думку недостатній для переліку предметів злочину, передбаченого ст.158-2 КК

України. Проте потрібно погодитися з твердженням О.О. Семенюка, що скринька з бюлетенями не є документами референдуму, а лише майном комісії з референдуму [44, с. 89].

П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, В.П. Тихий розуміють під виборчими документами такі, які складаються виборчими комісіями будь-якого рівня в процесі її діяльності по організації відповідних виборів, їх проведення, опрацювання списків виборців, підрахунку бюлетенів, встановленню підсумків голосування та їх оприлюдненню; які подаються виборчим комісіям суб'єктами (учасниками) виборчого процесу [45, с. 180-181]. Натомість до документів референдуму ці ж автори відносять такі, які складаються в процесі ініціювання проведення референдуму: протоколи зборів громадян про утворення ініціативних груп референдумів; організацію та проведення референдуму, а саме, протоколи засідань комісій з референдуму, крім того, при підрахунку голосів та встановленню результатів референдуму [45, с. 181].

Заслугує підтримки позиція яка існує в юридичній літературі, що предмет злочину, передбачений ч.1 ст.158-2 КК України слід розглядати окремо стосовно двох форм вчинення цього злочину, а саме: 1) стосовно знищення; 2) стосовно пошкодження [45, с. 191]. Автори цього напрямку наполягають на тому, що предметом злочину у формі знищення виборчої документації та документів референдуму є: 1) виборча документація та документи референдуму, які після проведення виборів або референдуму підлягають зберіганню у державних архівних установах та в Центральній виборчій комісії; 2) предметом цього злочину у формі пошкодження виборчої документації або документів референдуму можуть бути будь-які виборчі документи і документи референдуму [45, с. 181].

М.І.Мельник та М.І. Хавронюк наполягають на тому, що предметом злочину, передбаченого ст.158-2 КК України «...є виборча документація та документи референдуму, які знаходяться на зберіганні у державних архівних установах та ЦВК після проведення виборів або референдуму. Документи, передані для зберігання до архіву, називаються архівними документами. Архівний документ – це документ незалежно від його виду, виду матеріального носія інформації, місця і часу створення та форми власності на нього, що припинив виконувати свої функції для яких був створений, але зберігається або підлягає зберіганню з огляду на значущість для особи, суспільства чи держави або цінність для власника» [46, с. 431].

Із зазначених вище суджень, на наш погляд, позитивним для визначення предмета цього злочину можуть бути наступні: 1) що це виборча документація або документи референдуму; 2) що предмет злочину, передбачений ч.1 ст.158 КК України слід розглядати окремо стосовно двох форм вчинення цього злочину, а саме: стосовно їх знищення, стосовно пошкодження; 3) що предметом цього злочину у формі знищення виборчої документації або документів референдуму є виборча документація та документи референдуму, які знаходяться на зберіганні у державних архівних установах та ЦВК після проведення виборів або референдуму; 4) що предметом пошкодження названа виборча доку-

ментация або документи референдуму (будь-які виборчі документи і документи референдуму).

Проте розуміння цього позитиву ще недостатньо для з'ясування предмета злочину, передбаченого ст.158-2 КК України. Ще потрібно з'ясувати, що слід розуміти під виборчою документацією та документами референдуму у формі вчинення злочину шляхом знищення цих документів. Так, стосовно виборчої документації є наступні погляди: 1) П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, В.П. Тихий під виборчою документацією (виборчими документами) розуміють документи, які згідно з виборчими законами складаються у процесі підготовки та проведення відповідних виборів [45, с. 180]. Як видно з цього визначення зазначені вчені ототожнюють поняття «виборча документація» та «виборчі документи» [45, с. 180]. Таку ж позицію стосовно виборчої документації і виборчих документів займає П.П. Андрушко [47, с. 271-273]. М.І. Мельник, М.І. Хавронюк зазначають, що поняття «виборча документація» є більш широким ніж поняття « виборчі документи», адже до виборчої документації, поряд з виборчими документами слід віднести будь-які інші матеріальні форми одержання, зберігання, використання і поширення інформації, яка використовується під час організації, підготовки проведення виборів народних депутатів України, Президента України, виборів депутатів Верховної Ради АРК, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів і засвідчує певні юридичні факти та статус суб'єктів виборчого процесу, породжуючи відповідні юридичні наслідки (така інформація фіксується на папері, магнітному диску, оптичному диску або іншому носіїві) [46, с. 431].

Під виборчими документами розуміють: виборчі бюлетені, бланки відкритих посвідчень, виборчі протоколи, тобто документи, які виготовляються та використовуються на виборах Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради АРК, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів [46, с. 416]. Натомість до документів референдуму належать будь-які документи, які згідно із Законом «Про всеукраїнський та місцевий референдуми від 3 липня 1991 р. складається (виготовляються, створюються) у процесі ініціювання референдуму, його організації і проведення, зокрема, протоколи зборів громадян про утворення ініціативних груп референдумів, організації та проведення референдуму, зокрема, протоколів засідання комісій з референдуму, а також при підрахунку голосів та встановлення результатів референдуму [45, с. 180-181; 46, с. 272-274]. У цьому контексті слід погодитися з О.О. Семенюком, що поняття «документи референдуму» має надто широке тлумачення, оскільки під ними можна розуміти будь-які документи у цьому процесі, що не відповідає принципам криміналізації діянь, передбачених статтями 158, 160 КК України, а на наш погляд і діянню, передбаченому ч.1 ст.158-2 КК України.

З метою подальшого з'ясування предмета злочину, передбаченого ст.158-2 КК України та маючи на увазі, що за ч.1 ст.158-2 КК України у формі знищення виборчої документації або документів референдуму, які передані на зберігання у державні архівні установи та в Центральну виборчу комісію, ми маємо звернутися до виборчого законодавства. Так, згідно Додатку №1 до

Порядку передачі окружним виборчим комісіям з виборів Президента України виборчої та іншої документації на зберігання до місцевих державних архівних установ, затвердженого постановою ЦВК 30 січня 2014 р. № 435, передаються, зокрема: 1) постанови Центральної виборчої комісії про утворення окружних виборчих комісій та про внесення змін до складу окружних виборчих комісій (копії) – строк зберігання 5 років; 2) постанови окружної виборчої комісії про утворення дільничних виборчих комісій – строк зберігання 5 років; 3) постанови, протокольні рішення окружної виборчої комісії та документи (подання, заяви, скарги та інші передбачені законодавством документи), на підставі яких прийнято рішення – строк зберігання 5 років; 4) протоколи засідань окружної виборчої комісії та документи до них – строк зберігання 5 років; 5) протоколи засідань дільничної виборчої комісії та документи до них – строк зберігання 5 років; 6) протокол окружної виборчої комісії про підсумки голосування в територіальному виборчому окрузі (другий примірник) – строк зберігання 5 років; 7) протокол окружної виборчої комісії про повторний підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці (другий примірник) – строк зберігання 5 років; 8) протоколи дільничних виборчих комісій про підрахунок голосів виборців на виборчих дільницях (другий примірник) – строк зберігання 5 років; 9) протокол окружної виборчої комісії про приймання від Центральної виборчої комісії виборчих бюлетенів з виборів Президента України – строк зберігання 5 років та ін.

Крім того, згідно Додатку №1 до Порядку передавання виборчої та іншої документації виборчих комісій та комісій з всеукраїнського референдуму та місцевих референдумів на зберігання до архівних установ, затвердженого постановою Центральної виборчої комісії від 10 березня 2006 р. № 885, передаються, зокрема: 1) Рішення Центральної виборчої комісії, іншого відповідного органу про утворення територіальної, окружної виборчої комісії, комісій з всеукраїнського та місцевих референдумів (копії) – строк зберігання 3 роки, передаються до відповідної місцевої державної архівної установи або місцевої архівної установи; 2) Рішення територіальної, окружної виборчої комісії, іншого відповідного органу про утворення дільничних виборчих комісій, дільничних комісій з референдуму – передаються до відповідної місцевої державної архівної установи та зберігаються постійно; 3) документи (інструкції, рекомендації, програми) з питань проведення нарад, семінарів із членами дільничних комісій, представниками органів виконавчої влади щодо проведення виборів, референдумів, інша методична література – зберігаються до завершення роботи комісії, на зберігання не передаються; 4) передвиборні програми, плакати, листівки, інша агітаційна документація з виборів, референдумів – зберігаються до завершення роботи комісії, ЕПК, та передаються до відповідної місцевої державної архівної установи за рішенням ЕПК; 5) рішення (постанови, протокольні рішення) територіальної, окружної виборчої комісії та документи, на підставі яких прийнято рішення (подання, заяви, скарги та інші передбачені законодавством документи) – зберігаються постійно та передаються до відповідної місцевої державної архівної установи; 6) звернення (пропозиції, заяви, скарги) громадян – термін зберігання 5 років, передаються

до відповідної місцевої державної архівної установи або місцевої архівної установи; 7) протоколи засідань територіальної, окружної виборчої комісії, комісії Автономної Республіки Крим, обласної, міської, міст Києва та Севастополя комісій з всеукраїнського та місцевих референдумів з відповідними додатками до протоколу засідання комісії – зберігаються постійно, передаються до відповідної місцевої державної архівної установи тощо.

Висновки. На підставі проведеного дослідження та позитивних моментів, які ми виявили в існуючих поглядах на предмет цього злочину, можна запропонувати визначення предмета злочину, передбаченого ст. 158-2 КК України:

1) предметом злочину у формі знищення виборчої документації, є виборча документація, яка складається виборчими комісіями будь-якого рівня в процесі їх діяльності з організації відповідних виборів, їх проведення, опрацювання списків виборців, підрахунку бюлетенів (голосів), встановлення підсумків голосування та їх оприлюднення, які подаються виборчим комісіям суб'єктами (учасниками) виборчого процесу та які знаходяться, згідно типової номенклатури справ, комісії на зберіганні у державних архівних установах та в центральній виборчій комісії України після проведення виборів у строки встановлені для їх зберігання;

2) предметом злочину у формі знищення документів референдуму, є документи такого процесу, які складаються комісіями з всеукраїнського референдуму та місцевих референдумів у процесі їх діяльності з ініціювання та організації відповідних референдумів, їх проведення, підрахунку бюлетенів (голосів), встановлення підсумків голосування та їх оприлюднення, які подаються відповідним комісіям з референдуму і які знаходяться, згідно типової номенклатури справ відповідних комісій на зберіганні у державних архівних установах та Центральній виборчій комісії України після проведення референдуму у встановлені строки для їх зберігання;

3) ці ж предмети злочинів характерні і для вчинення цього злочину у формі знищення цих документів, про що засвідчує словосполучення «а так само пошкодження виборчої документації або документів референдуму».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Панов М.М.* Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення: дис. ... кандидата юрид. наук. за спец.: 12.00.08. – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Микола Миколайович Панов. – Харків : Інститут вивчення проблем злочинності Академії Правових наук України, 2006. -194 с.

2. *Вітко О.Ю.* Поняття предмета злочину як елемента складу злочину / О.Ю. Вітко // Юридична наука. – 2013. – № 11. – С. 27-34.

3. *Коржанский Н.И.* Предмет преступления (понятия, виды и значение для квалификации): Учебное пособие / Н.И. Коржанский. – Волгоград : Волгоградская Высшая следственная школа МВД СССР, 1976. – 56 с.

4. *Коржанский Н.И.* Уголовное право Украины: Общая часть: [курс лекций для студ. высш. учеб. завед.]. – К. : Наукова думка, 1996. – 336 с.]

5. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник для студ. юрид. вузів і фак.]; за ред. П.С. Магішевського та ін. – Київ : Юринком Інтер, 1997. – С. 124-133.

6. *Фесенко Є.В.* Цінності як об'єкт злочину / Є.В. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6. – С. 75-78.

7. *Тацій В.Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве [текст] / В.Я. Тацій. – Харьков : Вища шк. Изд-во ХГУ, 1988. – 198 с.

8. *Загородников Н.И.* Понятие объекта преступлений в советском уголовном праве / Н.И. загородников // Тр. ВЮА. – 1945. – Вып.13. – С. 40-48.

9. *Бажанов М.И.* Уголовное право Украины: Общая часть: [конспект лекций] М.И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 168 с.

10. *Панов Н.И.* Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву / Н.И. Панов // Проблемы правоуказания: Республ. межведом. научн. сб. – Вып. 45. – К. : Вища школа, 1984. – С. 67-73.

11. *Кравцов С.Ф.* Предмет преступления: автореферат дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право / С.Ф. Кравцов. – Л., 1976. – 24 с.

12. *Панов М.М.* Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків / М.М. Панов [монографія] / Наук. ред. д-р юрид. наук, професор, акад. АПрН України В.І. Борисов. – Х. : Право, 2009. – 184 с.

13. *Лащук Є.В.* Предмет злочину в кримінальному праві України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Єфрем Вікторович Лащук. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – 20 с.

14. Уголовное право Украины: Общ. часть: Учебник; под ред. М.И. Бажана, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х. : Право, 1977. – 412 с.

15. *Тацій В.Я.* Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Тацій. – Х. : Высш. шк., 1988. – 198 с.

16. *Розенберг Д.Н.* О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (объект и предмет посягательства) / Д.Н. Розенберг // Учен. зап. Харьк. юрид. ин-та. – Вып. 3. – Харьков, 1948. – С.60-74.

17. Советское уголовное право. Общая часть: В 18-ти вып. – Вып. 3 / Гришаев П.И. Понятие преступления. Причины преступности. – М. : ВЮЗИ, 1960. – 68 с.

18. *Васильев А.Н.* Преступления против социалистической собственности / А.Н. Васильев // Советское уголовное право. Часть Особенная [в 13-ти вып.]; под общ. Ред. А.Н. Васильева. – Вып. 3. – М. : М-во высш. образования СССР. Всесоюзный юрид. заочн. ин-т, 1959. – 46 с.

19. *Михайлов М.П.* Уголовная ответственность за кражу личного имущества и разбой (по советскому праву) / М.П. Михайлов. – М. : Госюриздат, 1958. – 156 с.

20. *Пионтковский А.А.* Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961. – 666 с.

21. *Кудрявцев В.Н.* К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления / В.Н. Кудрявцев // Труды ВЮА. – Вып. 13. – М., 1951. – С. 52-59.

22. *Беляев Н.А.* Объект преступления / Н.А. Беляев // Курс советского уголовного права; отв. ред. Н.А. Беляев, М.Д. Шаргородский; Ленингр. гос. ун-т им. А.А. Жданова. Часть Общая [Н.А. Беляев, Н.С. Лейкина, В.К. Глистин и др.]. – Л. : Изд-во Ленингр.ун-та им. А.А. Жданова, 1968. – Т.1. – С. 275-311.

23. *Фролов Е.А.* Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е.А. Фролов // Учен. труды сведловск. юрид. ин-та, 1969. – Вып. 10. – С. 104-225.

24. *Никифоров Б.С.* Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М. : Госюриздат, 1960. – 229 с.

25. *Музыка А.А., Лащук Є.В.* Предмет злочину: Теоретичні основи пізнання: Монографія / А.А. Музыка, Є.В. Лащук. – К. : Паливода А.В., 2011. – 192 С.

26. *Глистин В.К.* Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (Объект и квалификация) / В.К. Глистин. – Л. : Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1979. – 127 с.

27. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України [навч. посібник] / В.Я. Тацій. – Харків : Українська юридична академія, 1994. – 80 с.

28. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: Монографія / В.К. Матвійчук. – К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2011. – 368 с.

29. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. Ок. 57000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. – [19 изд., испр.] – М. : Рус.яз, 1987. – 846 с.

30. Словник української мови. – Т. 2 (г-ж) / [редакційна колегія І.К. Білодіт, А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, П.Й. Горещкий, Л.Л. Гумецька]; ред. тому П.П. Дощенко, Л.А. Юрчук. – К. : Наукова думка, 1971. – 550 с.

31. Словник української мови. – Т. 5 (н-о) / [редакційна колегія І.К. Білодіт, А.А. Бурячок, В.О. Винник, Г.М. Гнатюк, П.Й. Горещкий]; ред. тому В.О. Винник, Л.А. Юрчук. – К. : Наукова думка, 1974. – 840 с.

32. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія / В.К. Матвійчук. – К. : «Азимут-Україна», 2005. – 464 с.

33. *Сергеева Т.Л.* Охрана природы по советскому уголовному законодательству / Т.Л. Сергеева // Правовые вопросы охраны природы в СССР / Отв. ред. Г.Н. Полянская. – М. : Госюриздат, 1963. – С. 168-227.

34. *Винокуров В.Н.* Объект преступления: аспекты понимания, способы установления и применения уголовного закона: [монография] / В.Н. Винокуров. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 288 с.

35. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-14 / Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

36. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 16.03.2012 р. № 10 // Відомості Верховної ради України, 2012. – № 10, ст. 73, із змінами, внесеними згідно із Законами № 5463-VI від 16.10.2012 // ВВР. – 2014. – № 4. – Ст. 61; № 245-VII від 16.05.2013 // ВВР. – 2014. – № 12. – Ст.178; № 709-VII від 21.11.2013 // ВВР. – 2014. – № 22. – Ст.794; № 1184-VII від 08.04.2014 // ВВР. – 2014. – № 18-19. – Ст.696; № 1227-VII від 17.04.2014 // ВВР. – 2014. – № 27. – ст.904.

37. Про вибори Президента України: Закон України від 5 березня 1999 р. № 474- XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 14. – Ст. 81, із змінами, внесеними згідно із Законами № 1849-VI від 03.02.2010 // ВВР. – 2010. – № 13. – Ст.127; № 2756-VI від 02.12.2010 // ВВР. – 2011. – № 23. – Ст.160; № 4661-VI від 24.04.2012 // ВВР. – 2013. – № 7. – Ст.64; № 4711-VI від 17.05.2012 // ВВР. – 2013. – № 14. – Ст.89; № 5029-VI від 03.07.2012 // ВВР. – 2013. – № 23. – Ст.218; № 5314-VI від 02.10.2012 // ВВР. – 2013. – № 38. – Ст.501; № 5463-VI від 16.10.2012 // ВВР. – 2014. – № 4. – Ст.61; № 406-VII від 04.07.2013 // ВВР. – 2014. – № 20-21. – Ст.712; № 563-VII від 17.09.2013 // ВВР. – 2014. – № 20-21. – Ст.731; № 841-VII від 28.02.2014 // ВВР. – 2014. – № 12. – Ст.195; № 879-VII від 13.03.2014 // ВВР. – 2014. – № 16. – Ст.582; № 1184-VII від 08.04.2014 // ВВР. – 2014 – № 18-19. – Ст.696; № 1245-VII від 06.05.2014 // ВВР. – 2014. – № 22. – Ст.817; № 1272-VII від 15.05.2014

// ВВР. – 2014. – № 27. – Ст.921; № 1276-VII від 20.05.2014 // ВВР. – 2014. – № 27. – Ст.923.

38. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України від 6.11.2012 р. № 5492-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 23. – Ст. 218.

39. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 44-45. – Ст. 634.

40. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 10 липня 2010 р. № 2487-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 35-36. – ст.491, із змінами, внесеними згідно із Законами № 1184-VII від 08.04.2014 // ВВР. – 2014. – № 18-19. – Ст.696; № 1197-VII від 10.04.2014. – ВВР. – 2014. – № 24. – Ст.883.

41. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24.12.1993 № 3814-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – Ст.86, із змінами, внесеними згідно із Законами № 534-V (534-16) від 22.12.2006 // ВВР. – 2007. – № 10. – Ст. 91; № 2756-VI (2756-17) від 02.12.2010 // ВВР. – 2011. – № 23. – Ст.160; № 5068-VI (5068-17) від 05.07.2012 // ВВР. – 2013. – № 28. – Ст.302; № 5461-VI (5461-17) від 16.10.2012 // ВВР. – 2014. – № 5. – Ст.62; № 5463-VI (5463-17) від 16.10.2012 // ВВР. – 2014. – № 4. – Ст.61; № 245-VII (245-18) від 16.05.2013 // ВВР. – 2014. – № 12. – Ст.178; № 406-VII (406-18) від 04.07.2013 // ВВР. – 2014. – № 20-21. – Ст.712; № 1170-VII (1170-18) від 27.03.2014 // ВВР. – 2014. – № 22. – Ст.816.

42. Про Порядок передачі окружними виборчими комісіями з виборів народних депутатів України виборчої та іншої документації на зберігання до архівних установ: Постанова ЦВК від 12 березня 2012 року № 46 // Центрвиборчком від 12.03.2012. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0046359-12>

43. Про Порядок передачі окружними виборчими комісіями з виборів Президента України виборчої та іншої документації на зберігання до місцевих державних архівних установ: Постанова ЦВК від 30 квітня 2014 року № 435 // Центрвиборчком від 30.04.2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/ShowCard?id=36761>

44. *Семенюк О.О.* Кримінально-правова характеристика порушення законодавства про референдум [монографія] / О.О. Семенюк. – К. : Вид-во ТОВ «НВП» Інтерсервіс», 2012. – 212 с.

45. *Андрушко П.П., Зінченко І.О., Мельник М.І., Осадчий В.І.* Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст.158-2 КК) / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, М.І. Мельник, В.І. Осадчий // Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, С.Я. Лихова та ін.; за заг. ред. В.П. Тихого. – Х. : Изд-во Кроссрууд, 2008. – С. 180-202.

46. *Мельник М.І., Хавронюк М.І.* Коментар до ст.158-2 КК України / М.І. Мельник, М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [9-те вид. переробл. та допов.]. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 431-434.

47. *Андрушко П.П.* Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика [монографія] / П.П. Андрушко. – К. : КНТ, 2007. – 328 с.

Орлов Ю.В. Предмет злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму

У статті досліджуються погляди авторів на предмет злочину як факультативну ознаку складу злочину. З'ясовуються точки зору стосовно місця предмета злочину у складі злочину. Пропонується авторське визначення предмета злочину, передбаченого ст.158-2 КК України.

Ключові слова: предмет злочину, виборча документація, документи референдуму, склад злочину.

Орлов Ю.В. Предмет преступления незаконное уничтожение избирательной документации или документов референдума

В статье исследуются взгляды авторов на предмет преступления как факультативный признак состава преступления. Выясняются точки зрения относительно места предмета преступления в составе преступления. Предлагается авторское определение предмета преступления, предусмотренного ст. 158-2 УК Украины.

Ключевые слова: предмет преступления, избирательная документация, документы референдума, состав преступления.

Orlov Y. Subject crime illegal destruction of election documents or documents of the referendum

This article explores the views of the authors on the subject of crime as major elements of the crime. Investigates point of view concerning the place of the subject of crime in the crime. Author proposed definition of the crime under Art. 158-2 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: the subject of crime, election records, documents referendum crime.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2014.

ЩОДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 223-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ «ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДЛЯ РЕЄСТРАЦІЇ ВИПУСКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ»

П.В. Хряпінський

*доктор юридичних наук, професор
Національний гірничий університет*

Постановка проблеми. Під час емісії та розміщення цінних паперів відбувається залучення коштів до фондів підприємств (товариств), що сприяє розвитку їх господарської діяльності.

З іншої сторони, від вчинення злочинів на фондовому ринку завдається шкода інвесторам в цінні папери, товариствам (підприємства), підбивається інвестиційна довіра інвесторів до вкладання коштів у цінні папери, погіршується інвестиційний клімат економіки України у цілому. Тому на сучасному етапі розвитку держави України для зміцнення і розвитку фондового ринку є дуже важливим належне забезпечення кримінально-правової охорони сфери обігу цінних паперів, адже ринок цінних паперів має вагоме значення для національної економіки.

Одним із видів злочинних діянь, які вчиняються на фондовому ринку є підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, кримінальна відповідальність, за яке передбачена ст.223-1 Кримінального кодексу України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання кримінально-правової відповідальності за підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, досліджувалося в наукових працях О.О. Кашкарова, В.Р. Шавінського та інших авторів [1, с. 1-19; 2, с. 223-228; 3, с. 1-19].

Невирішені раніше частини загальної проблематики. Проте, на сьогоднішній день питання кримінально-правової відповідальності за підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів у світлі розвитку правового регулювання сфери цінних паперів все таки залишаються не достатньо розробленими в науці кримінального права, що зумовлює певні складності у застосування ст.223-1 Кримінального кодексу України при кваліфікації таких злочинів.

Тому **завданням** дослідження є надання кримінально-правової характеристики відповідальності за підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів з урахуванням новел правового регулювання сфери цінних паперів.

Основні результати дослідження. Статтею 223-1 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за внесення уповноваженою особою в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних

паперів, завідомо неправдивих відомостей, якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в цінні папери [4].

Об'єктом даного злочину є поставлені під охорону кримінального права суспільні відносини в сфері емісії цінних паперів.

Предметом злочину, передбаченого ст.223-1 Кримінального кодексу України, визнаються документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів.

Порядок реєстрації випуску цінних паперів законодавством не встановлюється в одному окремому нормативно-правовому акті. Відносно різних підстав емісії та різних видів цінних паперів передбачено окремі порядки емісії та реєстрації випуску відповідних цінних паперів. До таких нормативно-правових актів можна віднести: Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затверджений Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 09.04.2013 року №520; Положення про порядок здійснення емісії облігацій підприємств, облігацій міжнародних фінансових організацій та їх обігу, яке затверджено Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27.12.2013 року №2998; Положення про порядок реєстрації проспекту емісії та випуску інвестиційних сертифікатів пайового інвестиційного фонду, яке затверджено Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 20.06.2013 року №1103; тощо.

Тому кожним відповідним нормативно-правовим актом передбачені окремі документи, які подаються для реєстрації випуску того чи іншого виду емісійних цінних паперів за різних підстав.

Наприклад, Положенням про порядок здійснення емісії облігацій підприємств, облігацій міжнародних фінансових організацій та їх обігу, яке затверджено Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27.12.2013 року № 2998 передбачено, що для реєстрації випуску та проспекту емісії облігацій емітент не пізніше як протягом 60 днів після прийняття рішення про розміщення облігацій подає до реєструвального органу, крім іншого:

– заяву про реєстрацію випуску та проспекту емісії облігацій, складену згідно встановленої форми;

– рішення загальних зборів емітента або іншого уповноваженого органу (або його (їх) копію(ї), засвідчену(і) в нотаріальному порядку) про: публічне/приватне розміщення облігацій; визначення органу емітента (виконавчого органу, наглядової ради), якому надаються повноваження щодо: залучення до розміщення андеррайтера; зміни дат початку та закінчення укладення договорів з першими власниками у процесі публічного/приватного розміщення облігацій; внесення змін до проспекту емісії облігацій; прийняття рішення про дострокове закінчення укладення договорів з першими власниками в процесі публічного/приватного розміщення облігацій; затвердження результатів укладення договорів з першими власниками у процесі публічного/приватного роз-

міщення облігацій; затвердження результатів розміщення облігацій; затвердження звіту про результати розміщення облігацій;

– прийняття рішення про відмову від розміщення облігацій; прийняття рішення про проведення конвертації облігацій; прийняття рішення про випуск облігацій з метою проведення конвертації облігацій існуючого випуску (серії); затвердження результатів конвертації облігацій; прийняття рішення про відмову від проведення конвертації облігацій; прийняття рішення про анулювання викуплених облігацій; прийняття рішення про дострокове погашення облігацій; прийняття рішення про продовження строків обігу та погашення облігацій; повернення внесків, внесених в оплату за облігації, у разі визнання емісії недійсною або у разі незатвердження у встановлені законодавством строки результатів укладення договорів з першими власниками у процесі розміщення облігацій органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення; визначення розміру відсоткового доходу за відсотковими облігаціями під час розміщення таких облігацій у межах, визначених рішенням про публічне розміщення та проспектом емісії облігацій;

– копії документів емітента, що підтверджують повноваження органу, який прийняв рішення про публічне/приватне розміщення облігацій, засвідчені підписом керівника та печаткою емітента;

– проспект емісії облігацій, що повинен бути пронумерований, прошнурований та підписаний керівником емітента, аудитором (керівником аудиторської фірми) і засвідчений печатками емітента, аудитора (аудиторської фірми);

– копію попереднього договору з Центральним депозитарієм цінних паперів про обслуговування випусків цінних паперів (подається у разі укладення відповідного договору), засвідчену підписом керівника та печаткою емітента;

– баланс (звіт про фінансовий стан) та звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) за звітний період, що передував кварталу, в якому подаються документи для реєстрації випуску та проспекту емісії облігацій, засвідчені підписами та печатками емітента й аудитора (аудиторської фірми);

– баланс та звіт про фінансові результати за звітний рік, що передував року, у якому подаються документи для реєстрації випуску та проспекту емісії облігацій, засвідчені підписами та печатками емітента та аудитора (аудиторської фірми);

– аудиторський висновок (звіт) щодо огляду проміжної фінансової звітності за звітний період, що передував кварталу, у якому подаються документи для реєстрації випуску та проспекту емісії облігацій, складений відповідно до нормативно-правового акта Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, що встановлює вимоги до аудиторського висновку, що подається до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у складі документів для реєстрації випуску, випуску та проспекту емісії окремих видів цінних паперів, звіту про результати розміщення акцій (крім цінних паперів інститутів спільного інвестування);

– нотаріально засвідчені копії договорів, що підтверджують відповідне забезпечення, та фінансову звітність поручителя, гаранта чи страховика за

звітний рік, що передував року, у якому подаються документи для реєстрації випуску та проспекту емісії облігацій (подаються у разі прийняття рішення про розміщення забезпечених облігацій);

– документи, які підтверджують спроможність емітента виконати зобов'язання щодо виконання ним умов проспекту емісії облігацій (подаються у разі, якщо проспектом емісії облігацій, емітентом яких є акціонерне товариство, передбачена можливість їх конвертації в акції акціонерного товариства (конвертовані облігації));

– копію платіжного документа, який підтверджує сплату державного мита, засвідчену підписом керівника і печаткою емітента;

– інші документи передбачені вказаним вище положенням [5].

Ці документи можуть бути предметами даного злочину у випадку, якщо при здійсненні реєстрації випуску облігацій до них будуть вноситися уповноваженими особами недостовірні відомості, і це спричинить наслідки, передбачені даною статтею Кримінального кодексу України.

Об'єктивну сторону злочину за ст.223-1 Кримінального кодексу України становлять дії, які виражаються у внесенні уповноваженою особою в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей, якщо це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в цінні папери.

Для того, щоб це діяння набуло ознак злочину, передбаченого ст.223-1 Кримінального кодексу України, потрібно щоб унаслідок його вчинення інвесторові в цінні папери було завдано значної матеріальної шкоди та виник причинний зв'язок між діянням і наслідком у вигляді значної матеріальної шкоди.

Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів шляхом внесення в ці документи завідомо недостовірних відомостей може здійснюватися або в процесі їх первинного складання, або в процесі виправлення, підчищення уже складених документів чи вписування в уже складені документи.

Недостовірними відомостями в таких документах можуть бути дані про вигадані чи неіснуючі факти, перекручені або викривлені дійсні факти, відомості, що заперечують або приховують справжні факти тощо. Такі відомості не повинні мати під собою основи, і вони не повинні ґуртуватися на дійсних обставинах.

До недостовірних відомостей, які можуть вноситися в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, наприклад можна віднести:

1) дані, що підтверджують проведення зборів акціонерів (учасників), які в дійсності не проводилися;

2) невірні дані, що стосуються державної реєстрації емітента як суб'єкта господарської діяльності;

3) недійсні дані щодо балансу (звіту про фінансовий стан) та звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) емітента за відповідний період;

4) недостовірні дані в аудиторському висновку (звіті) щодо огляду проміжної фінансової звітності за відповідний звітний період;

5) недійсні дані про спроможність емітента виконати зобов'язання щодо виконання ним умов проспекту емісії облігацій (подаються у разі, якщо проспектом емісії облігацій, емітентом яких є акціонерне товариство, передбачена можливість їх конвертації в акції акціонерного товариства (конвертовані облігації));

6) завищення відомостей про розмір статутного капіталу емітента;

7) недостовірні відомості щодо повноважень органу, приймати рішення про публічне/приватне розміщення облігацій;

8) інші недостовірні, неправдиві відомості.

Важливою умовою за якої діяння, передбачене ст.223-1 Кримінального кодексу України, вважається злочинним є заподіяння матеріальної шкоди інвесторові в цінні папери.

Матеріальна шкода, заподіяна інвесторові в цінні папери, вважається значною коли вона в двадцять і більше разів перевищує неоподаткований мінімум громадян. При чому ця шкода може бути завдана одному або декільком одночасно інвесторам в цінні папери. Вона може полягати у втраті внесених грошових коштів чи не отримані доходів у наслідок банкрутства емітента цінних паперів, знеціненні цінних паперів в результаті виявлення недостовірності інформації тощо.

Інвестори в цінні папери – фізичні та юридичні особи (резиденти і нерезиденти), що набули права власності на цінні папери для отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до чинного законодавства України.

Інвестори в цінні папери можуть бути простими та інституційними. Інституційними інвесторами є інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди), інвестиційні фонди, фонди банківського управління, взаємні фонди інвестиційних компаній, інші фінансові установи, які здійснюють операції з фінансовими активами в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, або у передбачених законом випадках за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів з метою отримання прибутку чи збереження реальної вартості фінансових активів.

Крім того, необхідною умовою настання кримінальної відповідальності за цим злочином являється причинний зв'язок між внесенням емітентом завідомо недостовірної інформації в документи, що подаються для реєстрації випуску цінних паперів, та заподіянням значної матеріальної шкоди.

Злочин вважається закінченим з моменту завдання матеріальної шкоди інвестору в цінні папери (інвесторам в цінні папери). Тому такий злочин є злочином з матеріальним складом.

З *суб'єктивної сторони злочин*, передбачений ст.223-1 Кримінального кодексу України, вчиняється з прямим умислом, адже винна особа розуміє, що вчинюване нею діяння є суспільно небезпечним. На прямий умисел в даному випадку вказується через передбачення законодавцем в цьому злочині ознаки завідомості усвідомлення того, що в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів вносяться недостовірні відомості. У зв'язку з чим, важливим для встановлення суб'єктивної сторони даного злочину є

встановлення факту завідомості того, що відомості, які вносяться в документи, що подаються для реєстрації випуску цінних паперів, є недостовірними, адже законодавець чітко вказує на те, що особа, яка вчиняє цей злочин повинна завідомо (наперед) знати, що вона вносить в такі документи недостовірні відомості.

Мотив і мета вчинення даного злочину можуть бути різними. Законодавець не передбачає наявність певної мети чи мотиву як ознак, що впливають на кваліфікацію даного злочинного діяння.

Суб'єктом даного злочину є уповноважена особа, яка має право вносити відомості в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів. Такими особами можуть бути:

- безпосередньо одноосібний орган управління емітента – директор (керуючий, керівник), який діє на підставі статуту емітента;
- особа, яка входить до колегіального органу управління емітента і діє відповідно до статуту емітента або відповідно до довіреності – виконавчий директор, член дирекції, директор з певних питань діяльності емітента тощо;
- аудитор, який надає аудиторський висновок (звіт) щодо огляду проміжної фінансової звітності за відповідний звітний період;
- нотаріус, який засвідчує копії відповідних договорів;
- інша особа, яка наділяється повноваженнями вносити відомості в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів.

Важливим в цьому плані є те, щоб ця особа наділялася повноваженнями вносити відомості до документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів.

Висновки. Отже, з урахуванням зазначеного вище, можна дійти до наступних висновків. Об'єктом злочину, передбаченого ст.223-1 Кримінального кодексу України, є поставлені під охорону кримінального права суспільні відносини в сфері емісії цінних паперів. Предметом цього злочину є документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів. Об'єктивну сторону злочину за ст.223-1 Кримінального кодексу України становлять дії щодо внесення уповноваженою особою в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей, за умови, що це заподіяло значну матеріальну шкоду інвесторові в цінні папери. З суб'єктивної сторони цей злочин вчиняється з прямим умислом. Суб'єктом злочину, передбаченого ст.223-1 Кримінального кодексу України, є уповноважена особа, яка має право вносити відомості в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кашкаров О.О.* Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері випуску та обігу цінних паперів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Кашкаров Олександрович; Академія адвокатури України. – К., 2007. – 19 с.

2. *Кашкаров О.О.* Проблеми визначення об'єкту та предмету злочинів, які передбачені кримінально-правовими новелами в сфері обігу цінних паперів /

О.О. Кашкаров // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Серия «Юридические науки». – Том 22 (61). – 2009. № 1. – С. 223–228.

3. *Щавінський В.Р.* Кримінальна відповідальність за незаконну емісію недержавних цінних паперів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Щавінський Віталій Романович; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 19 с.

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. №2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

5. Положення про порядок здійснення емісії облігацій підприємств, облігацій міжнародних фінансових організацій та їх обігу, затверджене рішенням НКЦПФР від 27.12.2014 р. №2998 // Офіційний вісник України від 14.02.2014. – 2014. – № 12. – Ст. 384.

Хряпінський П.В. Щодо питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст.223-1 Кримінального кодексу України «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів»

Стаття присвячена кримінально-правовій характеристиці злочину, передбаченого ст. 223-1 Кримінального кодексу України. У статті розкриваються питання об'єкта, предмета і суб'єкта злочину за ст. 223-1 Кримінального кодексу України. Також піднімаються питання відносно об'єктивної та суб'єктивної сторони цього злочину.

Ключові слова: злочин, кримінальна відповідальність, цінні папери, випуск цінних паперів.

Хряпинский П.В. По вопросу уголовно-правовой характеристики преступления, предусмотренного ст.223-1 Уголовного кодекса Украины «Подделка документов, которые подаются для регистрации выпуска ценных бумаг»

Статья посвящена уголовно-правовой характеристике преступления, предусмотренного ст. 223.1 Уголовного кодекса Украины. В статье раскрываются вопросы объекта, предмета и субъекта преступления по ст. 223.1 Уголовного кодекса Украины. Также поднимаются вопросы относительно объективной и субъективной стороны данного преступления.

Ключевые слова: преступление, уголовная ответственность, ценные бумаги, выпуск ценных бумаг.

Hryapinskiy P.V. On the issue of criminal law characteristics crime under the Criminal Code of Ukraine st.223-1 «Forgery of documents submitted for registration of securities»

The article is devoted to the characterization of the penal offense, under Art. 223-1 of the Criminal Code of Ukraine. In this article the question of the object, the object and the perpetrator of art. 223-1 of the Criminal Code of Ukraine. Also raised questions about the objective and the subjective side of the crime.

Key words: crime, criminal liability, securities, issue of securities.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2014.

ОХОРОННІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ В УКРАЇНІ

Т.А. Денисова

*проректор Класичного приватного університету –
Директор Інституту права імені Володимира Сташиса,
доктор юридичних наук, професор*

Постановка проблеми. В ХХІ ст. створення надійної системи запобігання злочинності має бути одним із пріоритетних напрямків державної політики по забезпеченню безпеки суспільства. Більш того, українське суспільство повинно об'єднатися навколо ідеї – призупинити злочинність. Нажаль, сучасні реалії є невтішними, оскільки громадяни вимушені постійно стикатися із злочинами, що не тільки викликають гнів та осуд, особливо якщо вони відрізняються агресією, жорстокістю, несуть із собою тяжкі наслідки, а й фактично втягнуті у масштабні військові дії на сході України, що сіють смерть, розруху, знищення моральних та матеріальних цінностей. Політична нестабільність, економічна розбалансованість, руйнування соціальної сфери призвели до зубожіння населення, зневіри у майбутнє, відчаю тощо. Задля безпеки, захисту себе, своїх близьких, власної домівки та бізнесу, народ почав активно використовувати зброю та згуртовуватись у формування, які усе частіше носять кримінальний відтінок. Доречі, функціонування злочинних угруповань, їх збільшення і набуття транснаціонального характеру було прогнозованим ще з 90-х років, оскільки політична, економічна нестабільність, соціальні негаразди, а потім і розпад Радянського Союзу не могли не призвести до накопичення небезпечних згубних явищ. Як і зараз, злидений спосіб життя, прогресуюче руйнування реального добробуту, безробіття, зміна соціальної психології населення сформували стійке уявлення про неможливість чесною працею заробити не тільки на заможне життя, але й загалом на скільки-небудь прийнятний його рівень. Процес первинного накопичення капіталу, виникнення реальної соціальної нерівності та внутрішніх протиріч в розгортанні ринкових реформ, а також посилення культурно-ідеологічного та інформаційного «бомбардування» свідомості людей образами та сюжетами злочинності через ЗМІ призвів до загострення і пікових «сплесків» у вчиненні різних видів злочинів. Відомо, що організовані злочинні групи формуються, як правило із загальнокримінального середовища і їх діяльність будується за територіальним або галузевим принципом. Якщо враховувати кількість осіб, які перебували в місцях позбавлення волі, не виникає жодних питань, за рахунок чого й кого наповнювались такі групи.

Нині також склалися ще більш сприятливі умови щодо виникнення різного роду воєнізованих та інших збройних формувань. Цьому сприяє, як нами вказувалось, зокрема, політична нестабільність, адже такі формування можуть створюватися під егідою певних політичних сил, які використовуватимуть їх як засіб досягнення своїх цілей, як інструмент впливу на будь-які державні органи або суспільство, і такі випадки відомі в історії Української державності. Незаконна діяльність збройних формувань часто призводить до вчинення злочинів, що мають високий рівень латентності.

Враховуючи вказане, суспільство має застосовувати всілякі засоби і сили, щоби не допустити порушень кримінального закону, утримати своїх членів від вчинення протиправних дій та стимулювати їх правослухняну поведінку. Участь громадськості, у тому числі недержавних охоронних структур, завжди було, є й буде дійовим засобом впливу на злочинність, зниження її рівня, одним з важелів локалізації та нейтралізації злочинів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам запобігання злочинності присвячено чимало розробок вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких важливе місце займають праці Г.А. Аванесова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, Я.І. Гілінського, В.О. Глушкова, В.В. Голіни, В.К. Грищука, І.М. Даншина, О.М. Джужи, А.І. Долгової, В.М. Дрьоміна, А.Е. Жалінського, А.П. Закалюка, В.С. Зеленецького, А.Ф. Зелінського, К.Є. Ігошева, О.Г. Кальмана, І.І. Карпеця, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, О.Г. Кулика, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, В.В. Лунєєва, Г.М. Міньковського, П.П. Михайленка, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.О. Тулякова, І.К. Туркевич, В.І. Шакуна та інших дослідників. Їх праці заклали теоретичні основи для формування та розвитку теоретичних засад осмислення злочинності як кримінологічного феномену та вироблення практичних рекомендацій щодо її профілактики та мінімізації.

Метою статті є аналіз сучасного стану запобігання злочинності в Україні, напрямків запобіжної діяльності громадськості, у тому числі через діяльність охоронних організацій як суб'єкту запобігання злочинам.

Основні результати дослідження. Незважаючи на те, що Україна обрала демократичний розвиток, який ґрунтується на принципах законності, гуманізму, справедливості, в суспільній правосвідомості домінуючою є думка про те, що активна протидія злочинності повинна бути нерозривно пов'язана із посиленням кримінальної відповідальності і покарання: встановленням більш суворих санкцій за більшість злочинів, широким призначенням такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк, зменшенням застосування амністій, помилювань, поверненням до смертної кари тощо. На жаль, ця тенденція в певній мірі зберігається і в правосвідомості окремих груп, а саме серед суддів та співробітників правоохоронних органів. Свої переконання вони мотивували зростанням кількості тяжких та особливо тяжких злочинів, підвищенням рівня злочинності, розповсюдженням жорстокої, агресивної поведінки, наркоманії, пияцтва, проституції тощо. Характерним є те, що думки про посилення покарання утримуються протягом достатньо значного часу і не тільки в Україні, але й на пострадянському просторі. Зокрема, за результатами

соціологічного дослідження О.С. Міхліна, в кінці 90-х років ХХ ст., 90% росіян висловились за відновлення смертної кари [1]. Інтерв'ювання в Москві та Санкт-Петербурзі показало, що 48% опитуваних не тільки підтримують смертну кару, а й висувають пропозицію проводити її публічно [2]. Крім широкого застосування позбавлення волі, відновлення смертної кари, висловлюються думки і про інші репресивні заходи, які б допомогли стримувати злочинність. Так, надається пропозиція про введення так званого «не процесуального затримання», тобто ізоляція на певний строк в адміністративному порядку для здійснення комплексу слідчих та оперативно-розшукових дій. Такий захід, на думку С.Ф. Мілюкова, диктується умовами крайньої необхідності, коли мова йде про вчинення корупційних діянь, терористичних актів, викриття організованих злочинних груп [3]. Більшість членів суспільства підтримує каральний напрямок політики держави, незважаючи на те, що така політика буде проявом державної жорстокості.

Тенденція про необхідність посилення покарання частково знаходить своє відображення і в засобах масової інформації, а висновком стає те, що треба дотримуватись думки більшості членів суспільства і визнати те, що покарання у виді позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі є найбільш дієвими та ефективними у порівнянні з іншими видами покарань. Таким чином, перевага надається репресивному шляху. Між тим, запобіжним заходам приділяється усе менша увага. Громадянське суспільство не тільки не бере активної участі у запобіганні злочинам, а й відмежовується від проведення будь-яких заходів по нейтралізації причин та умов вчинення окремих видів злочинів.

Дослідженнями Європейської комісії з захисту прав людини було доведено, що найкращими засобами зменшення кількості злочинів є програми по запобіганню злочинності, розширення можливостей для зайнятості населення, підтримка родини, заходи по боротьбі з соціальною ізоляцією, утримання від збройних конфліктів тощо. У переважній більшості країн світу зараз застосовується широка участь громадськості у запобіганні злочинам, допомозі правоохоронним органам, що, як правило, сприяє зниженню рівня злочинності.

Концепції та національні державні програми боротьби зі злочинністю також передбачають комплекс невідкладних заходів, направлених на зниження рівня злочинних проявів та усунення причин і умов злочинної діяльності на різних етапах її розвитку. Наприклад, у листопаді 2011 р. Кабінетом Міністрів України схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. [4]. У плані заходів щодо її виконання [5] наголошується на необхідності участі громадян в охороні громадського порядку, запобіганні злочинності та правопорушенням (п. 5). У п. 20 цього ж плану передбачено заходи за участю громадськості з актуальних питань у сфері запобігання і протидії злочинності та правопорушенням. Тобто зазначене є підставою, щоб констатувати готовність держави зробити перші кроки на шляху запровадження в країні недержавної правоохоронної діяльності.

Дійсно, жодні зусилля державних органів будуть марними, якщо не залучати суспільство до активної протидії злочинності. Як слушно підкреслює

О.С. Шеремет, сьогодні, однією з невідмінних умов інтеграції України до європейського співтовариства та європейської цивілізації є забезпечення спроможності громади виконувати свої повноваження. Це означає, якщо громада проявляє небайдужість до того, що відбувається в місті, селищі, районі, – є впевненість у тому, що контроль за злочинністю буде встановлено [6]. Саме громадянське суспільство повинно відігравати суттєву роль у протидії протиправної поведінки окремих верств населення та вчинення ними злочинів.

Питання правового стану, тенденцій розвитку системи координації профілактики злочинів на відповідному рівні постійно привертатимуть до себе увагу. В теорії кримінології визначено, що суб'єктами діяльності щодо запобігання злочинності та злочинним проявам можуть бути визнані органи, організації, окремі особи, які у цій діяльності виконують хоча б одну з наступних функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення. До них належать органи виконавчої влади, адміністрація державних колективних та приватних підприємств, установ, організацій, громадські організації й утворення, приватні особи, приватні розшукові та охоронні установи тощо. В основу класифікації суб'єктів профілактичної діяльності становлять передусім функціональну ознаку, тобто яке місце посідає серед їх функціональних обов'язків запобігання злочинності, який реальний вплив виконуваних ними функцій діяльності на усунення (нейтралізацію) детермінантів злочинності та злочинних проявів.

Як відомо, останнім часом робота приватного охоронця стає складнішою, про що свідчить статистика збільшення випадків злочинних нападів на ювелірні крамниці, пункти обміну валюти, банки, ощадні каси, ломбарди, зали ігрових автоматів тощо. Це спонукає до тісної взаємодії охоронних структур з правоохоронними органами.

Відтак, на охоронні установи покладаються важливі функції, серед яких виділяються інформаційно-аналітична, практичного спрямування на протидію злочинності, взаємодія з правоохоронними органами. Останній напрямок діяльності яскраво можна проілюструвати наступними заходами: проведення спільних з правоохоронними органами нарад, планування спільної діяльності, обмін інформацією; спільне патрулювання, спільне забезпечення громадського порядку під час проведення масових заходів, спільні освітні плани навчання та підвищення кваліфікації; інша багатоаспектна профілактична робота із запобігання злочинності та окремих видів злочинів тощо.

Висновки. В сучасних умовах, коли з одного боку спостерігається зростання злочинів за усіма показниками [7], а з іншого – глибока зневіра до діяльності судових та правоохоронних органів, частина питань організації запобігання злочинам повинна належати суспільству та окремій його частині, охоронним структурам недержавної форми власності.

Особливого значення набуває організація взаємодії недержавних охоронних організацій та правоохоронних органів. Хоча в процесі здійснення взаємодії необхідно дотримуватися розмежування компетенції, співпраця повинна ґрунтуватися на договорі, який є підставою для такого співробітництва у сфері охорони громадського порядку та запобігання злочинності.

Загалом, основний зміст приватної охоронної діяльності повинен полягати у забезпеченні захисту законних прав та інтересів громадян і організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Михлин А.С.* Смертная казнь: «за» и «против» // Рос. газета. – 1997. – 1 апреля.
2. *Приставкин А.* Смертная казнь ничего не изменит // Аргументы и факты. – 1998. – № 25. – С.4.
3. *Корецкий Д.А., Милуков С.Ф.* Внесудебная репрессия как законный способ борьбы с преступностью // Научные труды ученых-юристов Северо-Кавказского региона. – Краснодар, 2003. – Вып. 1. – С.3-13.
4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1209-р від 30 листопада 2011 року // Урядовий кур'єр. – 2012. – №2. – 5 січня.
5. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 767 від 8 серпня 2012 року // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 159. – 5 вересня.
6. *Шеремет О.С.* Функції органів місцевого самоврядування у запобіганні злочинності // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: мат-ли Міжнародної наук.-практ. конф., 9-10 жовтня 2014 р. – Х.: НЮА, 2014. – С. 444-447.
7. *Кулик О.Г.* Злочинність в Україні на початку ХХІ століття [монографія] / О.Г. Кулик. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 272 с.

Денисова Т.А. Охоронні організації як суб'єкт запобігання злочинам в Україні

Дана стаття присвячена аналізу сучасного стану запобігання злочинності в Україні, напрямків запобіжної діяльності, що можуть здійснюватися громадськістю, у тому числі охоронними організаціями як суб'єкту запобігання злочинам.

Наголошується, що активна протидія злочинності у більшості членів суспільства пов'язується із посиленням кримінальної відповідальності і покарання. Таким чином, перевага надається репресивному шляху перед запобіжними заходами. Громадянське суспільство не тільки не бере активної участі у запобіганні злочинам, а й відмежовується від проведення будь-яких заходів по нейтралізації причин та умов вчинення окремих видів злочинів.

Вказано на особливу роль суспільства у запобіганні злочинам, у тому числі за участю охоронних структур. Констатовано необхідність взаємодії між охоронними організаціями та правоохоронними органами й окреслені напрямки такої взаємодії.

Ключові слова: *суспільство, запобігання злочинам, охоронні організації.*

Денисова Т.А. Охранные организации как субъект предупреждения преступлений в Украине

Данная статья посвящена анализу современного состояния предупреждения преступности в Украине, направлениям профилактической деятельности, которые могут осуществляться общественностью, в том числе охранными организациями, как субъектом предупреждения преступлений.

Акцентируется внимание на том, что активное противодействие преступности большинство членов общества связывает с усилением уголовной ответственности и наказанием. Таким образом, приоритетным является не предупреждение преступности, а репрессивный путь. Гражданское общество не только не принимает активного участия в противодействии преступности, но и отмежовывается от проведения каких-либо мероприятий по нейтрализации причин и условий отдельных видов преступлений.

Указывается особая роль общества в предупреждении преступлений, в том числе при участии охранных структур. Констатируется необходимость взаимодействия между охранными организациями и правоохранительными органами. Обозначены направления такого взаимодействия.

Ключевые слова: общество, предупреждение преступлений, охранные организации.

Denisova T.A. Security organizations as the subject of crime prevention in Ukraine

This article analyzes the current state of crime prevention in Ukraine areas of prevention, which can be implemented by the public, including security organizations, as the subject of crime prevention.

Attention is drawn to the fact that most of the active opposition of crime in society associates with the strengthening of the criminal liability and punishment. Thus, the priority is not crime prevention and repressive way. Civil society is not only not actively involved in combating crime, but dissociates himself from taking any measures to neutralize the causes and conditions of certain types of crimes.

Indicates the special role of society in the prevention of crimes, including the participation of security agencies. Stated the need for interaction between the security organizations and law enforcement agencies. The directions of such interaction.

Key words: society, crime prevention, security organizations.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2014.

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННІЙ ТОРГІВЛІ ОРГАНАМИ І ТКАНИНАМИ ЛЮДИНИ

О.В. Ілляшенко

здобувач кафедри кримінології

та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ

Постановка проблеми. В багатьох країнах Європи, зокрема й Україні, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. На жаль, ці положення до сьогодні залишаються лише декларованими. Дійсністю сьогодення залишаються і набирають розмаху жорстокість, насилля, агресія, терор, тяжкі злочини, серед яких вбивство, торгівля людьми з метою вилучення їх органів і тканин.

Останнім часом, до ООН все частіше надходить багато повідомлень про факти незаконної торгівлі органами і тканинами людей. На сьогодні внаслідок торгівлі органами, у світі відбувається 10% операцій по пересадці нирки, причому ці органи найчастіше вилучаються у жінок та дітей з бідних країн [1]. Усе частіше органи і тканини людини стають предметом торгівлі, адже їх можна використовувати під час генетичних дослідів, а також релігійних або магічних обрядів. Але, в основному, їх продають з метою трансплантації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед праць вітчизняних та зарубіжних науковців значний внесок до дослідження питань незаконної торгівлі органами і тканин людини належить: С.В. Гринчаку, А. Вілксу, О.А. Кустовій, А.В. Мусієнку, В.С. Овчинському, Н.В. Павловій, О.В. Сапронову, Г.В. Чеботарьовій, Т.О. Фабрики, О.С. Якименку.

Метою статті є виклад основних положень міжнародно-правових актів, які спрямовані на протидію незаконній торгівлі органами і тканинами людини.

Основні результати дослідження. Як показало вивчення нормативно-правових джерел, міжнародне співробітництво по боротьбі із злочинністю являє собою діяльність спеціальних суб'єктів, а саме: ООН, її органи та спеціалізовані установи; неурядові міжнародні організації; міжнародні об'єднання керівників поліцейських служб суверенних держав; правоохоронні органи суверенних держав, які здійснюють боротьбу із злочинністю; органи галузевого співробітництва державно-політичних об'єднань, заснованих на нормах міжнародного та внутрішньодержавного права, спрямованих на протидію міжнародним злочинам, злочинам міжнародного характеру та транснаціональній злочинності. Поряд з цим, як свідчить практика, у зв'язку із зростанням кількості вчинених злочинів міжнародного характеру, боротьбу з ними стає вести все важче, а домогтися ефективності можна тільки при узгоджених діях більшості держав, а також при раціональному поєднанні внутрішньодержавних і міжнародних зусиль, у тому числі на основі міжнародних угод.

Саме тому для успішної протидії НТОіТЛ необхідне прийняття певного комплексу соціально-економічних, політичних та інформаційно-психологічних заходів, які були б спрямовані на зниження масштабів поширення такого злочину. Державам необхідно здійснити низку заходів, серед яких є усунення причин та умов, що стимулюють НТОіТЛ, зокрема: попереджати населення про загрозу НТОіТЛ, покращувати освітні та економічні можливості вразливих груп, заохочувати рівний доступ до освіти, просвіщати людей про їхні законні права. Крім цього, правоохоронні органи повинні вживати заходи, що спрямовані на ефективну боротьбу з НТОіТЛ, а саме: безперервно переслідувати за законом торговців органами та їх пособників, боротися з корупцією в органах державної влади, виявляти і перекривати канали торгівлі за допомогою поліпшення збору оперативних даних, уточнення юридичних визначень торгівлі людьми та координації роботи правоохоронних органів, а також навчати співробітників правоохоронних органів ідентифікації жертв НТОіТЛ. Країни повинні більш тісно співпрацювати для того, щоб позбавляти торговців органами правового притулку і сприяти їх екстрадиції.

Необхідно зауважити, що на сьогодні МВС України є одним із найбільш активних суб'єктів, які здійснюють міжнародне співробітництво по боротьбі з злочинністю в Україні. При цьому, одним із пріоритетних завдань МВС України є розвиток міжнародного співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю, торгівлею людьми, зокрема й з метою вилучення органів. Як свідчить практика, міжнародне співробітництво здійснюється в кримінально-правових, кримінально-процесуальних, кримінально-виконавчих, оперативно-розшукових, кримінологічних, організаційно-технічних формах.

Поряд з цим, ефективність запобігання транснаціональній злочинності, до якої варто віднести і НТОіТЛ, залежить насамперед від внутрішньодержавної політики в межах прийняття нормативно-правових актів, у тому числі від своєчасності укладання міжнародних договорів на міждержавному рівні щодо співробітництва правоохоронних органів різних держав у боротьбі зі злочинністю, а також від ефективності реалізації цих нормативно-правових актів.

Аналіз нормативно-правових джерел з означеної проблематики показав, що на державному рівні питання запобігання транснаціональній організованій злочинності регулюються Законами, відомчими нормативно-правовими актами, а також ратифікованими міжнародними договорами.

У цьому контексті також слід визнати, що основою правового регулювання боротьби з транснаціональною злочинністю є прийняття низки міжнародних договорів у сфері міжнародного співробітництва. Більш того Положення щодо міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю та надання міжнародної правової допомоги знаходить своє відображення в багатосторонніх (конвенціях) та двосторонніх договорах.

Багатосторонні договори (конвенції) діють між державами, які приєдналися або ратифікували конвенцію, а двосторонні договори діють тільки між двома державами. Як показує практика, міжнародного співробітництва у сфері надання міжнародної правової допомоги серед держав СНД, у більшості випадків у запитах про надання такої допомоги її суб'єкти посилаються на

положення Конвенції, а не на двосторонній договір (наприклад, Мінська конвенція 1993 р.) [2].

Як показали результати даного дослідження, відповідно до вказаних договорів співробітництво щодо запобігання злочинності, у т.ч. транснаціональній, здійснюється у таких сферах:

- міжнародна організована злочинність;
- нелегальна міграція і контрабанда людей;
- торгівля людьми та сутенерство;
- злочини проти життя і здоров'я, свободи і людської гідності.

У свою чергу, співробітництво здійснюється в наступних напрямках (формах): а) виконання запитів; б) обміну оперативно-розшуковою, криміналістичною інформацією та матеріалами, відомостями про системи обліків поліції і міліції, засоби проведення експертиз та можливості їх застосування; в) проведення спільних, заздалегідь погоджених дій (заходів) (здійснення спільно узгоджених оперативно-розшукових заходів).

Що стосується спеціальних Угод (наприклад, Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Федеральним міністром внутрішніх справ Австрійської Республіки в боротьбі з незаконним обігом наркотиків та організованою злочинністю від 8.09.1992 р.), спрямованих на боротьбу з конкретними видами злочинів, то вони передбачають такі напрямки співробітництва:

1) в галузі боротьби з організованою злочинністю: обмін відповідною літературою і статистичними матеріалами; обмін оперативною інформацією, яка має відношення до діяльності організованих злочинних угруповань, і в разі необхідності – відрядження працівників для проведення спільних заходів; обмін практичним досвідом та науково-технічними досягненнями в області охорони правопорядку та забезпечення безпеки роботи повітряного та залізничного транспорту; проведення спільних заходів щодо запобігання надходження в обіг грошей, що з'являються внаслідок злочинної діяльності; обмін досвідом організації і тактики боротьби з організованою злочинністю, використання в цій області нових технічних засобів; співробітництво в області досліджень причин, генезису і форм проявів організованої злочинності; обмін працівниками та експертами за домовленістю; участь у відповідних робочих зустрічах і семінарах.

Співробітництво ОВС України та держав-учасниць СНД у сфері запобігання транснаціональній організованій злочинності також ґрунтується на багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорах. Зокрема, Концепція взаємодії держав-учасниць СНД у боротьбі зі злочинністю від 2.04.1999 р. передбачає взаємодію в боротьбі з викраденнями й торгівлею людьми, органами або тканинами людини для трансплантації.

Відповідно до вказаної Концепції, пріоритетного значення мають набуті спільні зусилля в боротьбі з організованою й транснаціональною злочинністю, що сьогодні представляють особливу загрозу для безпеки державам-учасницям СНД, а саме: залучення в злочинну діяльність усе більшої кількості

людей і насамперед молоді; створення в суспільстві атмосфери страху, непевності й соціальної напруженості та ін.

Саме тому, одними з основних напрямків взаємодії компетентних органів держав-учасниць СНД, а також статутних органів і органів галузевого співробітництва СНД, що створені по взаємній згоді для координації й взаємодії в боротьбі зі злочинністю мають стати:

1) спільний аналіз стану, структури, динаміки й наслідків транснаціональної злочинності, результатів роботи з виявлення, попередження, розкриття, розслідування злочинів, виконання покарань;

2) виконання, у межах своєї компетенції, спільних програм боротьби зі злочинністю, її окремими видами;

3) спільні слідчі, оперативно-розшукові дії й інші заходи щодо конкретних справ і матеріалів про злочини, боротьба з якими вимагає скоординованих зусиль;

4) підготовка інформації про боротьбу зі злочинністю;

5) розробка пропозицій по вдосконалюванню правового регулювання спільної діяльності держав-учасниць СНД тощо.

Концепція також передбачає:

– створення для загального користування спеціалізованих банків інформації транснаціональних зв'язків злочинних організацій;

– проведення спільних досліджень проблем злочинності, у першу чергу організованої й транснаціональної злочинності, вивчення найбільш характерних кримінальних проявів, у т.ч. їхньої специфіки в прикордонних районах та ін. [3]

Все це, без сумніву, має враховуватись при організації взаємодії з питань протидії даному виду злочинів. Співробітництво у сфері запобігання транснаціональній організованій злочинності також здійснюється в межах участі держав у міжнародному об'єднанні ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджанська Республіка, Республіка Молдова) та ратифікованих ними міжнародних договорів (Спільна заява учасників засідання керівників правоохоронних органів держав-учасниць ГУАМ від 22.05.2006 р. [4]). Так, Угода про співробітництво між урядами держав-учасниць ГУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю й іншими небезпечними видами злочинів від 20.07.2002 р. передбачає співробітництво у таких напрямках, як: боротьба з нелегальною міграцією та незаконним переміщенням і торгівлею людьми [5].

Поряд з цим, як встановлено в ході даного дослідження, основним міжнародним договором, який визначає основні напрямки і форми співробітництва, є Типова угода про співробітництво органів внутрішніх справ прикордонних регіонів, яка схвалена Рішенням Ради міністрів внутрішніх справ держав – учасниць СНД від 17.02.1995 р. [6], яка безпосередньо спрямована на співробітництво прикордонних регіонів один з одним, що діють у межах своєї компетенції, з дотриманням законодавства і міжнародних договорів держав, та передбачає взаємний обмін оперативно-розшуковою, криміналістичною та іншою інформацією.

Крім цього, ОВС прикордонних регіонів у випадку виникнення надзвичайних ситуацій організують у межах своєї компетенції скоординоване проведення необхідних заходів та при необхідності розробляють плани скоординованих дій на випадок виникнення надзвичайних ситуацій. Для забезпечення співробітництва органів внутрішніх справ прикордонних регіонів Типова угода також передбачає створення на паритетних засадах двосторонніх комітетів, співголовами яких призначаються особи в ранзі не нижче заступника керівника ОВС прикордонного регіону. Поряд з цим, слід визнати, що Рішення Комітету носять рекомендаційний характер і можуть проводитися в життя наказами по відповідних ОВС прикордонних регіонів або наказами вищого органа (ст. 11), що, звичайно, впливає на рівень взаємодії відповідних суб'єктів. У той самий час, варто констатувати, що Типова угода про співробітництво ОВС прикордонних регіонів має спеціальний характер, а також спрощену процедуру співробітництва та розширені можливості взаємодії. Вона також передбачає підписання додаткових документів у межах співробітництва ОВС прикордонних регіонів.

Разом з тим, при всіх позитивних моментах, вказана Типова угода все таки не має конкретизованого характеру, спрямованого на співробітництво органів внутрішніх справ прикордонних регіонів у сфері запобігання транснаціональній організованій злочинності [6].

Саме тому, на сьогодні нагальним є розробка і узгодження програми спільних заходів ОВС прикордонних регіонів щодо боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, особливо з ОВС прикордонних держав, що не входять до Співдружності (Республіка Польща, Словацька Республіка, Угорська Республіка, Румунія). Так, як встановлено у ході даного дослідження, в УМВС України у Волинській області відсутня налагоджена система щодо проведення оперативно-розшукових та слідчих дій у протидії транснаціональній злочинності, зокрема торгівлі людьми, а саме немає можливості самостійного розшуку чи переслідування «по гарячих слідах» злочинців на території іноземної держави. Як показало вивчення практики, спектр проблем боротьби з транснаціональною злочинністю в Україні полягає у відсутності в правоохоронних органах: досвіду боротьби з транснаціональною злочинністю; належної правової бази; організованих структур, націлених тільки на боротьбу з транснаціональною злочинністю; налагодженої системи обміну оперативною інформацією [7].

Без сумніву, що розробка й узгодження договорів про співробітництво органів внутрішніх справ прикордонних регіонів щодо боротьби з транснаціональною організованою злочинністю надасть змогу ефективно їй протидіяти саме на кордонах держав, де така злочинність набуває транснаціональної форми. Зокрема, визначальною подією у цьому контексті було проведення у березні 2007 р. у Женеві другої Глобальної консультації з питань трансплантації, на якій Всесвітня організація охорони здоров'я представила державам-учасницям та іншим зацікавленим сторонам План оновлення глобальних керівних принципів у сфері донорства і трансплантації кліток, тканин і органів. Як показало вивчення їх змісту, ці принципи спрямовані на вирішення

таких проблем, як: глобальна нестача людського матеріалу, особливо внутрішніх органів, для трансплантації; зростання феномену «трансплантаційного туризму», що частково викликане такою нестачею; питання якості, безпеки та ефективності, що пов'язані з процедурами пересадки; прозорість і звітність відносно людей, що перетинають кордони. Позитивним у зв'язку з цим слід визнати й те, що зацікавлені сторони погодилися створити Глобальний форум по трансплантації під керівництвом Всесвітньої організації охорони здоров'я для сприяння і підтримки країн, що розвиваються, та приступають до проведення програм по трансплантації, і роботи зі створення єдиної глобальної кодуючої системи для клітин, тканин та органів [8].

Крім цього, ВОЗ запропоновані принципи, згідно з якими особа, незалежно від того, чи є вона реципієнтом органу або донором, повинна бути в центрі уваги – і як пацієнт, і як людина; що використання органів у комерційних цілях робить неможливим справедливий доступ і може заподіяти шкоду як донорам, так і реципієнтам; що надання органів живими донорами створює численні небезпеки для їх здоров'я, яких можна уникнути, сприяючи практиці використання органів померлих донорів; і що якість, безпека, ефективність і прозорість мають вирішальне значення для того, щоб суспільство могло скористатися тими перевагами, що може надати трансплантація як терапія.

Як з цього приводу зробив висновок доктор Люк Нобель: «...надання органів живими донорами пов'язане з ризиком, незалежно від того, чи оплачується орган чи ні. Донор повинен отримувати належну подальшу медичну допомогу, яка часто відсутня, якщо він або вона розглядається як засіб для отримання прибутку. Використання органів померлих людей ліквідує проблему безпеки донорів і може сприяти зменшенню масштабів незаконної торгівлі органами» [9] і з даною думкою можна цілком погодитись.

Практика також показує, що ВОЗ сприяє діяльності держав у сфері трансплантації за допомогою глобальної обсерваторії, яка створена у Мадриді за підтримкою уряду Іспанії. Обсерваторія має зв'язок з Глобальною базою даних ВОЗ, забезпечує доступ органів охорони здоров'я і громадськості до банку даних у сфері донорства і трансплантації. Як показали результати даного дослідження, така інтеграція баз даних має важливу роль у запобіганні правопорушень і злочинів у сфері трансплантації органів і тканин людини.

Поряд з цим, в Україні зазначена робота тільки розпочинається. Зокрема Наказом МОЗ та Академією медичних наук України від 12 березня 2009 р. «Про заходи щодо виконання Державної цільової соціальної програми «Трансплантація» на період до 2012 року» передбачалось придбати необхідне обладнання та програмне забезпечення для створення та функціонування Єдиної державної інформаційної системи трансплантації [10]. У той самий час, ті питання, що стосуються міжнародного співробітництва у цій сфері, то заходи обмежуються лише сприянням розширенню участі українських трансплантологів у проведенні відповідних міжнародних семінарів, симпозіумів, конференцій з питань трансплантології, тощо [10].

Аналіз викладеного вище дозволяє дійти висновку, що не слід очікувати широкого розповсюдження в Україні злочинів у сфері трансплантації органів

або тканин людини. Оскільки прояви цих злочинів вже є реальністю, то виникає потреба вивчення міжнародного досвіду боротьби з ними – їх запобігання, розслідування та призначення покарання. У зв'язку з цим актуальним для кримінологічної науки є завдання щодо наукового забезпечення всебічного дослідження транснаціональної злочинності, насамперед розроблення концепції протидії останній з відображенням стратегії, завдань, організаційно-правових засад боротьби з нею, зокрема запобігання на національному та міжнародному рівнях. При цьому, слід враховувати, що інтернаціоналізація і тенденція до транснаціональності злочинності обумовлюють зростання значення такої складової організації запобігання злочинам, як вивчення і використання зарубіжного досвіду. Як встановлено, у державах ЄС виділяють два рівні запобігання злочинів: соціальне і ситуаційне. Соціальне запобігання спрямоване на зміну несприятливих умов формування особистості людини, особливо мікросередовища і мікросоціальної ситуації. Ситуаційне полягає у тому, що окремі категорії злочинних діянь вчинюються при певних обставинах, у певний час і певних місцях. Сама ситуація стимулює і провокує вчинення певних видів злочинів (вуличні бійки в кінотеатрах і розважальних закладах, зґвалтування в парках, скверах і та ін.). Таке запобігання за нашою термінологією відповідає відверненню і припиненню злочинів [11, с.4].

Поряд з цим заслуговує на увагу й інший підхід. Зокрема, у ФРН виділяють первинну, вторинну і третинну превенцію. Первинна спрямована на подолання дефіциту соціальності та позитивної правосвідомості як головної причини злочинів. Вторинна здійснюється поліцейськими органами і пов'язана з правовими засобами утримання від злочинів. Третинна превенція – це ті профілактичні заходи і засоби, які застосовуються в процесі покарання і ресоціалізації злочинців [11, с.8-9].

Крім цього, відповідно до даної Угоди, компетентними органами держав Договірних Сторін для імплементації цієї Угоди є: з *української Сторони*: МВС України; Служба безпеки; Державна митна служба; Державна податкова адміністрація; Адміністрація Державної прикордонної служби; з *турецької Сторони*: Міністерство внутрішніх справ.

Саме компетентні органи держав Договірних Сторін, а не інші суб'єкти, згідно з їх національним законодавством організують співробітництво у сфері боротьби з торгівлею людьми, яка полягає в: а) обміні інформацією відносно торгівців людьми та потерпілих внаслідок їх протиправної діяльності; б) організації регіональних операцій щодо ліквідації міжнародних каналів торгівлі людьми.

Як видається, фундаментальним також є документ, що стосується міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми, до якого відноситься Угода про співробітництво держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами й тканинами людини від 25.11.2005, що була ратифікована Україною 16.10.2012 р. [12]. У даному міжнародному правовому акті (ст. 3 «Основні напрямки співробітництва») зазначається, що сторони здійснюють співробітництво за такими основними напрямками:

– удосконалення нормативної правової бази співробітництва Сторін у боротьбі з торгівлею людьми, гармонізація національного законодавства в цій галузі;

– здійснення погоджених заходів для виконання положень конвенцій ООН, інших міжнародних договорів, учасниками яких Сторони є, спрямованих на боротьбу з торгівлею людьми;

– аналіз стану й динаміки злочинності, пов'язаної з торгівлею людьми, та результатів боротьби з нею;

– удосконалення механізмів взаємодії правоохоронних органів, органів прикордонного й міграційного контролю, соціального забезпечення, охорони здоров'я й освіти, неурядових та інших організацій для прийняття погоджених заходів протидії торгівлі людьми, особливо жінок і дітей;

– створення спільного банку даних про транснаціональні злочинні групи, їхніх лідерів, юридичних і фізичних осіб, причетних до торгівлі людьми, а також про зниклих осіб, які, ймовірно, стали жертвами торгівлі людьми;

– забезпечення контролю за діяльністю юридичних і фізичних осіб, які можуть бути залучені до злочинної діяльності чи бути співучасниками торгівлі людьми;

– ужиття заходів до забезпечення ефективного захисту жертв торгівлі людьми, особливо жінок і дітей, та їхньої реабілітації.

Як показав аналіз зазначеної угоди, на загальнодержавному рівні заходи щодо міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми можна визначити:

1) *Державною програмою протидії торгівлі людьми на період до 2010 року, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 р. № 410*, в якій зазначені такі заходи: а) забезпечувати участь у міжнародних семінарах, засіданнях за круглим столом, конференціях і тренінгах з питань протидії торгівлі людьми (зокрема й НТОіТЛ) та надання послуг особам, що постраждали від такого злочину (п.26); б) продовжувати співробітництво з Інтерполом, Європолом, Регіональним центром Південно-Східної Європейської ініціативи співробітництва у боротьбі з транснаціональною злочинністю (SECI), правоохоронними органами інших держав з питань спільної протидії торгівлі людьми (зокрема й НТОіТЛ), обміну інформацією про транснаціональні злочинні групи та окремих осіб, які провадять таку злочинну діяльність, а також розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми (п.27); в) забезпечувати залучення міжнародних громадських організацій, благодійних фондів та іноземних засобів масової інформації до реалізації проектів, спрямованих на запобігання і протидію торгівлі людьми (зокрема й НТОіТЛ), розшуку осіб, які зникли за кордоном, їх реінтеграцію і реабілітацію (п.29); г) розвивати співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями і фондами, широко використовувати міжнародний досвід у запобіганні та протидії торгівлі людьми (зокрема й НТОіТЛ), захисті прав осіб, що постраждали від таких злочинів, розшуку осіб, які зникли за кордоном, поверненні додому та реабілітації осіб, постраждалих від торгівлі людьми (п.30) [13].

2) Концепцією Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 р., яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2012 р. № 90-р, якою передбачалися наступні напрями: удосконалення національного законодавства, зокрема приведення його у відповідність з нормами міжнародного, у тому числі європейського права, ратифікації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення та інших міжнародних договорів; координації діяльності державних органів, громадських і міжнародних організацій у сфері протидії торгівлі людьми (зокрема й НТОіТЛ) [14].

Висновок. Виходячи з вищевикладеного слід визнати, що міжнародне співробітництво правоохоронних органів України та інших європейських держав у сфері запобігання НТОіТЛ є вкрай важливим і повинно бути чітко скоординованим, зокрема з питань правового використання підсистем та розробки нових на міждержавному рівні, що дозволить в подальшому підвищити рівень протидії злочинам пов'язаним з НТОіТЛ та більш ефективно вирішити дану проблему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Council of Europe, Parliamentary Assembly, Social, Health and Family Affairs Committee "Trafficking in organs in Europe", document 9822, 3 June 2003.

2. Про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах: Конвенція [Електронний ресурс]: учинено 22 січ. 1993 р. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/card/997_009

3. Концепція взаємодії держав-учасниць СНД у боротьбі зі злочинністю [Електронний ресурс]: прийнята 2 квіт. 1999 р. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=997_340

4. Спільна заява учасників засідання керівників правоохоронних органів держав-учасниць ГУАМ [Електронний ресурс]: здійснено в Києві 22 трав. 2006 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/886_001

5. Угода про співробітництво між урядами держав-учасниць ГУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю і іншими небезпечними видами злочинів [Електронний ресурс]: підпис. 20 лип. 2002 р. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=998_149

6. Типова угода про співробітництво органів внутрішніх справ прикордонних регіонів [Електронний ресурс]: підпис. 17 лют. 1995 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_254

7. Про результати взаємодії підрозділів УМВС України у Волинській області з оперативними підрозділами ОВС країн СНД та проблемні питання співпраці: Довідка: лист УМВС України у Волинській області від 6 берез. 2009 р. № 4/1818.

8. Global Knowledge Base on Transplantation (GKT) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.who.int/entity/transplantation/knowledgebase/en/index.html>

9. Convention for the protection of Human Rights and dignity of the human being with regard to the application of biology and medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine [Електронний режим]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Htm/164.htm>

10. Заходи МОЗ та АМН України щодо виконання Державної цільової соціальної програми «Трансплантація» на період до 2012 р. [Електронний ресурс]: наказ

МОЗ та АМН України від 12 берез. 2009 р. № 155/24. Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MOZ9247.html

11. *Ананич В.А.* Предупреждение преступности: зарубежный опыт, международное сотрудничество / В.А. Ананич, И.М. Серебрякова; под. ред. В.А. Ананича. – Минск : Акад. МВД Республики Беларусь, 2000. – 48 с.

12. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами й тканинами людини [Електронний ресурс]: 25 листоп. 2005 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_a49

13. Про затвердження Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 берез. 2007 р. № 410. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/410-2007-п>

14. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року [Електронний ресурс] : розпорядж. Кабінету Міністрів України від 15 лют. 2012 р. № 90-р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/90-2012-р>

Ілляшенко О.В. Взаємодія правоохоронних органів України та інших європейських країн з питань запобігання незаконній торгівлі органами і тканинами людини

У статті розглянуто кримінологічно значущі показники стану та тенденцій вчинення злочинів, пов'язаних з незаконною торгівлею органами і тканинами людини.

Ключові слова: особа злочинця, незаконна торгівля органами і тканинами людини, стан, тенденція, трансплантація, донор.

Ильяшенко А.В. Взаимодействие правоохранительных органов Украины и других европейских стран по вопросам предотвращения незаконной торговли органами и тканями человека

В статье рассмотрены криминологически значимые показатели состояния и тенденции совершения преступлений, связанных с незаконной торговлей органами и тканями человека.

Ключевые слова: личность преступника, незаконная торговля органами и тканями человека, состояние, тенденция, трансплантация, донор.

Illiashenko Oleksiy. The cooperation of the law enforcement bodies of Ukraine and other European countries in the sphere of prevention of trafficking in human organs and tissues

In this article the criminological characteristics of the status and tendency of the committing of crimes in the sphere of trafficking in human organs and tissues.

Key words: personality of the offender, trafficking in human organs and tissues, status, tendency, transplantation, donor.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2014.

НЕДЕРЖАВНІ ОХОРОННІ ОРГАНІЗАЦІЇ: ПИТАННЯ ЇХ ФУНКЦІЙ, ВИМОГ ДО СПІВРОБІТНИКІВ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

В.В. Лень

*професор кафедри кримінального
права та кримінології ДВНЗ
«Національний гірничий університет»,
кандидат юридичних наук, доцент*

Постановка проблеми. У процесі тривалої і непростой спроби розбудови України, як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, та правової держави, наскрізним стрижнем постає питання захисту, перш за все, людини, як найвищої соціальної цінності, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки, що задекларовані в Конституції України [1].

Натомість і кримінальний закон забезпечує охорону життя і здоров'я людини її власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [2].

У науковій статті, ми розглядаємо діяльність недержавних охоронних організацій пов'язану лише з кримінально – правовою сферою. Досліджень з позицій запобігання злочинності саме недержавними охоронними організаціями, а також у взаємодії з правоохоронними органами в Україні обмаль.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основою досліджень у цьому напрямку, завжди будуть слугувати наукові праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців: Ю. Антоняна, М. Бабаєва, С. Бородіна, В. Кудрявцева, А. Долгової, О. Сахарова, І. Карпеця, В. Лунєєва, В. Голіни, І. Даньшина, О. Джужи, О. Литвинова, В. Шакуна, Б. Головкина, Ю. Белікова та інших.

Мета статті. Розкрити основні функції недержавних охоронних організацій.

Основні результати дослідження. На сьогодні, слід відверто визнати, що правоохоронні органи і суди України, м'яко зазначимо, не завжди справляються з визначеними функціями та поставленими задачами. Економічні негаразди, певна розбалансованість в управлінні, непрофесіоналізм, внутрішньо-державні: ігнорування, супротив, дестабілізація та багато інших проблем є підґрунтям для живлення і зростання злочинності. Так, зростає кількість вчинених, насамперед умисних злочинів проти життя і здоров'я особи; громадської безпеки; у сфері господарської діяльності та багатьох інших. Відомі українські, вчені – кримінологи, стверджують, що латентність цих видів злочинів є вкрай висока. Об'єктивних і суб'єктивних причин вказаному багато, але це тема інших окремих досліджень.

Злочинний світ швидко реагує на суттєве послаблення протидії і запобігання з боку відповідних державних органів і як наслідок, загальний рівень

злочинності на території України збільшився в рази й підвищилась суттєво її латентність. Особлива актуальність розглядуваних питань є зараз, коли на сході країни відбувається довготривала Антитерористична операція, не приймаються своєчасні і адекватні суворі та непопулярні заходи щодо локалізації злочинних правопорушень, не розповсюдження їх по всій Україні. Особи з кримінальним минулим, правопорушники з Донецької, Луганської областей та їх прихильники невпинно збільшують незаконний обіг вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, наркотиків тощо. Вимушені констатувати, що в багатьох областях України, вчиняються різні злочини з використанням вказаної зброї та бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, а то й терористичні акти. Правоохоронні органи намагаються запобігти, вказаному незаконному обігу та вчиненню злочинів, але, на жаль, у них в більшості це не виходить і як наслідок, страждають громадяни, отримують поранення, часто не сумісні з життям.

Настала негайна потреба у свідомому ставленні до ролі, функцій і задач недержавних охоронних організацій в Україні та їх сучасному законодавчому забезпеченні. Ми виходимо з того, що у широкому розумінні, охоронна діяльність це – безпосередньо охоронна, детективна, розшукова, запобіжна, профілактична, патрульно-постова, консультативна (з усіх питань пов'язаних з діяльністю недержавних охоронних організацій), проектувальна, монтажно-експлуатаційна та інша діяльність, не заборонена законодавством для недержавних охоронних організацій (бюро, фірма, агентство, корпорація тощо). У вузькому розумінні, охоронна діяльність це – детективна, розшукова, запобіжна, профілактична, консультативна (лише з питань пов'язаних з зазначеним). Саме недержавні охоронні організації можуть суттєво допомогти, перш за все, в протидії злочинності в Україні, а саме у виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів й запобіжній і профілактичній діяльності органів кримінальної юстиції держави. Необхідно законодавчо визначити чіткі, зрозумілі та детально виписані форми і методи взаємодії з органами кримінальної юстиції (міліція, прокуратура, служба безпеки, пенітенціарна служба, суд). Надавати на цю ліцензовану діяльність дозвіл, наприклад на 1,3 або 5 років. При виявленні порушеннях відповідно реагувати, аж до позбавлення ліцензії та притягнення винних до відповідальності. Одночасно позбавити, недержавні охоронні організації зайвого, непотрібного, бюрократичного контролю і перевірок з боку відповідних державних органів. Вся діяльність недержавних охоронних організацій повинна ґрунтуватися на суворому дотриманні Конституції України, національного законодавства (з урахуванням відповідних змін до Конституції, прийняття сучасного законодавчого забезпечення функціонування недержавних охоронних організацій).

Слід, рішуче, разом з тим виважено, запроваджувати певний зарубіжний досвід з цього питання, безумовно враховуючи два основні аспекти: 1) ментальність, традиції та історію українського народу; 2) історію, традиції національної школи права у різних галузях юриспруденції.

Одразу зазначимо, ми категорично проти, законодавчого дозволу на володіння вогнепальною зброєю населенням, зокрема і співробітниками

недержавних організацій. Безумовно враховуючи, вищезазначені проблеми в державі, а головне українську ментальність, культурність, рівень і тенденції психічної захворюваності населення, зниження моральності, загальнодержавних і внутрішньосімейних прогалин виховання кількох поколінь, зміни ціннісних орієнтирів, освітнього рівня, зубожіння більшості населення України, ставлення українських громадян до закону, відповідальності, авторитету влади, вживанню алкоголю та багатьох інших питань.

За нашим переконанням, недержавним охоронним організаціям необхідно дозволити: збирати інформацію про злочини; установлювати й одержувати біографічні дані окремих громадян, організацій; здійснювати розшук зниклих осіб; здійснювати пошук свідків, потерпілих, підозрюваних й обвинувачених; збирати (фіксувати) докази; виявляти злочинців, злочини, місця збереження викраденого, загубленого майна; здійснювати фізичну охорону осіб, організацій, установ, підприємств різних форм власності; здійснювати проектувальну та монтажну-експлуатаційну діяльність охоронного (законодавчо дозволеного) обладнання; забезпечення безпеки в банківській, кредитно-фінансовій, економічній, науковій, науково-технічній, промисловій, машинобудівній, сільськогосподарській, соціально-громадській та інших (законодавчо дозволених) сферах; забезпечення правопорядку на різноманітних спортивних, культурно-масових, громадсько-політичних, рятувально-пошукових заходах (у багатьох випадках це доцільно робити разом зі співробітниками міліції, рятувальниками тощо); допомозі в охороні державного кордону в прикордонних областях (разом з прикордонниками) тощо; різноманітне сприяння (законодавчо дозволеного) співробітникам органів внутрішніх справ для виявлення, розкриття та розслідування злочинів, а також у запобіжній та профілактичній роботі міліції; затримувати осіб у виняткових випадках, наприклад, в разі вчинення ними безпосередньо тяжкого або особливо тяжкого злочину проти особи та її здоров'я або одразу після їх вчинення, або коли очевидці прямо вкажуть на особу, яка вчинила один із вищевказаних злочинів, тобто, як передбачається і для пересічених громадян.

Втім, слід визначити, що співробітники недержавних охоронних організацій не мають права здійснювати наступне – агентурна діяльність, більшість напрямків оперативно-розшукової діяльності, арешт, обшук, обшук особистий, затримання, крім виключного вищезазначеного права затримання, як і для громадян.

Вважаємо за необхідне, зобов'язати недержавні охоронні організації негайно повідомляти відому інформацію про злочин, що готується або вже про вчинений злочин проти життя і здоров'я особи (як мінімум це середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі), основ національної безпеки, громадської безпеки, статевої свободи та статевої недоторканості, власності та інші окремі види злочинів, але це тема також окремого дослідження.

Для вирішення поставлених завдань, конче важливим є питання ретельного підбору кадрів для недержавних охоронних організацій. На наше переконання це повинна бути особа, якій виповнилось 21 рік. Для окремих посад, повинно бути добре фізичне здоров'я та психологічна стійкість, загартова-

ність. Це особа, яка не притягувалась до кримінальної та адміністративної відповідальності. Пріоритет надавати колишнім співробітникам МВС, СБУ, прокуратури, суддям, юристконсультам (особам, які мають повну вищу юридичну освіту та певний досвід роботи в галузі юриспруденції), а також військовим й особам, які відслужили військову строкову службу тощо. Кандидати на посади у недержавних охоронних організаціях повинні мати, як мінімум повну середню освіту, вільно володіти державною мовою, пройти психологічне тестування (випробування). Для осіб, які не мають юридичної освіти і практичного досвіду правоохоронної, судової діяльності, провчитися на обов'язкових курсах для цієї категорії осіб (не менше 3-х місяців) та скласти іспити. Необхідно отримати характеристики на кандидата з усіх попередніх місць роботи / служби. Підставою для відмови на прийом для роботи у недержавних охоронних організаціях, крім відсутності вищезазначеного, повинні бути: наявність психічного відхилення або психічного захворювання або навіть раніше перенесеного психічного відхилення; залежність алкогільна, наркотична, токсична або у разі, якщо особа навіть лікувалась від цих захворювань; звільнення з МВС, СБУ, прокуратури, податкової міліції, пенітенціарної служби, інших правоохоронних органів або суду за компрометуючими обставинами.

Висновок. Отже, сучасне, максимально досконале, детально регламентоване нормативно-правове забезпечення функціонування недержавних охоронних організацій разом з правоохоронними органами держави буде надійною і гарантованою запорукою суттєвого зниження рівня різних видів злочинності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України (із наст. змін. та доп.) / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30.
2. Кримінальний кодекс України. Науково – практичний коментар: У 2 т./ За заг. ред. В.Я.Тация, В.П.Пшонки, В.І.Борисова, В.І.Тютюгіна. – [5-те вид., допов.]. – Х. : Право, 2013. – Т.1: Загальна частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013. – 376 с.

Лень В.В. Недержавні охоронні організації: питання їх функцій, вимог до співробітників та запобігання злочинності

У науковій статті розглядаються питання, пов'язані з недержавними охоронними організаціями, а саме їх функції, вимоги до співробітників, запобігання злочинності.

Ключові слова: злочинність, латентність, рівень злочинності, недержавна охоронна організація.

Лень В.В. Негосударственные охранные организации: вопросы их функций, требований к сотрудникам и предотвращения преступности

В научной статье рассматриваются вопросы, связанные с негосударственными охранными организациями, а именно их функции, требования к сотрудникам, предотвращения преступности.

Ключевые слова: преступность, латентность, уровень преступности, негосударственная охранная организация.

Len V. State security organizations, the question of their function, employees and Crime Prevention

In the scientific article discusses issues related to state security organizations, namely their functions, personnel requirements, prevention of crime.

Keywords: crime, latency, crime, state security organizations.

Стаття надійшла до редакції 22.12.2014.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: РИЗИКИ І ФАКТОРИ ВПЛИВУ

Ю.В. Нікітін

*доктор юридичних наук, професор кафедри,
завідувач кафедри кримінального права та процесу,
декан юридичного факультету
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Національна безпека (national security) як парадигма державного існування, правового забезпечення громадян і суспільства використовувалась ще за часів стародавнього Риму та Єгипту. Так, Цицерон проблему безпеки ставив на чільне місце, кажучи, що «перш за все кожному виду живих істот природа дарувала намагання захищатися, захищати своє життя... уникнути всього того, що здається шкідливим, та набувати і здобувати собі все необхідне для життя» [1, с. 31]. На початку XIX ст. концепція національної безпеки розвивається як основоположна засада захисту від загарбницьких війн Наполеона створенням Священного союзу європейських держав як правового закріплення державності в Європі, безпеки особи та суспільства [2].

Мета статті. Розкрити проблеми, ризики та фактори, що стосуються національної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Даною проблемою займалися такі вчені: Н.Р. Нижник, А. Бутейко, А. Гуцал, О.М. Костенко, В. Крутов та ін., але особливо сьогодні ця проблема залишається нагальною.

Основні результати дослідження. У радянський і перші роки пострадянського періоду розбудови державності визначення понять «безпека» і «національна безпека» в науковій та енциклопедичній літературі не давалось. На нашу думку, це зумовлено тим, що Радянський Союз, будуючи «всесвітній соціалізм як могутнє міжнародне об'єднання» [3, с. 7], не бачив загроз внутрішній безпеці суспільства і державі. Забезпечення безпеки вважалося завданням політичним, вирішити яке можна лише політичними засобами у процесі відносин між двома супердержавами – СРСР і США [3, с. 62-64].

Разом з тим у XX ст. в Європі, Азії та Африці відбулися глобальні події та зміни, з'явилися нові незалежні держави, розбудова яких пов'язувалась з уточненням внутрішніх та зовнішніх функцій, забезпеченням безпеки людини і суспільства. Бралась до уваги глобалізаційні процеси, фактори впливу на криміналізацію суспільства, обставини, що обумовлювали загострення міжетнічних і міжконфесійних відносин, прояви екстремізму, збройні конфлікти, тероризм та регіональні війни (Югославія, Іран, Ірак, Афганістан, Росія, США, Іспанія тощо). Почалося переосмислення основ забезпечення безпеки, що обумовило розробку новітньої концепції як національної (внутрішньої і зовнішньої) так і міжнародної (загальної) безпеки (common security) [4, с. 3]. Даний процес перебуває в постійній трансформації. Аналіз робіт за цією тематикою показав, що єдиним узагальнюючим поняттям тут є «безпека».

Термін «безпека» – це загальне поняття якості буття, яке може застосовуватись для означення багатьох явищ. Воно віддзеркалює не тільки притаманні певному явищу специфічні ознаки безпеки, але і поглинає в себе її загальні риси (фактори), що і дає змогу застосовувати його у багатьох галузях. Разом з тим категорія «безпека» не абсолютна, а відносна, і її значення набуває сенсу тільки у сфері конкретної життєдіяльності людини чи суспільства. Безпека тісно пов'язана з усіма складовими соціуму, які є головними чинниками самозбереження, існування і розвитку природного середовища кожної людини зокрема і суспільства в цілому. Безпеку як узагальнене поняття треба розглядати в тріадному вимірі: людина – суспільство – держава.

Аналіз Концепції (основи державної політики) національної безпеки України (1997 р.), Закону України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.) інших законодавчих актів та наукових праць свідчить, що ключовим моментом при визначенні понять «безпека» і «національна безпека» вбачається запобігання загрозам (внутрішнім та зовнішнім), унеможливлення яких відповідає життєво важливим інтересам людини, суспільства, держави [5; 6].

Загрози можуть бути відсутніми, потенційними або реальними; інтегруватися за сферою впливу як із середини, так і ззовні об'єкта безпеки, що трансформує її у регіональну (внутрішню) чи глобальну (зовнішню). З огляду на це, для більш точного з'ясування категорії «безпека» звернемося до загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права. Статут ООН як одне із завдань цієї організації проголошує, що її намірами є «об'єднати ... сили для підтримки ... безпеки» [7]. Декларації про принципи міжнародного права відповідно до Статуту ООН також закріплюють, що держави повинні «добросовісно виконувати свої зобов'язання по відношенню до підтримки міжнародного миру та безпеки» [8, с. 8]. Отже, безпека в цих нормах розуміється як категорія міжнародних стосунків, яка, у свою чергу, залежить від національних та міжнародних правовідносин.

Тому, національну безпеку з позицій внутрішніх властивостей «можна розглядати, як сукупність взаємопов'язаних елементів, різнорідних за функціональними сферами національної безпеки, коли склад характеризується тільки за якістю, або однорідних, коли об'єкту дають і кількісну характеристику» [9, с. 21]. У зв'язку з цим і виокреслюють певні види безпеки «політична безпека», «економічна безпека», «громадська безпека», «екологічна безпека», «військова безпека», «технологічна безпека», «інформаційна безпека», «кримінологічна безпека» тощо, які є тісно взаємозалежними, оскільки існують у різних сферах життєдіяльності суспільства.

Національна безпека поєднує в собі три об'єкта: людину, суспільство, державу. Між ними в силу тих чи інших історичних, політичних, економічних, соціальних, правових та інших обставин можуть виникати різного роду суперечності. І це об'єктивно. Безпека особи, суспільства та держави є як самостійно значущими, так і взаємопов'язаними ізоморфічними складними структурами, кожна з яких на своєму рівні самодостатня або за допомогою певних заходів забезпечує стійкі відносини безпеки з тими чи іншими об'єктами.

Вбачаючи це вивчення, аналіз і групування факторів, за певними ознаками (загрозами), які впливають на національну безпеку дає змогу визначити засади побудови концепції протидії цим факторам, а також кримінологічну складову протидії злочинності яка стала суттєвою загрозою для національної безпеки та демократичного розвитку.

У зв'язку з цим ми зосередимо увагу на тих основоположних засадах існування держави, які закріплені в ст. 1 Конституції України: суверенність, незалежність, демократичність, соціальні та правові основи існування держави.

Суверенність є основоположним чинником існування будь-якої держави. Забезпечується вона завдяки обороноздатності держави, її конституційному устрою і територіальній цілісності. І в цьому аспекті головною проблемою стало з'ясування змісту поняття «національні інтереси».

Прибічники «особливої ролі» та «особливого шляху» України зводять політику забезпечення національної безпеки до особливого місця України у європейському просторі; інші вважають, що треба повернутися до того шляху, що вже був пройдений, але з урахуванням демократичних змін, які сталися в Україні. Боротьба за владу, часта зміна правлячої еліти в країні призвели до того, що протягом ось уже 23 років у державі не сформовано чіткого розуміння «національних інтересів», яке б відповідало справжнім інтересам нації. Україна, курсуючи у політичній сфері між двома полюсами – Росія – Захід, не може визначитись, чи вона прибічник певного відсторонення від Росії і інтегрується до Євроатлантичних структур, чи її пріоритетом є об'єднання з Росією та іншими колишніми республіками СРСР, на кшталт співдружності незалежних держав. Це негативно впливає на всі сфери діяльності держави, у тому числі національну безпеку. Йдуть процеси руйнації і дезінтеграції в політичній, економічній та соціальній сферах, що сприяли в кінці 90-х років різкому зростанню як загальнокримінальної злочинності, так і вчиненню злочинів організованими групами та злочинними організаціями.

Фактор незалежності. Діяльність держави як єдиної політичної організації ґрунтується на принципах суверенності та незалежності, які дістають своє відображення у таких атрибутах, як територія, громадянство, спеціальний апарат управління, видання загальнообов'язкових юридичних норм і забезпечення їх реалізації, апарат легального примусу (збройні сили, міліція, пенітенціарні установи), єдина грошова система, єдина система оподаткування і фінансового контролю, державні символи, столиця. Демократична держава знаходить свій прояв насамперед у порядку формування органів державної влади, у типі та формі держави, характері здійснення державної влади, дотриманні правопорядку.

Але до сьогодні влада не змогла закрити належним чином та демаркувати кордони України. Ми спостерігаємо, що в XXI ст. з новою силою постала загроза безпеці суспільства і держави через прикордонні конфлікти. Територіальні спори, що виникали між Україною й іншими державами, якраз і спричинені невизначеністю кордонів. Прикладом цьому є незавершене правове оформлення (делімітація та демаркація) державного кордону України з Молдовою та Російською Федерацією. Незахищеність кордонів, як свідчить

практика, сприяє контрабанді, нелегальній міграції і транснаціональній злочинності.

Геополітичний та економічний фактори. У 1991 р., після розпаду СРСР, Україна втратила традиційних економічних партнерів та ринки збуту продукції. Перед державою постало доленосне завдання – увійти в світовий процес, що дасть змогу країні адаптуватися до вимог глобалізації і не опинитись у ізоляції, поступово не занепасти і, в кінці кінців не зникнути. Однак потрібно відмітити, що значний вплив на безпеку України і напрямки її інтеграційних процесів у майбутньому як мали так і матимуть відносини як з країнами Європейського союзу так і Росією.

Наступний чинник, який впливає на геополітику держави та її безпеку, є роздвоєність ідеї інтеграції поміж східними і західними регіонами України, де перші виступають за економічну і політичну інтеграцію з Росією, другі – з Європою. Теж саме можна спостерігати в Криму, де проживає значна кількість російськомовного населення, яке вболіває за подвійне громадянство, а кримські татари, пропонують автономію своїй історичній батьківщині. Невизначеність у геополітичній стратегії є дестабілізуючим чинником, який негативно впливає на стан криміналізації суспільства, а це, у свою чергу, на внутрішню безпеку України. Вбачаючи на це треба наголосити, що стабілізація даних суперечностей полягає не в напрямках – схід чи захід, а у національному єднанні, демократичному розвитку українського суспільства, толерантності відносин до різних точок зору громадянського суспільства, що сприятиме стабілізації, правопорядку та безпеці людини, суспільства, держави.

Екологічний фактор. Екологічна безпека держави ґрунтується на концепції всеохоплюючої системи глобальної безпеки. Екологічна безпека як складова національної безпеки суспільства є певним станом навколишнього природного середовища, придатним для нормального проживання. А це передбачає: а) захист життя і здоров'я людини (суспільства) від наслідків антропогенного порушення та техногенної діяльності; негативних ситуацій техногенного та природного характеру; б) захист природних екосистем від будь-якого впливу, який може безпосередньо або опосередковано негативно позначитись на житті, здоров'ї та умовах проживання людей, суспільства.

Міграційний фактор. Також тісно пов'язаний з глобалізаційними процесами і суттєво впливає на криміналізацію суспільних відносин та його внутрішню безпеку. Україна відчула на собі цю проблему, коли у Крим почали повертатися примусово вивезені кримські татари. Окрім того, йде незаконне проникнення на нашу територію афганських біженців, представників В'єтнаму, Лаосу, Індії. Потік імігрантів охоплює майже всі регіони країни, і поки що важко спрогнозувати його подальший вплив на криміналізацію суспільства та його безпеку.

Такий стан міграції, з одного боку, фактично компенсує еміграційний відтік населення із західних і східних економічних регіонів, а з іншого боку, іде приховане заселення української території представниками інших держав, що може призвести до суттєвих демографічних змін у деяких регіонах України. Також на сьогодні у зв'язку із військовими діями на сході України іде про-

цес переселення значної частини населення із Луганської та Донецької областей у центральні та західні райони держави, що також дестабілізує всі сфери суспільного життя. У цьому зв'язку ми прогнозуємо погіршення кримінологічної ситуації в державі, що може призвести до: а) формування на певній території України анклавів з переважною більшістю етнічних іммігрантів; втручання іноземних держав (звідки емігрує населення) у внутрішні справи України з метою захисту прав та інтересів своїх співвітчизників; б) у разі погіршення соціально-економічного стану в державі збільшення кількості безробітних і зменшення доходів населення, показників здоров'я, освіти, екології, демографії тощо; в) зростання конфліктів на міжетнічному ґрунті; г) збільшення конфліктів на міжнародному рівні; д) збільшення злочинності.

Тероризм, сепаратизм і транснаціональна організована злочинність.

В умовах інтенсивних глобалізаційних процесів принципово нових ознак набуває тероризм, який намагається перенести цю загрозу усередину держави через сепаратизм. Це пов'язано з інтеграцією України у міжнародне співтовариство, що посилюють вплив транснаціональної злочинності і міжнародного тероризму на кримінологічну ситуацію в державі. Найбільш суттєвими чинниками, що сприяють цьому процесу є: а) прискорення інтеграції України у європейський та світовий ринки товарів і послуг; б) приєднання держави до міжнародної фінансової та банківської систем, світових систем комунікацій; в) різке збільшення масштабів еміграції з України та імміграції в Україну; поява багатонаціональних міст-мегаполісів; г) криміналізація зовнішньоекономічної діяльності, прозорість кордонів; д) зростання злочинів, вчинених злочинними та екстремістськими організаціями. А екстремістська за своєю суттю організація в разі неспроможності досягти своїх цілей легітимними засобами починає сповідувати теорію насилля та застосовувати практику терору як одного з найдієвіших, на її погляд, знарядь досягнення бажаної мети. Моральним виправданням терору слугує високе ідеологічне обґрунтування останнього (поза такої високої «ідеї», терор – це просто геноцид, політичний вандалізм); е) послаблення ефективності роботи правоохоронних органів у протидії злочинності [10, с. 6-8; 11, с. 11-12; 12, с. 16-18; 13, с. 18-20; 14, с. 76-84].

Названі та інші зовнішні фактори з одного боку, позитивно впливають на розвиток суспільних відносин, а з іншого, – при непроведенні антикриміногенних заходів – спричиняють кризові явища, які криміналізують суспільство і дестабілюють внутрішню безпеку. Це впливає на кризу ідеології, яка призводить до кризи державно-правової системи, що сприяє появі різних опозиційних груп – політичних, соціальних, національних, релігійних, які можуть поставити під сумнів законність існуючої влади, не сприяти системній протидії злочинності, а також домінуючих тенденцій функціонування світового співтовариства.

Висновок. Реальний стан безпеки суспільства визначається існуючими або потенційними загрозами, які обов'язково пов'язуються як із сучасною оцінкою характеру цих загроз, так і прогнозованою і як внутрішнього, так і зовнішнього порядку. Але утопічно створювати раціональні протидії загрозам на всі випадки життя, їх неможливо закріпити в юридичних актах. Законодавець

не в змозі точно знати майбутнє. Законодавство можна побудувати тільки на встановлених закономірностях і, звісно, тільки якоїсь частини причин і наслідків загроз та небезпек. Тому право здатне конструювати лише загальні принципи – сталість виявлення, пізнання і подолання загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Цицерон, Марк Тулій*. О государстве; О законах; О старости; О дружбе; Об обязанностях; Речи; Письма / М. Т. Цицерон; [сост., примеч., аннот. Е. В. Ляпустина; авт. предисл. Е. И. Темнов]. – М. : Мысль, 1999. – 782 с.
2. *Rothschild E.* What is Security? // *Dacdalus*. – 1995. – Summer. – P. 61–65.
3. Материалы XXVII съезда Коммунистической партии Советского Союза. – М. : Политиздат, 1986. – 352 с.
4. *Rothschild E.* Introduction // *Common Security in Asia: New Concepts of Human security* / Т. Matsumae, L. C. Chen (eds). – Токуо, 1995. – P. 3.
5. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97-ВР (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – Ст. 85.
6. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
7. Устав Организации Объединённых Наций и Статут Международного Суда. – Нью-Йорк : Организация Объединённых Наций, 1998. – 104 с.
8. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединённых Наций 1970 г. // *Международное право в документах* / [сост. Н. Т. Блатова]. – М. : Юрид. лит., 1982. – С. 4–12.
9. *Нижник Н. Р.* Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденція розвитку) : [навч. посібник] / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус; [за заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник]. – К.; Ірпінь : Преса України, 2000. – 304 с.
10. *Крутов В.* Необхідність формування нових підходів системної протидії міжнародному тероризму / В. Крутов // *Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави*. – 2006. – № 6. – С. 6–8.
11. *Бутейко А.* Національна безпека України та міжнародне співробітництво в сфері боротьби з тероризмом / А. Бутейко // *Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави*. – 2006. – № 6. – С. 11–12.
12. *Картавцев В.* Роль і місце громадських організацій у боротьбі з тероризмом / В. Картавцев // *Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави*. – 2006. – № 6. – С. 16–18.
13. *Гуцал А.* Терроризм как системная сила мировой дезинтеграции / А. Гуцал // *Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави*. – 2006. – № 6. – С. 18–20.
14. *Костенко О.М.* Проблема 1 сучасної цивілізації (в українському контексті) : [монографія] / О.М. Костенко. – Черкаси : СУЕМ, 2008. – 112 с.

Нікітін Ю.В. Національна безпека України в сучасних умовах: ризики і фактори впливу

У статті розглянуто проблеми, що стосуються національної безпеки України в сучасних умовах. Розкрито ризики та фактори впливу на національну безпеку України.

Ключові слова: національна безпека України, ризики, фактори, вплив на національну безпеку України.

Никитин Ю.В. Национальная безопасность Украины в современных условиях: риски и факторы влияния

В статье рассмотрены проблемы, касающиеся национальной безопасности Украины в современных условиях. Раскрыты риски и факторы влияния на национальную безопасность Украины.

Ключевые слова: национальная безопасность Украины, риски, факторы, влияние на национальную безопасность Украины.

Nikitin Y. National Security Ukraine in modern terms, risks and impacts

The article deals with problems related to Ukraine's national security in the modern world. Exposed the risks and impacts on the national security of Ukraine.

Keywords: national security of Ukraine, the risks factors impact on the national security of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 23.12.2014.

КОЛІЗІЙНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПОНЯТОГО

Ю.І. Азаров

*професор кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
Національна академія внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Кримінальний процесуальний закон чітко визначає категорії осіб, яких не можна запрошувати для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій як понятих (ч.7 ст.223 Кримінального процесуального кодексу України, далі – КПК), зокрема, понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

Такі обмеження певною мірою є віддзеркаленням положень ще КПК УСРР 1922 р. (ст. 78), яким запроваджувались обмеження щодо участі у процесі як понятих для осіб, які брали участь у провадженні як сторони, а також родичів сторін.

Мета статті. Розкрити колізійні питання процесуального статусу понятого.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти, пов'язані з інститутом понятих, неодноразово розглядали у своїх працях вчені в галузі кримінального процесу та криміналістики, зокрема: Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Т.В. Варфоломеева, А.Я. Дубинський, Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, В.О. Коновалова, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький та інші.

Основні результати дослідження. На нашу думку, норма у редакції, запропонованій КПК України, не зовсім досконала, оскільки з її змісту випливає, що родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, а також сам потерпілий та працівники правоохоронних органів не є заінтересованими в результатах кримінального провадження особами. Крім того, не зовсім зрозуміле визначення законодавця й щодо осіб, заінтересованих у результатах кримінального провадження.

Не можна не погодитись і з О.Л. Булейко, яка вважає наявністю у структурі чинного КПК України норми, що закріплює вимогу стосовно незаінтере-

сованості понятих у результаті кримінального провадження, важливої як в прикладному, так і в теоретичному плані. Таке положення, на її думку, свідчить про те, що законодавець розглядає фігуру понятого не лише як посвідчувача, а й як суб'єкта пізнання, оскільки зацікавленість такого суб'єкта може привести до отримання необ'єктивного результату [1].

Як свідчить практика, у своїй діяльності працівники правоохоронних органів не завжди дотримуються зазначеної норми. При цьому найчастіше порушується положення закону стосовно того, що понятим не може бути особа, заінтересована в результатах кримінального провадження. Зрозуміло, що не завжди працівнику правоохоронного органу, який проводить слідчу (розшукову) дію, вдається точно встановити та визначити відсутність заінтересованості до результатів кримінального провадження в особи, яка запрошується ним до участі у тій чи іншій слідчій (розшуковій) дії. Особливо це стосується випадків невідкладного проведення слідчої (розшукової) дії, коли у працівника правоохоронного органу бракує часу на з'ясування такої обставини.

Практиці відомі численні приклади невідкладного проведення огляду місця події, наприклад, житлового приміщення багатоповерхового будинку, в якому вчинено вбивство. Як правило, прибувши на місце події, працівники правоохоронних органів, перед проведенням огляду приміщення (квартири), запрошують понятих, якими здебільшого є сусіди потерпілих. Зі слів понятих, які перебувають переважно у шоківому стані від побаченого, з'ясовується, що вони не є родичами потерпілого, а отже, повинні бути не заінтересовані у результатах кримінального провадження. Але в ході досудового розслідування (а іноді й під час судового розгляду) з'ясовується, що поняті були не лише сусідами, а ще й близькими друзями, які майже весь вільний час проводили разом. Таким чином виникають питання щодо можливості вважати таких понятих незаінтересованими у кримінальному провадженні. З іншого боку, незрозуміло, яким чином слідчому, який проводив досудове розслідування, довести, що він не порушив вимог законності, залучаючи понятих під час проведення огляду місця події.

Більшість практичних працівників органів внутрішніх справ у своїй діяльності залучали осіб як понятих, чия особиста зацікавленість у результаті справи або певної слідчої (розшукової) дії встановлювалася вже пізніше (в ході судового розгляду).

Ураховуючи вищевикладене, нами запропоновано доповнити параграф 5 глави 3 КПК України ст.72–2 «Права та обов'язки понятого», в якій, серед обов'язків, закріпити зобов'язання понятого повідомити на вимогу особи, яка провадить слідчу (розшукову) дію, інформацію щодо особистих зв'язків та відносин з іншими учасниками слідчої (розшукової) дії. Поряд з цим, ч.7 ст.223 КПК України необхідно доповнити реченням наступного змісту: «Особа, яка проводить слідчу (розшукову) дію, повинна занести надану понятими інформацію щодо їх особистих зв'язків та відносин з іншими учасниками слідчої (розшукової) і процесуальної дії до протоколу проведення такої дії».

Висвітлюючи питання стосовно процесуального статусу понятого у кримінальному провадженні, ми звертаємо увагу на те, що понятим (згідно із

запропонованим нами визначенням) може бути лише фізична, дієздатна, повнолітня особа, яка є громадянином України, незайнтересована у результатах кримінального провадження. Отже, відповідно, юридична особа, недієздатна (або обмежено дієздатна) особа, неповнолітній, іноземний громадянин або особа без громадянства не можуть бути запрошені та залучені до участі у вітчизняному кримінальному провадженні як поняті.

Проте тут доречно зазначити, що такі характеристики особи мають більшою мірою формальний характер, тим часом як у практичній діяльності запрошуючи певну особу як понятого, працівники правоохоронних органів керуються особистим досвідом, а, можливо, й інтуїцією, і намагаються за зовнішніми ознаками визначити осіб з фізичними та психічними вадами, та захворюваннями, які можуть заважати їм правильно сприймати зміст та результати слідчих (розшукових) дій (глухотою, з поганим зором тощо), а також неповнолітніх й іноземців. На практиці, зазвичай утримуються від залучення осіб похилого віку, знайомих чи колег підозрюваних, а також осіб, які притягалися до кримінальної, адміністративної відповідальності та перебувають під слідством та судом, під вартою у слідчому ізоляторі (ізоляторі тимчасового тримання).

На наш погляд, дотримуючись таких напрацьованих практикою додаткових критеріїв вибору понять, працівники правоохоронних органів, зокрема особи, які провадять досудове розслідування, намагаються запобігти можливості поставити під сумнів законність проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії, що, у свою чергу, сприяє більш ефективному виконанню завдань кримінального провадження.

Законодавець закріплює заборону на участь як понять родичів підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого. КПК України містить визначення лише терміна «близькі родичі та члени сім'ї», якими вважаються чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі (п.1 ч.1 ст.3). Проте, аналізуючи положення цивільного та сімейного законодавства, бачимо, що існує два види родичівства: кровне родичівство – між людьми, які походять від одного предка, та свояцтво – родичівство за шлюбом, між родичами подружжя [2].

Отже, наведене у ч.7 ст.223 КПК України словосполучення «родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого» не є досконалим. До цього переліку, на наш погляд, доречно було б включити також «членів сім'ї» (тобто осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які перебувають у шлюбі), а також «інших близьких осіб», тобто таких, які внаслідок життєвих обставин є близькими підозрюваному, обвинуваченому та потерпілому, але офіційно не є близькими родичами, родичами чи членами сім'ї. З урахуванням вищевикладеного, слід доповнити чинний КПК України згаданою ст.72-1, в якій також визначити наступне: «Понятими не можуть бути... близькі родичі та члени сім'ї підозрю-

ваного, обвинуваченого та потерпілого, а також інші близькі їм особи...». Вважаємо, що до обставин, які унеможливають участь осіб як понятих, треба також віднести недосягнення особою повнолітнього віку, відсутність громадянства, дієздатності, що не дає особі змогу реалізувати свої права та виконати обов'язки понятого, треба також віднести певні додаткові обставини, зокрема незнання мови, якою проводиться слідча (розшукова) дія, а також віддалене місце фактичного проживання особи (чи взагалі його відсутність). На наш погляд, ці обставини також підлягають врахуванню при вирішенні працівником правоохоронного органу питання щодо залучення понятих до участі у кримінальному провадженні.

З огляду на результати вивчення слідчої практики, актуальність врахування цих додаткових обставин виникає під час провадження оглядів місць події в разі ДТП, особливо, якщо ці події сталися на автошляхах міжнародного сполучення й виникає необхідність запрошувати понятих з числа водіїв і пасажирів автотранспорту, який рухається цим автошляхом. Недоцільним вважається залучення особи як понятого з іншої області або регіону, який ще й, на додаток до цього, не добре розуміє та вільно не володіє мовою, якою проводиться слідча (розшукова) дія.

Безумовно, наявність всіх вищевикладених обставин (умов), або, навпаки, їх відсутність, має бути в обов'язковому порядку встановлено перед початком слідчої (розшукової) дії. Слідчий або працівник оперативного підрозділу має особисто переконатися у відсутності об'єктивних перешкод для залучення особи до участі у слідчій (розшуковій) дії в якості понятого.

Вважаємо, що неправильний вибір та приділення неналежної уваги питанням обрання (залучення) понятих у кримінальному провадженні України може призвести до втрати доказів (за ознакою їх недопустимості або недостовірності). Серед типових помилок під час проведення деяких слідчих (розшукових) дій є запрошення заборонених законом понятих [3, с. 341].

Справедливим та цілком доцільним вважається роз'яснення авторів Науково-практичного коментаря КПК України з приводу недоречності запрошення як понятих осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку; недієздатних; учасників кримінального провадження; осіб, які мають фізичні або психічні вади, що перешкоджають сприйняттю змісту, ходу і результатів слідчої дії, перешкоджають робити заяви і зауваження, приносити скарги на дії слідчого: сліпих або таких, що мають низький зір, глухих, німих; осіб, що мають громадянство інших держав або проживають на значному віддаленні від місця проведення досудового розслідування [4].

Що ж стосується працівників правоохоронних органів, то, на наш погляд, дійсно, законодавець справедливо визначив, що ця категорія осіб не може бути понятими, але доцільно було б більш чітко визначити цю категорію осіб, оскільки у законодавстві немає вичерпного переліку правоохоронних органів і не існує єдиного чіткого визначення поняття «правоохоронний орган».

Відповідно до Конституції України (ч.3 ст.17), термін «правоохоронні органи» (без розкриття його змісту) вживається у контексті забезпечення дер-

жавної безпеки і захисту державного кордону України, що покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Аналіз нормативно-законодавчих актів України показує, що законодавець застосував принаймні чотири різні підходи до визначення поняття «правоохоронні органи» шляхом: наведення переліку органів, які слід вважати правоохоронними (ст.2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»); визначення ознак правоохоронних органів (ст.1 Закону України «Про основи національної безпеки України»); посилання на виконувани такими органами правозастосовні та (або, чи) правоохоронні функції (ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»); визначення правоохоронним того чи іншого органу окремими спеціальними законами («Про Службу безпеки України» (ст.1); «Про Державну прикордонну службу України» (ст.6); «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» (ст.1); «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» (ст.11); «Про природно-заповідний фонд України» (ст.61) тощо [5].

Автори згаданого вище Науково-практичного коментаря КПК України зазначають, що теорія права не дає нам безспірного визначення поняття «правоохоронний орган», яке задовольняло б вимоги науки та практики. На законодавчому рівні це поняття визначено, як відомо, у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [6].

Відповідно до цього Закону, до таких органів належать органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції (ч.1 ст.2). Отже, можна констатувати доволі широке розуміння цього поняття.

Роз'яснюючи положення ч. 7 ст. 223 КПК України, автори Науково-практичного коментаря зазначають, що, тлумачачи цю норму доцільно виходити із того, що понятими не можуть бути співробітники органів охорони правопорядку, тобто тих органів у яких правоохоронна функція є головною в їх діяльності. Йдеться, зокрема, про органи прокуратури, служби безпеки, внутрішніх справ, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи державної податкової служби, кримінально-виконавчої служби, прикордонної служби.

Крім того, на їх думку, як понятих не слід залучати не лише осіб, які законом наділені владними повноваженнями щодо початку досудового розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій, здійснення нагляду у формі процесуального керівництва тощо, а й співробітників оперативних підрозділів, працівників міліції громадської безпеки, Державної автомобільної інспекції, міліції охорони, судової міліції, співробітників спецпідрозділів, водіїв автомобілів, що належать зазначеним органам охорони правопорядку тощо.

На корпоративну або іншу службову заінтересованість у результатах кримінального провадження таких осіб може вказати сторона захисту, що потягне за собою визнання отриманих за їх участю доказів недопустимими [7, с. 553].

Досліджуючи цей аспект, О.В. Хитрова вказувала на недоцільність запрошення як понятих працівників міліції, оскільки вони, як там не було б, вважаються заінтересованими особами, хоч їх інтереси більшою мірою можна віднести до колективних (корпоративних). Такий інтерес пов'язується як з результатом провадження в цілому, так і з результатами конкретної слідчої (розшукової) дії. Найбільш яскраво вираженими колективними (відомчими) інтересами, на думку О. В. Хитрової, є інтереси правоохоронних органів, тому доказ, одержаний з участю працівників міліції та інших правоохоронних органів як понятих, може бути поставлений під сумнів щодо його достовірності [8, с. 37].

Розглядаючи інші проблемні питання залучення понятих до участі у кримінальному провадженні, а безпосередньо обставини, що виключають їх участь, треба зазначити, що законодавчо неврегульованим залишається й питання щодо відводу понятого. У КПК України (параграф 6 глави 3), визначено обставини, що виключають участь у кримінальному провадженні слідчого судді, судді, присяжного (ст.75), прокурора та слідчого (ст.77), захисника та представника (ст.78), спеціаліста, перекладача, експерта й секретаря судового засідання (ст.79). У цьому ж параграфі врегульовано питання відводу зазначених осіб і відповідні правові наслідки. Але, на жаль, законодавець не передбачив підстав для відводу понятого як учасника кримінального провадження.

Якщо ж звернутися до досвіду інших країн, зокрема Росії, Білорусі, Латвії та Азербайджану, треба відзначити, що у кримінальному процесуальному законодавстві цих країн чітко закріплені обставини, що виключають участь понятих у слідчих (розшукових) діях, порядок вирішення цього питання, а також відповідні наслідки. Порядок відводу та самовідводу понятих закріплено й у КПК Туркменістану та Республіки Казахстан.

Висновки. На нашу думку, відсутність правового врегулювання цього питання у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві ускладнює залучення понятих та їх діяльність під час участі у кримінальному провадженні, що ставить під сумнів його об'єктивність.

Констатуємо вищезазначене, з метою усунення прогалини у кримінальному процесуальному законодавстві щодо відводу понятого, пропонуємо викласти ч.1 ст.79 та ч.1 ст.80 КПК України у такій редакції:

Стаття 79. Підстави для відводу спеціаліста, перекладача, експерта, понятого, секретаря судового засідання

1. Спеціаліст, перекладач, експерт, понятий, секретар судового засідання не мають права брати участі в кримінальному провадженні та відводяться за підставами, передбаченими ч.1 ст.77 цього Кодексу, з тим обмеженням, що їх попередня участь у цьому кримінальному провадженні як спеціаліста, перекладача, експерта, понятого, секретаря судового засідання не може бути підставою для відводу.

Стаття 80. Заява про відвід

1. За наявності підстав, передбачених статтями 75–79 цього Кодексу, слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, захисник, представник, експерт, спеціаліст, перекладач, понятий, секретар судового засідання зобов'язані заявити самовідвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бацько І.М.* Учасники кримінального судочинства під час протоколювання слідчих дій / І.М. Бацько // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2001. – № 2 (5). – С. 112–125.

2. Криміналістика. Академічний курс: Підручник / Т.В. Варфоломєєва, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров, С.В. Гончаренко, В.О. Попелюшко; Мін-во освіти і науки України; Акад. адвокатури України. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 495 с.

3. *Гончаренко В.Г.* Вибране / Гончаренко В.Г. / Акад. адвокатури України. – К. : Прецедент, 2011. – 791 с.

4. *Фаринник В.І.* Реформування кримінального судочинства: слідчі підрозділи залишаються «за кадром» / В.І. Фаринник, Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький // Юридичний вісник України. – 2010. – № 43 (23–29 жовтня). – С. 6.

5. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 груд. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

6. Кримінально-процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка, Ю.П. Аленіна. – Х. : Одиссей, 2008. – 1247 с.

7. *Попелюшко В.О.* Предмет доказування в кримінальному процесі (кримінально-правові аспекти): [монографія] / Попелюшко В.О.; Нац. ун-т «Острозька академія». – Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2001. – 195с.

8. *Калугин А.* Понятой в уголовном процессе / А. Калугин // Российская юстиция. – 1998. – № 10. – С. 11–12.

Азаров Ю.І. Колізійні питання процесуального статусу понятого

У статті зроблено спробу дослідити законодавче закріплення участі понятого в кримінальному процесі. Розглянуто суперечності процесуального статусу фігури «пнятого» під час залучення його до кримінального провадження в якості учасника.

Ключові слова: понятий, учасник кримінального процесу, досудове розслідування, близькі родичі.

Азаров Ю.И. Коллизионные вопросы процессуального статуса понятого

В статье сделана попытка исследовать законодательное закрепление участия понятого в уголовном процессе. Рассмотрены противоречия процессуального статуса фигуры «пнятого» при привлечении его к уголовному производству в качестве участника.

Ключевые слова: понятой, участник уголовного процесса, досудебное расследование, близкие родственники.

Azarov Y. Conflict questions of procedural status of the witness of inquest

The paper attempts to examine the legislative strengthening participation witness in criminal proceedings. Consider the contradictions procedural status figures "witness" during his involvement in the criminal proceedings as a member.

Keywords: *concepts, a member of the criminal process, pre-trial investigation, close relatives.*

Стаття надійшла до редакції 05.12.2014.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ ПОТРЕБУЮТЬ НЕГАЙНОГО РОЗГЛЯДУ І ПОЗИТИВНОГО ВИРІШЕННЯ

М.І. Карпенко

кандидат юридичних наук,

доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»,

полковник юстиції у відставці

Постановка проблеми. Питання подальшого законодавчого вдосконалення норм, що передбачають кримінальну відповідальність за військові злочини спонукають до їх наукового аналізу і позитивного вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням, що стосуються військових злочинів за період незалежності України приділяли увагу такі вчені, як: Г.В. Андрусев, В.М. Білоконев, П.П. Богуцький, В.П. Бодаєвський, В.В. Бондарев, В.О. Бугаєв, В.К. Гришук, В.С. Давиденко, С.Ф. Денисов, С.І. Дячук, В.І. Касинюк, В.А. Клименко, Є.С. Ковалевська, Ю.Б. Курилюк, В.К. Матвійчук, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, М.І. Панов, Є.Б. Пузиревський, О.М. Сарнавський, М.М. Сенько, О.С. Ткачук, М.С. Туркот, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов, Г.І. Чангулі, В.А. Шершенькова та інші. Разом з тим комплексних досліджень злочинів проти встановленого порядку несення військової служби не було.

Мета статті – проаналізувати окремі питання військових злочинів, що стосуються їх законодавчого удосконалення.

Основні результати дослідження. Тринадцять років чинності Кримінального кодексу України (далі – КК) у редакції від 5 квітня 2001 р. засвідчили про його постійне удосконалення, свідченням чого є прийняття станом на 01.01.2015 р. 134 законів, якими внесені відповідні зміни і доповнення до КК. Із зазначеної кількості 9 законів стосувалися удосконалення злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), передбачених статтями 402–435 КК. До 27.11.2014 р. у Верховній Раді України знаходився на розгляді законопроект, який стосувався військових злочинів, передбачених розділом XIX Особливої частини КК. Це, зокрема, проект закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України» [1] за № 4712, який був зареєстрований 16.04.2014 р., але відкликаний 27.11.2014 р.

Без сумніву, військові злочини потребують не лише законодавчого вдосконалення, але і наукового супроводу, який би допомагав законодавцям приймати якісні правові норми, що спрямовані не лише передбачати кримінальну відповідальність за їх вчинення, але й запобігання.

Зокрема, законопроектом № 4712 пропонувалося «виключити як зайві і такі, що порушують принцип рівності всіх перед законом та створюють непотрібні складнощі для кримінально-правової кваліфікації окремі статті про

військові злочини, які, крім суб'єкта, мають усі інші ознаки загально кримінальних злочинів».

Зокрема, пропонувалося вилучити із КК злочин, передбачений ч.4 ст.404 (опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, вчинені при кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих обставинах, якщо вони були пов'язані з умисним вбивством начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби), як такі, що містять дискримінаційні положення, оскільки посягання на життя людини, незалежно від посади, яку вона займає, не може каратися різною мірою покарання. При цьому пропонувалося правозастосовним органам використовувати в усіх цих випадках положення п.8 ч.2 ст.115 КК щодо відповідальності за умисне вбивство «особи чи її близької особи у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку».

По-друге, пропонувалося «виключити із КК злочин, передбачений статтею 405 (погроза або насильство щодо начальника), оскільки за подібні дії за ч.1 ст.129 (погроза вбивством) передбачена більша відповідальність, а щодо вчинення погрози або насильства щодо начальника при обтяжуючих чи особливо обтяжуючих обставин, передбачених відповідно частинами 2 і 3 ст. 405, іншими статтями КК (ст. 121 чи обставини – пункти 2, 11 ч. 1 ст. 67, які обтяжують покарання).

По-третє, передбачалося вилучити із розділу XIX Особливої частини КК статті 410, 415–417, 422, 425, 426, 429, 433–435 – як такі, що дублюють інші статті КК і при цьому містять окремі суперечливі та дискримінаційні положення. Як зазначалося в пояснювальній записці до внесеного проекту Закону України за № 4712, «при цьому враховується також значне (більш як на 20% за останні сім років) скорочення Збройних Сил України, інших військових формувань та значне (майже удвічі за сім років) зниження злочинності військовослужбовців, ліквідація військових судів та військових прокуратур» [1]. Але окремі із зазначених аргументів вже не відповідають дійсності, оскільки Законом України від 14.08.2014 р. № 1642-VII відновлені органи військової прокуратури в складі прокуратури України, а 21.01.2015 р. на засіданні Кабінету Міністрів України прийнято рішення про збільшення чисельності особового складу Збройних Сил України до 250 тисяч осіб.

Разом з тим, на думку автора цієї статті, зазначені аргументи щодо поліпшення стану правопорядку у військових формуваннях дещо перебільшені. Підтвердженням цієї тези може бути, зокрема, і проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» [2], який 14.01.2015 р. був розглянутий на сесії Верховної Ради України в першому читанні і готується на друге читання.

Таким чином пропонувалося, згідно законопроекту № 4712 в розділі XIX Особливої частини КК, залишити військові злочини, передбачені ст. ст. 402–404 (злочини проти порядку підлеглості), 406 (злочини проти порядку дотримання військової честі), 407–409 (злочини проти порядку проходження військової служби), 411–413 (злочини проти порядку користування

військовим майном або збереження військового майна), 414 (злочини, що порушують правила поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення), 418–421 (злочини проти порядку несення спеціальних служб); 427–428, 430–431 (злочини проти порядку виконання військового обов'язку в умовах воєнного стану, бойовій обстановці), 432 (злочини, відповідальність за які передбачена міжнародними договорами), тобто 20 статей і ст.401 КК (поняття військового злочину).

В разі позитивного розгляду зазначеного законопроекту і його прийняття Верховною Радою України серед військових злочинів були б відсутні групи (види) злочинів проти порядку експлуатації військової техніки, проти порядку зберігання державної таємниці у військовій сфері, військові службові злочини.

Аналіз змісту законопроекту № 4712 від 16.04.2014 р. засвідчує, що його автори брали до уваги, насамперед досвід законодавця Російської Федерації при прийнятті Кримінального кодексу Російської Федерації від 24 травня 1996 р., який вступив у силу з 1 січня 1997 р. [3].

Зокрема, глава 33 КК Російської Федерації (злочини проти військової служби), «виходячи із змісту порядку проходження військової служби, можна розділити на наступні групи: 1) злочини проти порядку військових статутних взаємовідносин (ст. ст. 332–336 КК РФ); 2) злочини проти порядку перебування на військовій службі (ст.ст. 337–339 КК РФ); 3) злочини проти порядку несення спеціальних видів військової служби (ст.ст. 340–344 КК РФ); 4) злочини проти порядку несення військової служби в особливих умовах (ст. 345 КК РФ); 5) злочини проти порядку збереження військового майна (ст.ст. 346–348 КК РФ); 6) злочини проти порядку експлуатації військово – технічних засобів (ст.ст. 349–352 КК РФ)» [4, с. 43].

При цьому Зателепін О.М. зазначає не зовсім вдалим рішення законодавця щодо змісту злочинів глави 33 КК РФ, оскільки «...воно не дозволяє чітко розмежувати злочини проти військової служби, передбачені в цій главі, від інших злочинів проти військової служби, не зрозумілий і критерій відбору військових суспільно небезпечних діянь в цю главу» [4, с. 43].

Щодо декриміналізації злочинів, передбачених статтями 423 і 424 КК, на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21 лютого 2014 р. № 746-VII є ряд зауважень.

Зокрема, вилучивши з КК злочин, передбачений ст.424 КК (перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень), законодавець не передбачив у новій редакції ст. 365 КК кримінальну відповідальність за вказані дії військової службової особи, оскільки ст.365 КК передбачає тепер кримінальну відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Нині ч.1 ст.365 КК передбачає кримінальну відповідальність за «перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав

чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб», а ч. 2 цієї статті передбачає відповідальність за «дії, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування» [5]. Частина 3 ст.365 КК передбачає відповідальність у разі вчинення цього злочину за особливо кваліфікуючих обставин, коли «дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки» [5]. Тому доводиться констатувати, що кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень передбачена лише для працівників правоохоронного органу і виключає таку відповідальність для військових службових осіб не лише в якості військового, але і загально кримінального злочину. Разом з тим Пленум Верховного Суду України в постанові від 26.12.2003 р. за № 15 роз'яснив, що «під перевищенням влади або службових повноважень треба розуміти: а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства; б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку, - за відсутності цих умов; в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально; г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти» [6, с. 226–227].

Згідно пункту 1 примітки до ст.425 КК передбачено, що «під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно – розпорядчих або адміністративно – господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування» [5].

До речі, окремі науковці Російської Федерації висловлюють пропозиції «змінити статті про посадові злочини, розділивши склади цих злочинів на загальні і військові, які повинні враховувати специфіку військової служби» [7, с. 375].

На думку С.М. Мохончука, необхідно злочини, передбачені статтями 432–435 КК, виключити з розділу XIX КК, «оскільки вони повністю охоплені ст. 438 КК України». «Таке розміщення статей у вказаному розділі (розділ XIX Особливої частини – прим. авт.) не лише порушує принцип об'єднання в одному розділі норм, які встановлюють протиправність і караність діяння, за спільним родовим об'єктом, але й не враховує ступеня їх суспільної небезпечності, особливостей їх суб'єкта, суворості відповідальності за їх вчинення» [8, с. 21, 31].

Підсумовуючи, варто зазначити, що система військових злочинів за кримінальним законодавством України на даний час є громіздкою і суперечливою. Фактично вона побудована на радянській системі військових злочинів. У ній відсутні міжнародно-правові стандарти, що стосуються цієї системи суспільних відносин. Багато складів злочинів у ній є громіздкими, що не сприяє одно-

значному розумінню цих складів злочинів та застосуванню на практиці. Є необхідність у побудові теоретичної моделі майбутньої системи військових злочинів, яка б відповідала сучасному праву розумінню і практиці сьогодення.

Зокрема, О.К. Зателепін пропонує наступну систему злочинів проти воєнної безпеки, яка включає в себе: «а) посягання на порядок проходження військової служби, передбачені в розділі 33 КК РФ (злочини проти військової служби); б) посягання на порядок проходження військової служби, передбачені в інших розділах Особливої частини КК РФ; в) посягання на порядок перебування в запасі; г) посягання на порядок державного (військового) управління воєнною організацією; д) посягання на порядок військово – економічної діяльності» [9, с. 30].

Стосовно посилення кримінальної відповідальності за окремі військові злочини в особливий період, як це витікає із законопроекту за № 1552 від 22.12.2014 р., то перш за все доцільно зрозуміти його зміст.

Згідно абзацу 11 ст.1 Закону України «Про оборону України» «особливий період – це функціонування органів державної влади, Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, органів місцевого самоврядування, органів управління у справах цивільної оборони і сил цивільної оборони, а також галузей національної економіки, підприємств, установ та організацій, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні, або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій» [10].

Наступний абзац цієї правової норми розкриває зміст воєнного стану, під яким розуміється «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [10].

Поняття мобілізації вказано в ч.2 ст.1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», де зазначено, що «мобілізація в Україні – це комплекс заходів, які здійснюються у державі з метою планомірного переведення органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, органів і сил Цивільної оборони України, галузей національної економіки, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань – на організацію і штати воєнного часу» [11].

Загальна мобілізація проводиться одночасно на всій території України та стосується всіх органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових форму-

вань, органів і сил Цивільної оборони України, галузей національної економіки, підприємств, установ і організацій.

Часткова мобілізація проводиться в окремих місцевостях держави, а також стосується деякої частини Збройних Сил України, інших військових формувань і окремих галузей національної економіки.

Як передбачено ч.4 ст.1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» з моменту оголошення мобілізації (крім цільової, яка проводиться в мирний час для ліквідації наслідків стихійного лиха, аварій та катастроф) чи введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях настає особливий період функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, органів і сил Цивільної оборони України, галузей національної економіки, підприємств, установ і організацій.

Згідно ст.1 Закону України «Про Збройні Сили України» на Збройні Сили покладається оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

Зокрема, Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України.

З'єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України відповідно до закону, в межах, визначених указами Президента України, що затверджуються Верховною Радою України, можуть залучатися до здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану, посилення охорони державного кордону України і виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу України.

Виходячи із призначення Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, військовослужбовці, а також інші особи, визначені законом, у разі вчиненні військових злочинів підлягають притягненню до кримінальної відповідальності. Тому особовий склад військових формувань повинен дотримуватись військової дисципліни, яка згідно ст. 1 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, затвердженого Законом України від 24.03.1999 р. № 551-XIV, передбачає бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених військовими статутами та іншим законодавством України.

Враховуючи складність ситуації для незалежності і територіальної цілісності України, підвищення рівня військової дисципліни, питання щодо посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців за окремі військові злочини правомірне.

З метою посилення кримінальної відповідальності військовослужбовців за вчинення окремих військових злочинів у проекті зазначеного Закону пропонується внести зміни до статей 402–405, 407–411, 413, 418–421, 425, 426, 428, 435 КК, встановивши відповідальність за злочини, передбачені вказаними статтями КК, якщо їх вчинено в умовах особливого періоду.

Крім того, у проекті пропонується запровадити такий кваліфікований склад злочину, передбаченого ст.419 КК, як порушення правил несення при-

кордонної служби, вчинене в умовах особливого періоду, в тому числі воєнного стану, або в бойовій обстановці (ч.2 ст.419 КК у редакції проекту) [2].

Разом з тим, як зазначається у висновку Головного науково – експертного управління Апарату Верховної Ради України «особливий період є часовим проміжком (періодом), який охоплює в себе період мобілізації, період фактичного перебування держави у стані війни (воєнного часу), а також період відбудови після закінчення безпосередніх воєнних дій. При цьому щонайменше два з цих періодів (час мобілізації та час відбудови) є такими, що мають характер відносно меншої небезпеки, ніж період ведення воєнних дій. Тому, на нашу думку, пропозиція щодо встановлення однакового рівня кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в умовах воєнного стану або бойової обстановки, та за злочини, що вчинені в умовах особливого періоду, дещо не відповідає принципу співрозмірності вчиненого злочину та покарання (ч.1 ст.65 КК)» [2]. Народні депутати Верховної Ради України погодившись з цими та іншими аргументами, розглянувши в першому читанні 14.01.2015 р. проект Закону, реєстраційний номер 1552, направили його на доопрацювання. Є сподівання, що найближчим часом він буде повторно розглянутий і прийнятий.

На нашу думку, питання щодо диференціації покарання за вчинення окремих військових злочинів «в умовах особливого періоду, в тому числі воєнного стану, чи в бойовій обстановці» [2] можна вирішувати і судом при винесенні обвинувального вироку з урахуванням вимог, передбачених ст. 66 КК України (обставини, які пом'якшують покарання) і ст.67 КК (обставини, які обтяжують покарання).

На даному етапі розвитку нашої держави актуальним є і питання кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією згідно ст.336 КК. Суспільна небезпека цього злочину полягає в тому, що своєчасне і швидке здійснення мобілізаційних заходів сприяє ефективному захисту нашої держави. Тому ухилення від призову до лав Збройних Сил України та інших військових формувань військовозобов'язаних за мобілізацією створює серйозну загрозу для безпеки України в сфері оборони.

В разі отримання мобілізаційних посвідчень, повісток чи розпоряджень військових комісарів громадяни, які їх отримали, зобов'язані у визначений термін з'явитись на збірні пункти.

При цьому варто зазначити, що ст.335 КК передбачає кримінальну відповідальність за ухилення від призову на строкову військову службу, а ст. 337 КК – відповідно за ухилення від військового обліку або спеціальних зборів.

Здійснивши аналіз змісту безпосередніх та родових об'єктів військових злочинів, злочинів у сфері забезпечення призову та мобілізації, доцільно зазначити, що ці злочини в цілому спрямовані (посягають) на суспільні відносини у військовій сфері, зокрема на ті, що стосуються забезпечення воєнної безпеки нашої держави.

Проведений аналіз дає підстави вважати, що, зокрема воєнна безпека України є тим поняттям (об'єктом), яке найбільш повно і всебічно відображає сучасну структуру і призначення воєнної організації, ядром якої є, без сумніву,

Збройні Сили України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України.

Висновки. Проведений аналіз законопроектної діяльності в сфері кримінального законодавства щодо військових злочинів, їх системи згідно КК України дає підстави стверджувати про необхідність подальшого удосконалення змісту розділу XIX Особливої частини КК (злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)).

При цьому зміні до розділу XIX Особливої частини доцільно вносити, переглянувши і розширивши зміст родового об'єкта військових злочинів, враховуючи, що фактично ці злочини посягають на суспільні відносини у військовій сфері.

В цілому військові злочини є складовою частиною більш небезпечного посягання на суспільні відносини, які забезпечують стабільність воєнної безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webpzoc4_1?pf3511=50664.
2. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webpzoc4_1?pf3511=53043.
3. Уголовный кодекс Российской Федерации: Постатейный комментарий. – М. : Зерцало, ТЕИС, 1997. – 792 с.
4. *Зателепин О.М.* Уголовно-правовое обеспечение военной безопасности Российской Федерации (вопросы теории, законодательства и практики): [монография]. Серия «Право в Вооруженных Силах - консультант». – М. : «За права военнослужащих», 2013. – Вып. 135. – 192 с.
5. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповн. станом на 4 лют. 2014 року: (офіц. текст). – К. : Паливода А.В., 2014. – 212 с. – (Кодекси України).
6. Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях: (офіц. текст). / [упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко]. – К. : Паливода А.В., 2013. – 612 с.
7. *Ермолович Я.Н.* Теоретико – правовые основы военно – уголовной политики в Российской Федерации: [монография]. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 576 с.
8. *Мохончук С.М.* Кримінально – правова охорона миру та безпеки людства : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08, 12.00.11 – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого / С.М. Мохончук. – Х., 2014. – 39 с.
9. *Зателепин О.К.* Уголовно-правовая охрана военной безопасности Российской Федерации: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / О.К. Зателепин. – Московский государственный лингвистический университет, 2013. – 64 с.
10. Про оборону України: Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2020-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 49, ст. 420.
11. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 13 травня 1999 р. № 644-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 27, ст. 221.

Карпенко М.І. Проблемні питання військових злочинів потребують негайного розгляду і позитивного вирішення

У статті проаналізоване законодавство України щодо кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів і окремі питання, що потребують негайного розгляду і позитивного вирішення.

Ключові слова: військові злочини, законодавче удосконалення, кримінальна відповідальність, родовий об'єкт військових злочинів, система військових злочинів, особливий період.

Карпенко Н.И. Проблемные вопросы воинских преступлений требуют срочного рассмотрения и положительного решения

В статье проанализировано законодательство Украины относительно уголовной ответственности за совершение воинских преступлений и отдельные вопросы, которые требуют срочного рассмотрения и положительного решения.

Ключевые слова: воинские преступления, законодательное усовершенствование, уголовная ответственность, родовый объект воинских преступлений, система воинских преступлений, особенный период.

Karpenko M.I. The problem questions of soldiery crimes need immediate consideration and positive decision

In the article the analysed legislation of Ukraine is in relation to criminal responsibility for the feaance of soldiery crimes and separate questions that need immediate consideration and positive decision.

Keywords: soldiery crimes, legislative improvement, criminal responsibility, family object of soldiery crimes, system of soldiery crimes, special period.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2014.

ДОТРИМАННЯ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Н.С. Моргун

*викладач кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. У ст. 21 Конституції України зазначено, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1]. Повною мірою це положення стосується одного з основоположних прав людини права власності. Відповідно до ч.3 ст.41 Конституції України, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Водночас конституційні права людини і громадянина не є абсолютними, існують певні винятки з загальних правил, коли вони можуть бути обмежені. Насамперед це стосується сфери кримінального провадження, де стикаються суспільні та особисті інтереси, виникають певні конфліктні ситуації, розв'язання яких потребує застосування відповідних процесуальних засобів, зокрема, процесуального примусу. Одним із основних засобів всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, а також досягнення його завдань є слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії [2, с. 168-171], що проводяться стороною обвинувачення.

Стрімкий розвиток усіх сфер суспільної діяльності вимагає постійного вдосконалення правових норм у напрямі розширення можливостей правоохоронних органів держави у протидії злочинам, упровадження у практичну діяльність таких засобів отримання інформації про злочини, які були б адекватні рівню та характеру злочинності [3, с. 1]. Саме це, на наш погляд, зумовило те, що главою 21 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України 2012 р., було унормовано новий вид процесуальних дій – негласні слідчі (розшукові) дії, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

Надзвичайно важливим з огляду на дотримання конституційних прав громадян є нормативне врегулювання та чітке визначення видів негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки їхнє проведення практично завжди пов'язане з втручанням в особисте життя людини, обмеженням її конституційних прав на таємницю спілкування, недоторканність житла тощо, і при цьому вона не здогадується про це втручання або обмеження її прав [4]. Це твердження повною мірою є застосовним і до можливих порушень засади недоторканності права власності особи, у зв'язку з чим дослідження питання дотримання цієї засади під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження питань проведення негласних слідчих (розшукових) дій зробили такі

вчені, як: В.П. Бахін, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, О.М. Калачова, О.В. Капліна, Н.С. Карпов, Є.Г. Коваленко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, В.В. Назаров, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, Є.Д. Скулиш, Л.Д. Удалова, П.В. Цимбал, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило та інші. Однак, всебічних досліджень щодо дотримання засади недоторканності права власності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, донині не проводилося.

Метою статті є комплексний аналіз дотримання засади недоторканності права власності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій за КПК України.

Основні результати дослідження. Відповідно до ч.2 ст.93 КПК, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів, у тому числі шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Частиною 1 ст.252 КПК України визначається, що фіксація ходу і результатів таких дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками, йдеться далі у частинах 3-4 цієї ж процесуальної норми, не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні.

Водночас виникає ряд питань у випадках, коли для використання таких речей і документів існує ряд перепон. Зокрема, згідно з ч.1 ст.255 КПК України відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення, крім випадків, передбачених ч.3 цієї статті *та* ст.256 КПК України. Тож винятків з цього загального правила два: власник цих речей може бути зацікавлений у їх поверненні (ч.3 ст.255 КПК України); вилучені речі можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій (ч.1 ст.256 КПК України).

На нашу думку, оскільки у ч.1 аналізованої ст.255 КПК України під час переліку підстав для прийняття процесуального рішення використано сполучник «та», складається враження ніби для того, щоб речі, отримані під час негласної слідчої (розшукової) дії, не підлягали знищенню, необхідним є одночасне дотримання обох вказаних умов: зацікавлення власника речей у їх поверненні та можливість використовувати у доказуванні вилучених речей. Така ситуація видається нам нелогічною. Адже навіть якщо власник не зацікавлений у поверненні йому певної речі, але вона є речовим доказом як джерелом доказів, то очевидно, що її знищення перешкоджатиме провадженню досудового розслідування. І навпаки, у разі, якщо річ не може бути використана у доказуванні, але власник хоче її повернути, її знищення означало б порушення засади недоторканності права власності. З огляду на це, задля усунення

можливості саме такого тлумачення ч.1 ст.255 КПК України, вважаємо за доцільне запропонувати змінити сполучник «та» в її тексті сполучником «або». Врахування цієї пропозиції спрямовано на досягнення однозначності у розумінні цієї норми. Адже, застосування сполучника «або» у зазначеній процесуальній нормі вказує на те, що достатньою для прийняття прокурором рішення про неможливість знищення речей є існування не двох одночасно, а однієї з перелічених умов. Отже, ця пропозиція спрямована на усунення суперечності в аналізованій статті та, як наслідок, загрози порушення засади недоторканності права власності.

Частиною 3 ст.255 КПК України передбачено обов'язок прокурора повідомити власника речей або документів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, якщо він може бути зацікавлений у їх поверненні, про наявність таких речей у розпорядженні прокурора та з'ясувати, чи бажає власник їх повернути. Допустимість таких дій та час їх вчинення визначаються прокурором з урахуванням необхідності забезпечення прав та законних інтересів осіб, а також запобігання завданню шкоди кримінальному провадженню. Про наявність таких речей або документів прокурор або за його дорученням слідчий зобов'язаний письмово повідомити їх власника з метою з'ясування його бажання отримати ці речі або документи [5, с. 230-231].

На нашу думку, формулювання «власник цих речей може бути зацікавлений у їх поверненні», використане у зазначеній нормі КПК України, є занадто широким, оскільки може охоплювати також речі, вилучені з обігу, повернення яких їх власник може прагнути, навіть якщо у нього не було достатніх законних підстав володіти, користуватись і розпоряджатись ними. Зокрема, нелогічно повертати особі наркотичні засоби, незареєстровану зброю, вибухові чи сильнодіючі речовини тощо, на володіння і зберігання яких у особи немає достатніх законних підстав. Тому, на наш погляд, практичної доцільності у з'ясуванні намірів власника щодо таких речей немає. Навіть якщо він і забажає їх повернути, задоволення цього прагнення порушувало б загальні правила обігу речей, повертало б у обіг речі, оборотоздатність яких обмежена, та у певних випадках загрожувало б охоронюваним правам, свободам та законним інтересам інших осіб. У зв'язку з цим, вважаємо, що існує нагальна потреба у законодавчому порядку передбачити винятки, пов'язані з неможливістю повернення речей, вилучених з обігу. З цією метою пропонуємо перше речення ч.3 ст.255 КПК України після слів: «У разі якщо власник речей або документів...» доповнити словами «(окрім речей, вилучених законом з обігу)...» і далі за текстом.

У зазначеному нами випадку наявність у особи речей чи документів (зокрема, повністю підроблених), вилучених з обігу, може утворювати склад окремого кримінального правопорушення щодо якого кримінальне провадження не проводилося. У ст.255 КПК України не міститься такого винятку з загального правила про знищення речей, як можливість використання цих речей для розслідування іншого кримінального правопорушення. У ч.1 ст.257 КПК України йдеться лише про випадки, коли в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення,

яке не розслідується у даному кримінальному провадженні. Отримана таким чином інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора. Вочевидь йдеться лише про інформацію, отриману під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Крім того, така інформація може не відноситися до речей, вилучених з цивільного обігу. Зокрема, це торкається предметів, розшукуваних у зв'язку з іншими кримінальними провадженнями, наявність яких у особи нею пояснюється непереконливо (для прикладу, вилучення документів інших осіб, кредитних карток, великої кількості мобільних терміналів, годинників тощо). При цьому постає питання про співвідношення положень ч.1 ст.257 із ч.2 ст.255 КПК України, відповідно до якої забороняється використання зазначених у частині першій цієї статті матеріалів для цілей, не пов'язаних з кримінальним провадженням, або ознайомлення з ними учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб. Адже у ч.1 ст.255 КПК України йдеться саме про відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. На нашу думку, категорія «матеріали», вжита у ч.2 ст.255 КПК України, включає в себе і «відомості», і «речі», і «документи», а оскільки терміни «відомості» та «інформація» відповідно до ст.1 Закону України «Про інформацію» використовуються як синоніми, то положення ч.2 ст.255 КПК України та ч.1 ст.257 КПК України суперечать між собою.

Враховуючи викладене, вважаємо за необхідне запропонувати внести доповнення до частин 1 і 2 ст.255 КПК України, виклавши їх у такій редакції:

«1. Відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення, крім випадків, передбачених частиною третьою цієї статті *або* статтями 256 чи 257 цього Кодексу.

2. Забороняється використання зазначених у частині першій цієї статті матеріалів для цілей, не пов'язаних з кримінальним провадженням, або ознайомлення з ними учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб, *крім випадків, передбачених статтею 257 цього Кодексу.*»

Крім того, на наш погляд, доцільно поширити положення статті 257 КПК України не лише на інформацію, а й на речі та документи, вилучені під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, оскільки вони можуть бути речовими доказами в іншому кримінальному провадженні, а тому їх знищення чи повернення власнику не відповідають критеріям розумності. З цією метою пропонуємо абзац перший ч.1 ст.257 КПК України викласти у такій редакції:

«1. Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація, *а також вилучені речі та документи*, можуть бути використані в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора».

У зв'язку з викладеним, потребує також наступного доповнення ч.2 ст.257 КПК України «Передання інформації, речей та документів, одержаних внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється тільки через прокурора».

У контексті дотримання засади недоторканності права власності при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій заслуговує на увагу положення ч.3 ст.250 КПК України. Відповідно до цієї норми виконання будь-яких дій з проведення негласної слідчої (розшукової) дії повинно бути негайно припинено, якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена в порядку, передбаченому ст.255 цього Кодексу. Вочевидь йдеться лише про долю інформації, отриманої внаслідок проведення негласної слідчої (розшукової) дії. При цьому відкритим залишається питання про те, що відбувається з речами та документами, вилученими під час таких дій. На нашу думку, неврегульованість цього питання в КПК України створює небезпеку порушення засади недоторканності права власності. Зважаючи на це, пропонуємо доповнити ч.3 ст.250 КПК України новим реченням такого змісту:

«Речі та документи (крім вилучених законом з обігу), отримані внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії, підлягають невідкладному поверненню їх власнику, крім випадків, передбачених статтями 256 та 257 цього Кодексу».

Враховання запропонованих нами змін і доповнень не лише спрямоване на вдосконалення окремих норм КПК України та їх взаємозв'язок між собою, а й відповідатиме Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16 листопада 2012 р. У пункті 6.3 вказаного документа передбачено, що отримані слідчим чи оперативним підрозділом відомості, речі і документи внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій підлягають передачі прокурору, як тільки слідчий суддя відмовить у наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії для розгляду питання щодо повернення власнику речей, документів чи прийняття рішення про їх знищення [6].

В аспекті охорони засади недоторканності права власності звертає на себе увагу норма ч.4 ст.252 КПК України, згідно з якою прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні. На наш погляд, обов'язок прокурора забезпечити збереження речей та документів, вилучених під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, стосується не лише тих предметів, що можуть використовуватись ним у кримінальному провадженні, а й тих, які підлягають поверненню власнику, у зв'язку з тим, що вони не мають доказового значення. Тож, вважаємо за доцільне викласти ч.4 ст.252 КПК України у такій редакції:

«4. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує

використовувати у кримінальному провадженні, *а також тих, які підлягають поверненню їх власнику, до моменту такого повернення*».

Висновки. З огляду на викладене, дотримання засади недоторканності права власності під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у чинному КПК належним чином не забезпечено. Нечітка, а подекуди і суперечлива регламентація положень про долю речей, вилучених у ході таких дій, наражає засаду недоторканності права власності на небезпеку її порушення. За таких умов, питання уточнення й деталізації змісту норм КПК, присвячених майну, вилученому під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, потребує свого подальшого ґрунтовного дослідження та висловлення аргументованих пропозицій щодо їх вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. Режим доступу :<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>.

2. *Музиченко О.В.* Поняття, підстави та мета проведення негласних слідчих (розшукових) дій / О.В. Музиченко // *Право: історія, теорія, практика* (14-15 березня 2014 р., м. Львів). – С.168-171.

3. *Шум В.В.* Накладення арешту на кореспонденцію у кримінальному провадженні України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Шум. – К., 2014. – 20 с.

4. *Вільгушинский В.* Щодо проблемних питань законодавчого регулювання інституту негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні / В.Вільгушинский. // *Журнал «Віче»*. – 2014. – № 19 – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4198/>.

5. *Бараненко Б.І.* Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ: [навч.-практ. посіб. для ВНЗ] / Б.І. Бараненко, О.В. Бочковий, К.А. Гусєва, С.В. Єськов, В.В. Єфіменко; ред.: А.В. Іщенко, Б.І. Бараненко; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, Держ. НДІ МВС України. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 414 с.

6. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 (Нормативний документ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України. Інструкція) [Електронний ресурс]. Режим доступу :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12/print1412337142418396>.

Моргун Н.С. Дотримання засади недоторканності права власності при вирішенні питання про використання результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Стаття присвячена загальним правилам використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у контексті дотримання засади недоторканності права власності. Узагальнено підстави прийняття процесуальних рішень щодо вирішення

питання про долю речей та документів, вилучених під час проведення цих процесуальних дій, сформульовано пропозиції щодо внесення змін до чинного Кримінального процесуального кодексу України, спрямованих на дотримання засади недоторканності права власності.

Ключові слова: недоторканність права власності, негласна слідча (розшукова) дія, річ, власник, прокурор, використання у доказуванні, розслідування злочинів.

Моргун Н.С. Соблюдение принципа неприкосновенности права собственности при решении вопроса об использовании результатов негласных следственных (розыскных) действий

Статья посвящена общим правилам использования результатов негласных следственных (розыскных) действий в контексте соблюдения принципа неприкосновенности права собственности. Обобщены основания принятия процессуальных решений, касающихся решения вопроса о судьбе вещей и документов, изъятых во время проведения этих процессуальных действий, сформулированы предложения относительно внесения изменений к действующему Уголовному процессуальному кодексу Украины, направленных на соблюдение принципа неприкосновенности права собственности.

Ключевые слова: неприкосновенность права собственности, негласное следственное (розыскное) действие, вещь, собственник, прокурор, использование в доказывании, расследование преступлений.

Morgyn N.S. Observance of the principle of inviolability of property rights in deciding on the use of covert investigative results (search) action

The article is devoted to the general rules of use of the investigative (search) actions in the context of the principle of the inviolability of property rights. Summarizes the grounds for taking procedural decisions that relate to the question of the fate of objects and documents seized during these proceedings, formulated. Based on the analysis of the current criminal procedural legislation of Ukraine and some proposals for amendments to the Criminal Procedural Code of Ukraine, aimed at compliance with the principle of the inviolability of property rights, are formulated.

Keywords: the inviolability of property rights, covert investigative (search) action, thing, the owner, the prosecutor, using in proving, crime investigation.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2014.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ РЕВІЗІЙ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Ю.В. Терещенко

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри досудового розслідування

Національної академії внутрішніх справ

Постановка проблеми. В умовах постійного росту показників злочинності важливого значення набуває дослідження способів, які дозволяють забезпечити більш швидке повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень та викриття осіб, винних у їх вчиненні. Інколи під час розслідування кримінальних правопорушень факти, які стосуються справи, можна встановити лише шляхом цілеспрямованої перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання або окремих посадових осіб за документами або записами в облікових реєстрах. При цьому, у багатьох випадках лише проведення ревізії дає можливість встановити істотні обставини справи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання призначення ревізії як способу збирання доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, розглядалися в наукових працях таких авторів як Т.В. Авер'янової, Р.С. Белкіна, М.Т. Білухи, С.П. Голубятникова, Ю.М. Грошевого, М.І. Камлика, Н.С. Карпова, В.К. Лисиченка, С.С. Остроумова, В.Д. Понікарова, А.М. Ромашова, М.Я. Сегая, С.М. Стахівського, А.А. Толкаченка, С.П. Фортинського, О.Р. Шляхова та інших.

Мета цієї статті полягає в проведенні аналізу призначення ревізії та вимога про її проведення під час досудового розслідування.

Основні результати дослідження. Ревізія – це форма документального контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства, дотриманням законодавства з фінансових питань, достовірністю обліку і звітності; спосіб документального викриття нестач, розтрат, привласнень чи крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань [1, с.26]. Це основний метод фінансового контролю, вона здійснюється з ціллю встановлення законності фінансової дисципліни на конкретному об'єкті.

На відміну від інших форм контролю, ревізія має чіткий правовий статус, строки проведення, права і обов'язки всіх її учасників, порядок оформлення і розгляду результатів. Слідчі органи з усіх форм економічного контролю застосовують, як процесуальний спосіб виявлення складу кримінального правопорушення, ревізії.

Мета такої ревізії – за ревізованими документами, встановити, чи законні й доцільні проведені підприємством операції, чи свідчать вони про нестачі, розтрати, привласнення грошових коштів і матеріальних цінностей. Інколи паралельно (іноді самостійно) можуть ставитися завдання і щодо перевірки законності тих чи інших операцій і правильності ведення бухгалтерського

обліку (у випадках, коли це може стосуватися фактів розкрадання та вчинення інших економічних злочинів) [2, с. 56].

Важко переоцінити значення для розслідування кримінальних правопорушень вміння працівників правоохоронних органів кваліфіковано та своєчасно призначати та організувати проведення ревізії. Правовою основою цієї процесуальної дії є ч.2 ст.93 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Відповідно до п.6 ч.2 ст.36 КПК України прокурор та відповідно до п.4 ч.2 ст.40 КПК України слідчий уповноважені призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом [3].

Так, КПК України наділив сторону обвинувачення та захисту правом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок.

Витребування – це пред'явлення письмової або усної вимоги сторонами обвинувачення чи захисту посадовим особам і громадянам про пред'явлення письмових документів чи предметів; виконання вимог адресатами; прийняття сторонами обвинувачення і захисту об'єктів та фіксація цієї дії в кримінальному провадженні.

Витребування слід застосовувати: 1) коли відомо, у кого чи де зберігається предмет чи документ; 2) коли відсутня загроза того, що документ або предмет будуть знищені; внесено в них зміни в період між вимогою і доставлянням об'єктів.

Отримання – це доставляння сторонами обвинувачення та захисту, посадовими особами та громадянами письмових документів та предметів із проханням про їх залучення до кримінального провадження з фіксацією даного факту [4].

Це рівноцінні і самостійні способи збирання документів – доказів. Вони прості за формою, не зачіпають законні права та інтереси громадян. Однак після проведення зазначених дій вилучені документи чи предмети можуть набути статусу речового доказу і бути головним елементом доказу вини чи невинуватості особи. Частина 5 ст.223 КПК України не зобов'язує сторону обвинувачення збирати виправдувальні докази. Водночас, якщо в ході проведення слідчих (розшукових) дій будуть виявленні докази невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий і прокурор зобов'язані провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду.

Однак на цьому кримінальне процесуальне регулювання даного способу збирання доказів, на жаль, вичерпується. КПК України не регламентує безпосередніх стосунків між сторонами обвинувачення, захисту та ревізором, не визначає зміст діяльності ревізора, методи і способи проведення ревізії, порядок складання акта ревізії і т.ін.

На нашу думку, відсутність у КПК детального порядку проведення ревізії не можна віднести до його недоліків, оскільки способом збирання доказів є не сама ревізія, а вимога про її проведення. Така позиція обґрунтовується тим, що ревізія, як вид пізнавальної діяльності не провадиться безпосередньо, наприклад, стороною обвинувачення, а фахівцем в економічній галузі знань, якому слідчий або прокурор доручає її проведення.

На наш погляд, не можна погодитися з думкою тих авторів, які вважають, що ревізія взагалі не є способом збирання доказів [5, с. 41]. Для обґрунтування такої позиції відповідні науковці посилаються на те, що вимога про призначення ревізії проводиться не окремо, а у рамках слідчої дії [6, с. 112]. Так, на думку прихильників цього підходу, призначення ревізії не є окремою дією із отримання доказів, оскільки практично після цього призначається низка експертиз, якими доцільно було б охопити й проведення ревізії [7].

Однак, на нашу думку, той факт, що після проведення певної дії зазвичай проводяться інші дії, не означає, що їх не можна проводити окремо.

Крім того, думка про те, що способом збирання доказів виступає не сама ревізія, а вимога про її проведення, опосередковано підтверджується тим, що факт, зміст і результати ревізії відображаються в акті, який складається і підписується ревізором, а не слідчим.

Так, фактичними підставами для проведення ревізії можуть бути: наявність у кримінальному провадженні даних про окремі факти кримінального правопорушення, з якого вбачається необхідність перевірки за первинними документами всієї діяльності організації, підприємства, установи і посадових осіб, якщо за цей період часу планова ревізія не проводилася; обґрунтоване клопотання підозрюваного про перевірку його показань, що спростовують його підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Тобто при призначенні документальної ревізії слідчий, прокурор повинен мати: обґрунтовану версію про спосіб вчинення кримінального правопорушення; досить повні й достовірні дані про те, що саме злочинне діяння залишило певні сліди в бухгалтерських документах.

Встановивши необхідність проведення ревізії, відповідний правоохоронний орган направляє керівнику контрольно-ревізійного органу лист з постановою про призначення ревізії, в якій необхідно вказати:

– коротко суть справи без деталей і епізодів, дострокове розголошення яких не є необхідністю і може негативно вплинути на розслідування кримінального правопорушення;

– вид ревізії (тематична, комплексна) та її обсяг, тобто, чи всі господарські операції повинні бути перевірені, чи лише ті з них, які аналогічні фактам, за якими розпочато кримінальне провадження;

– за який період потрібно обревизувати діяльність підприємства, організації або установи і кому з посадових і матеріально відповідальних осіб необхідно бути присутніми або брати в ній участь;

– які спеціалісти (інженери, технологи, нормувальники та інші), крім ревізорів, повинні бути включеними до складу ревізійної групи;

– конкретні питання, на які ревізор повинен дати відповідь;

- де необхідно провести інвентаризації і зустрічні перевірки;
- інші конкретні завдання перевіряючим, залежно від особливостей вчинення кримінального правопорушення;
- приблизний строк закінчення ревізії [8, с. 56].

До початку ревізії керівник ревізійної групи повинен ознайомитись із матеріалами, на підставі яких правоохоронні органи поставили питання про необхідність її проведення; з'ясувати, в якому стані знаходиться бухгалтерський облік на підприємстві чи іншому об'єкті, на якому необхідно провести ревізію; визначитись із персональним складом ревізорів і залучених спеціалістів, які будуть брати участь у ревізії; скласти план проведення ревізії; обговорити його з членами ревізійної групи і працівниками правоохоронних органів; узгодити дії, які їм необхідно буде провести сумісно, та здійснити інші заходи, що сприятимуть якісному проведенню ревізії.

При цьому перекладення процесуальних функцій слідчого на ревізора не відбувається, оскільки діяльність ревізора відбувається поза межами кримінального процесу. Ревізор виконує службове доручення і діє відповідно до завдань і вимог, що поставлені перед ревізією як інститутом адміністративного права і одним із засобів контролю у сфері фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Ревізор одноосібно оцінює фінансово-господарські операції – предмет наявності в них невиконання фінансово-правових норм і несе визначену законодавством відповідальність за якість і повноту виконання службового доручення. Керівник ревізійної групи в ході ревізії, крім того, приймає ревізійні матеріали від ревізорів і несе відповідальність за повноту виконання її програми, правильність посилок ревізорів на нормативно-правові акти і достатність обґрунтування та документування виявлених ними порушень [9, с. 172].

Ніхто з представників правоохоронних органів не має права втручатися в роботу ревізора (керівника ревізійної групи): зобов'язувати його до здійснення тих чи інших контрольних заходів, впливати на оцінку ним результатів ревізійних дій, вимагати від нього надання інформації про результати ревізії у спосіб, що суперечить вимогам закону.

При проведенні ревізій керуються відповідними принципами. В економічній літературі їх зустрічається різна кількість. Розкриваємо головні з них:

- принцип раптовості полягає в тому, що ревізію проводять у момент, коли підконтрольні особи цього не чекають. Раптовість має важливе значення для досягнення цілей ревізії;
- принцип активності полягає в тому, що ревізор застосовує наукові прийоми і способи, свій практичний досвід для вивчення реального стану справ;
- принцип безперервності передбачає, що розпочаті ревізійні дії повинні вестися безперервно до повної перевірки об'єкта ревізії;
- принцип послідовності – наступна ревізія починається з моменту закінчення попередньої;

– принцип гласності – після початку ревізії ревізор широко оголошує про місце і час прийому осіб, які бажають надати інформацію, що відноситься до мети ревізії;

– принцип оцінки факторів, виявлених ревізією, – ревізор має можливість вільно висловлювати свою думку щодо причин виявлених недоліків, дотримуючись правил етики і конфіденційності;

– принцип виховної дії – результати ревізії мають сприяти недопущенню у майбутньому виявлених фактів порушень та помилок, що можливе внаслідок виховного ефекту [10, с. 243].

Що стосується компетенції особи, яка проводить ревізію, як спеціаліста в галузі бухгалтерії, то зазначимо, що спеціаліст виступає в кримінальному процесі по суті в двох різних якостях. У першому випадку – в ролі технічного помічника, який сприяє виявленню, закріпленню та вилученню слідів, предметів і документів, у застосуванні технічних засобів. При цьому він має право сприяти в огляді того чи іншого об'єкта, але не має права на самостійне дослідження, його роль носить допоміжний характер.

В іншому випадку спеціаліст виступає як консультант при вивченні матеріалів кримінального провадження для постановки питань експерту, а також роз'яснення питань, що входять в його професійну компетенцію. При цьому правом на дії з об'єктами або предметами, які є в розпорядженні сторони обвинувачення, він не наділений [11, с. 87].

Таким чином, спеціаліст викладає своє судження на підставі спеціальних знань, а не отримує нові дані в результаті проведення навіть найпростіших досліджень, наприклад, огляду [12, с. 39-40].

До змісту діяльності спеціаліста, наприклад бухгалтера, під час призначення документальної ревізії входить надання допомоги слідчому:

- при вирішенні загальних питань;
- при призначенні первинної ревізії та аналізі її матеріалів;
- при призначенні додаткової або повторної ревізії [13, с. 144].

Так, наприклад, коли співучасники кримінального правопорушення є працівники підприємства або працівники філіалів, відділів, цехів тощо то допомога спеціаліста є дуже важливою. Він вказує слідчому на перелік документів, які необхідно взяти у підприємства, також на місце, де знаходяться ці документи, скільки екземплярів документу повинно бути. А при відсутності окремих документів, що цікавлять слідчого, спеціаліст може сказати в яких інших документах відображені необхідні дані. Важливе значення мають знання особливостей документообігу на конкретному підприємстві. Спеціаліст пояснює слідчому структуру, схему, систему руху бухгалтерських документів; способи відображення в них господарських операцій; форми накопичування даних про рух матеріальних цінностей.

Велику допомогу спеціаліст надає при призначенні додаткової та повторної ревізії. Зміст допомоги визначається якістю проведеної первинної документальної ревізії. Якщо в результаті проведеного аналізу первинної ревізії слідчий приймає рішення, що ревізія проведена поверхово, з порушенням встановлених правил, не висвітлює всіх необхідних моментів, має необгрунто-

вані та сумнівні висновки, то приймається рішення про проведення повторної або додаткової ревізії. В цій ситуації спеціаліст має змогу вказати на перелік документів, які ще необхідно забрати у підприємства.

Згідно ч.4 ст.14 Закону України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» працівники правоохоронних органів зобов'язані сприяти службовим особам державної контрольно-ревізійної служби у виконанні їх обов'язків. У разі недопущення працівників державної контрольно-ревізійної служби на територію підприємства, установи, організації, відмови у наданні документів для ревізії та будь-якої іншої протиправної дії органи міліції на прохання цих осіб зобов'язані негайно вжити відповідних заходів для припинення такої протидії, забезпечити нормальне проведення ревізії, охорону працівників контрольно-ревізійної служби, документів та матеріалів, що перевіряються, а також вжити заходів для притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності [14].

Висновки. На нашу думку, вимога правоохоронних органів про проведення ревізії є важливим і дієвим інструментом розслідування кримінальних правопорушень та ефективним способом збирання доказів і тому в КПК України необхідно визначити чітку процедуру призначення ревізії, а саме зазначити: за наявності достатніх даних вважати, що на підприємствах, установах та організаціях є порушення фінансово-господарського чи бюджетного законодавства, слідчий, прокурор, слідчий суддя (суд) ініціює перед державною контрольно-ревізійною службою проведення ревізії або іншої перевірки шляхом складання відповідного доручення.

У дорученні про призначення ревізії повинні зазначатися наступні дані:

- вид ревізії чи іншої перевірки та її обсяг;
- період, за який слід перевірити діяльність підприємства, організації або установи;
- коло осіб, яким необхідно бути присутніми при ревізії чи іншій перевірці або брати в ній участь;
- питання, які ставляться до особи, яка проводить перевірку;
- приблизний строк закінчення ревізії чи іншої перевірки; інші дані у разі необхідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Рогозян Л.Є., Вахлакова В.В.* Ревізія і контроль: Навч. посібн. – Алчевськ : ДонДТУ, 2008. – 209 с.

2. *Мумінова-Савіна Г.Г.* Судово-бухгалтерська експертиза: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни] / Мумінова-Савіна Г.Г. – К. : КНЕУ, 2004. – 268 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доп. на 04 вересня 2014 року: (Відповідає офіц. текстові) – К. : Алерта, 2014. – 288 с.

4. *Савчук Т.І.* Порядок призначення правоохоронними органами ревізії фінансово-господарської діяльності підприємства. Електр. ресурс: www.corg-Igudv.lg.ua.

5. *Селюков Ф.Т.* К вопросу об исследовании и следственном осмотре первичных бухгалтерских документов / Ф.Т. Селюков // Вестник МГУ. – Сер. 11. Право. – 1963. – № 3. – С. 36-44.

6. Горский Г.Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., П.С.Элькин — Воронеж : Воронеж. ун-т, 1978. — 303 с.
7. Особисті і речові джерела антикримінальної інформації [Електронний ресурс] / С. А. Кириченко, Ю.О. Ланцедова, А.П. Огородник, Ю.Д. Ткач. — Режим доступу : <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/monograf/27/7.pdf>.
8. Мурашко В.М. Контроль і ревізія діяльності підприємств промисловості України: [навч. посіб.] / Мурашко В. М., Сторожук Т.М., Мурашко О. В. — К. : Центр навчальної літератури, 2003. — 317 с.
9. Рожнова В. Сутність і правова природа ревізій у кримінальному процесі / В.Рожнова // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 12. — С. 170–174.
10. Прийдак Т.Б., Сіренко О.В. Планування контрольно-ревізійної роботи – основні аспекти для прийняття управлінських рішень на підприємстві. – 2010. – № 6. – С. 240-245.
11. Еремін С.Н. Заключение специалиста как новый вид доказательства в уголовном судопроизводстве (уголовно-процессуальное и криминалистическое исследование): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Еремін Сергей Николаевич. – Краснодар, 2004. – 205 с.
12. Зайцева Е.А. Правовой институт судебной экспертизы в современных условиях / Зайцева Е.А. – Волгоград : ВА МВД РФ, 2003. – 188 с.
13. Рожнова В. Складання протоколів слідчих дій: питання структури та змісту / В. Рожнова // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 5. – С. 142–146.
14. Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні: Закон України. – Електр. ресурс: www.zakon2.rada.gov.ua.

Терещенко Ю.В. Особливості проведення ревізії під час досудового розслідування

У статті проаналізовано окремі правові питання, пов'язані з призначенням ревізії під час досудового розслідування.

Ключові слова: розслідування кримінальних правопорушень, ревізія, перевірка, слідчий, збирання доказів, вимога про проведення ревізії.

Терещенко Ю.В. Особенности проведения ревизии во время досудебного расследования

В статье проанализированы отдельные правовые вопросы, связанные с назначением ревизии во время досудебного расследования.

Ключевые слова: расследование уголовных правонарушений, ревизия, проверка, следователь, сбор доказательств, требование о проведении ревизии.

Tereshchenko Y.V. Features of revision during the preliminary investigation

The article analyzes some legal issues related to the purpose of revision during the preliminary investigation.

Key words: investigation of criminal offenses, audit, inspection, investigating, collecting evidence, the requirement of an audit.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2014.

ПРИНЦИПИ, ЯКІ ВИЗНАЧАЮТЬ ЮРИДИЧНИЙ СТАТУС ІНОЗЕМНОГО ПРАВА

Г.В. Галущенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри Міжнародного приватного права
Київського національного університету
імені Т. Г. Шевченка*

Постановка проблеми. Наділення норм іноземного права юридичним значенням призводить до того, що у всіх національних правових системах містяться правила, які розв'язують різні питання. Норми права, які оперують з іноземним правом мають різну галузеву приналежність. Однак, вони являють собою деяку єдність, яка у сукупності характеризує юридичний статус, при якому відповідна національна правова система наділяє іноземне право. Хоча в різних країнах ці норми, звичайно, різні, існують загальні принципи, які визначають цей статус. Вони не тільки лежать в основі норм, що належать до різних галузей права однієї країни, але і проявляються в усіх національних правових системах. Це пояснюється тим, що, вони безпосередньо витікають із розглянутих закономірностей міжнародної взаємодії національних правових систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою визначення юридичного статусу іноземного права займалися: І.С. Перетерський, Л.А. Лунц, А. Дайсі та ін., але й сьогодні ця проблема залишається нагальною.

Мета статті полягає у здійсненні аналізу основних принципів, які визначають юридичний статус іноземного права.

Основні результати дослідження. Існують три принципи, що визначають юридичний статус іноземного права.

Перший принцип – наділення іноземного права положенням права. Національна правова система відноситься до іноземних правових норм як до норм права, а саме, до правил поведінки, що реалізуються державним примусом. Коли вона додається до юридичного значення, вона виходить з того, що оперує з правовою категорією.

Відображення правом існування іноземних правових систем є фоном, в якому, воно здійснює регулювання соціальних відносин. При будь-якому відображенні, об'єкт відображення висвітлюється у всіх тих якостях, які йому притаманні у реальності. У даному випадку, іноземне право в дійсності є правом. Так, здатність власного права до відображення іноземних правових систем походить від його суті. В силу того, що воно є правом, тобто категорією, воно і

має здатність відображати іноземні правові системи, і при тому відображати їх в якості права.

І.С. Перетерський вважав, що іноземне право не є правовою категорією. Він писав: «Норми іноземного права не існують окремо... не є нормами права в тій країні, де обговорюються правовідносини з іноземним елементом [1, с.26].

Л.А. Лунц, на відміну, вважав інакше, що «іноземне право... розглядається в якості правової категорії, як норма права» [2, с. 369-370]. І.С. Перетерський ототожнював юридичний статус права з наданням іноземної норми обов'язкової сили. Однак, юридичний статус є ширшим поняттям. Він включає в себе насамперед питання щодо суті, яку дана національна правова система визнає за іноземними правовими нормами. Наділення останніх обов'язковою силою – це надання їм юридичного значення. Наділення іноземного права положенням правової категорії є необхідною передумовою надання іноземним правовим нормам обов'язковою силою.

Відомо, що без «колізійної норми» суд не має право застосовувати іноземне право, однак, право однієї країни не може визначити, яка суть іноземних соціальних норм. Зокрема, не може зробити іноземні не правові норми нормами права. Тому, колізійна норма, яка існує в одній країні нездатна наділити якість правової норми таким правилом поведінки, існуючих в іншій країні, які не наділені там якостями норм права. Коли колізійна норма замовляє застосування іноземного права, вона вважає, що іноземні норми, які повинні застосовуватися, за своєю природою є правовою категорією.

Що стосується юридичного статусу іноземного права як правової категорії, слід згадати, про відмінності права і факту та важливо підкреслити, що наділення іноземного права юридичним статусом правовою категорією не протиставляє його в світі фактів. Іноземне право, яке наділено положенням правової категорії, розглядається як офіційне визнання факту. Мова йде лише про факти, які існують в інших країнах і офіційно там визначені.

З точки зору, реалізації розглянутого принципу, всі національні правові системи діляться на дві групи. В значній їх частині іноземне право визнається правовою категорією, однак, у більшій групі країн іноземного права відмовлено у статусі права. Воно наділено правовим статусом факту. Ця позиція, по суті, є відступом від розглянутих вищезгаданих закономірностей міжнародної взаємодії національних правових систем. Ці системи вступають у взаємодію зі своєю природою явищ як правові. Вони взаємно відображають суть один одного. Коли одна з них наділяє іноземне право статусом факту, вона неадекватно відображає об'єктивні для себе явища.

Другий принцип, який визначає юридичний статус іноземного права, – визнання за ним можливості до виконання в загальних формах. Національна правова система походить від того, що норми іноземного права в принципі можуть бути реалізовані і, в звичайних для правової норми формах. Цей принцип є тісно пов'язаний вже з розглянутим. Наділення іноземних правових норм положенням права, по суті, означає, що вони вважаються соціальними нормами, реалізовані державним примусом. Соціальні норми призначені

регулювати громадські відносини і мають можливість здійснюватися. Така здатність визнається і за іноземними правовими нормами.

Розрізняють три форми здійснення права: застосування, використання, дотримання.

Застосування норм права – державно-владна, організаційна, здійснювана в процедурно-процесуальному порядку діяльність компетентних органів держави й посадових осіб у реалізації приписів правових норм стосовно до конкретних життєвих випадків через винесення індивідуально-конкретних правових наказів (приписів), іншими словами, це особлива форма реалізації норм права [3, с. 25].

Дотримання норм права – це пасивне поведження суб'єктів права, що складає в нездійсненні ними заборонених нормами дій. Недотримання заборон спричиняє юридичну відповідальність дотримання – виконання юридичних обов'язків. Згідно з цим принципом, за іноземним правом, визнається можливість застосування норм права в усіх трьох формах: в принципі, воно може застосовуватися, використовуватися і дотримуватися.

Ми зосередимо свою увагу на двох концепціях. Згідно з першою іноземне право може бути реалізованим тільки у двох формах, згідно з другою, воно має нездатність до реалізації, але здатність діяти.

У західній науці є напрям, який безпосередньо заперечує принцип спільності форм реалізації. Теорія «придбаних прав» виходить з того, що іноземне право реалізовується у формі використання і дотримання, але не у формі застосування. Вона розглядає суть міжнародної взаємодії національних правових систем у позитивному відношенні однієї правової системи до суб'єктивних прав, що виникли під дією закону, існуючого в іншій країні. Це позитивне відношення її прихильники називають по-різному: «визнання прав», «надання правам сили».

Основні положення цієї теорії, сформульовані її засновником А. Дайсі: «Будь-яке суб'єктивне право визнається за загальним правилом і приводиться у виконання англійськими судами» [4, с. 8]. На цьому принципі він заснував висновки, в яких не було місця для застосування іноземного права. Теорія «придбаних прав» отримала багато прихильників в англосаксонських країнах і Франції. Зазначимо, що ті країни, де іноземному праву відмовлено у положенні правової категорії воно розглядається як факт. Це створює підґрунтя для відмови принципу спільності форм реалізації. Факти можуть бути визнані, але застосуванню вони не підлягають. Тому й іноземне право тлумачиться як фактична категорія, і не може бути реалізована у формі застосування.

В англійській літературі про це зазначають прямо. «Зазвичай кажуть – пише П. Норт, – що суддя даного суду «застосує» обране право... Ці вирази є неправильними... Єдине праве, застосоване судом – є власне право» [5, с. 8-9].

В американській літературі до таких самих результатів часто приходять за допомогою своєрідного розуміння поняття «правозастосування». Дж. Біл, наприклад, розуміє застосування правової норми, як її тлумачення всіма судами країни [6, с. 21]. Він вважав, що правова норма застосовується, коли всіма тлумачиться однаково. Таке розуміння правозастосування явно розраховано

тільки на власне право і норма іноземного права на практиці не стає об'єктом тлумачення всіма судами країни. З цими позиціями, вона, взагалі, не може застосовуватися.

Класична теорія «придбаних прав» у західній літературі викликала шквал критики за ігнорування застосування іноземного права. У результаті цього, з'явилася у світ теорія «придбаних прав», яка була переглянута. Вона все ще як і раніше вважає фундаментальним принципом позитивне відношення до суб'єктивних прав, але разом з ним згадує і про застосування іноземного права. Прихильники цього варіанта теорії по-різному визнають співвідношення позитивного відношення до суб'єктивних прав і правозастосування. А. Піле (Франція) зайняв подвійну позицію. З одного боку, він стверджує, що «міжнародний вплив придбаних прав» ні як не торкається застосування іноземного права. На його думку, цей «ефект» проявляється там, де «колізія законів» взагалі відсутня або де вона була вирішена. З іншого боку, він визнає, що між цими категоріями все ж існує зв'язок, але висвітлює цей зв'язок досить поверхово [7, с.11]. Дж. Морріс (Англія) виходить з того, що ці категорії пов'язані, але не розкривають суті цього зв'язку. Вищенаведені слова А. Дайсі про визнання англійським судом будь-якого суб'єктивного права в іншій країні, він доповнив, що мова йде про іноземне право, «застосоване згідно з англійськими колізійними нормами». Проте, наступні детальні коментарі від Дж. Морріса не пояснюють, який саме зв'язок існує між застосуванням іноземного права і позитивним відношенням до суб'єктивних прав.

Найбільш видатний представник переглянутої теорії «придбаних прав» у США Дж. Біл, виходить з того, що застосування іноземного права є підпорядкованою формою реалізації. Для нього позитивне відношення до суб'єктивних прав, що виникло під дією іноземного права, - це мета, а застосування іноземного права – це засіб для її досягнення. «Головним завданням, зазначає він, – визначить ... право, що його (суб'єктивне право) створило».

Американський варіант переглянутої теорії «придбаних прав» також включає в себе заперечення розглянутого принципу. Застосування власного права є автономною формою, а застосування іноземних правових норм є тільки засобом для забезпечення позитивного відношення до суб'єктивних прав.

Застосування іноземного права, вважає Л.А. Лунц, пов'язано з позитивним відношенням до суб'єктивних прав, при тому, що суть даного зв'язку, він розглядає, як застосування засобу захисту суб'єктивних прав. Він розрізняє два різновиди правозастосування: застосування іноземного права у власному розумінні слова і те, що він називає «визнання дії іноземної правової норми». Основна ідея: «визнання дії і застосування конкретного іноземного права... повинні бути спрямовані на захист можливих суб'єктивних прав, що виникли під дією цього права». Існування суб'єктивних прав трактується як незалежно від правозастосування, а застосування іноземного права («визнання його дії») – як форма захисту цих прав.

Л.А. Лунц пояснює, що «визнання дії іноземної правової норми» – як визнання суб'єктивних прав, що виникають під дією іноземного права і в той же час – застосування цього права. Він пише про суб'єктивні цивільні права,

що створені відповідно до іноземного права: «Визнання у таких суб'єктивних прав для суду, арбітражного суду або адміністративного органу даної держави визначає, по суті, визнання дії іноземної цивільно-правової норми, тобто застосування її до даного відношення». Свій погляд щодо «визнання дії» він ілюструє наведеним прикладом: «Коли державний нотаріус показує довіреність на право продажу земельної ділянки, яка знаходиться за кордоном, він... визнає там дію відповідного права про право приватної власності на землю. В даному випадку, змішані дві форми реалізації права – застосування і використання (дотримання). Це різні форми реалізації права в цілому. В силу принципу спільності форм реалізації вони різні і для іноземного права. Звичайно, вони – дві форми одного і того ж явища, а саме реалізація іноземного права, але це не є причиною для їх змішення. Нагадаємо, що застосування іноземного права і позитивного відношення до суб'єктивних прав, що впливають з дії іноземного права, – два окремих явища. Застосування – здійснення владного акту компетентного органу держави – це не форма захисту названих прав. Державний орган здійснює акт застосування іноземних правових норм, не вдаючись до розгляду питання: чи виникали у учасників будь-які суб'єктивні права й юридичні обов'язки. Своїм владним актом він самостійно визначає особисті права та обов'язки конкретних суб'єктів права.

Позитивне відношення до суб'єктивних прав, що впливають у силу іноземного права не є застосуванням іноземного права. Він розташований у сфері використання іноземної правової норми. Суб'єкт застосування – індивід або організація. Вони як вже зазначалося, не застосовують право взагалі і, таким чином, не застосовують іноземне право. Державні органи країни, до яких належать індивіди та організації носії розглянутих прав можуть, як вже згадувалося, сприяти виконанню цих прав. Однак, вони займають позитивну позицію по відношенню до таких суб'єктивних прав, але це не правозастосування. Зокрема, коли державний нотаріус засвідчує довіреність на договір купівлі-продажу земельної ділянки, розташованої в іншій країні, він не здійснює акт застосування іноземних правових норм на право власності - довірена особа здійснює своє право власності на ділянку, існуючого на основі іноземного права. При цьому відбувається реалізація ним іноземного права, але у формі використання, а не у формі застосування. Державний нотаріус бере участь у ньому, але він не торкається владного акту, визначаючого персональні права довіреної особи на розташованої за кордоном земельної ділянки.

Третій принцип, що визначає юридичний статус іноземного права надає останньому положення гетерогенного явища. Національна правова система виходить з того, що іноземне право чужорідне і розглядає його як: надаючи юридичним значенням іноземні правові норми, право даної країни розглядає їх як сторонні. Принцип гетерогенності протиставляє іноземні правові норми нормам права власній країні. Кожна національна правова система складається з однорідних норм. Вони внутрішньо пов'язані між собою і взаємно узгоджені. Їм притаманна ієрархія і наявність загальних принципів, що лежать в основі як всієї системи, так і її окремих елементів.

З точки зору, даної національної правової системи, іноземне право має три основні якості, які обумовлюють представленням йому положення гетерогенного явища. Перша якість складається з того, що воно є елементом політико-правової надбудови, базисом якого є устрій економічних відносин, створених не в даній, а в іншій країні. Друга якість іноземного права – її зв'язок із іншими елементами надбудови, яка існує в іноземному суспільстві. Право пов'язано з іншими частинами надбудови та підпадає під їх вплив, але якщо право даної країни пов'язано з елементами надбудови, створеної в цій ж країні, то іноземне право існує з аналогічними елементами, існуючими в іншій країні. В першу чергу слід назвати державу: право даної країни пов'язано з існуючою в ній державою. Іноземне право такого зв'язку не має. Крім того, іноземне право пов'язано з іншими компонентами іноземної надбудови, зокрема з політичними та ідеологічними поглядами, з нормами моралі. Вони часто відображають історичні особливості еволюції іноземного суспільства, структуру населення відповідної країни.

Третя якість – системна самостійність іноземного права. Кожна національна правова система являє собою єдність і складається з правил поведінки, внутрішньо пов'язаних один із одним і взаємно узгодженими. Їм притаманна ієрархія і кілька загальних принципів. Іноземне право представляє собою окрему систему – його норми не включені в систему норм права, що склалися в даній країні. Відсутні умови для припущення, що іноземні правові норми узгоджені з правилами поведінки, утворюючи право відповідної країни.

Принцип наділення іноземного права положенням гетерогенного явища лежить в основі прикріплення його нормам юридичного значення. Національна правова система розглядає їх як чужорідні. Вона походить від гетерогенності іноземного права, навіть тоді, коли він прикріплює його нормам такого ж самого значення, які ті мають у своєї країні. Прикріплення таким значенням не є відмовою від принципу гетерогенності. Іноземні норми, прикріплені юридичним значенням, продовжують залишатися чужорідними для даної системи. В цьому одна з різниць між рецепцією та міжнародною взаємодією національних правових систем: рецепція виправляє гетерогенність іноземних правових норм, а міжнародна взаємодія її припускає. Принцип наділення іноземного права положенням гетерогенного явища має два основних наслідки.

Першим наслідком є наявність правових норм, які дають змогу анулювати юридичне значення, що надане іноземному праву. Те, що національна правова система, відображаючи іноземне право, надає його нормам юридичний ефект, доповнюється створенням такого правового механізму, який дає можливість усунути такий ефект. Право, як вже згадувалося, породжується для того, щоб регулювати громадські відносини відповідно до вимог, які пред'являє економічний устрій. Здатність права відображати об'єктивно існуючі іноземні національні правові системи реалізуються у тих обмеженнях, які визначені устроєм економічних відносин. Останній може вимагати, щоб у певних випадках існування іноземного права не відображалось. В цьому напрямку і діє розглянутий правовий механізм.

Другий наслідок наділення іноземного права положенням гетерогенно-го явища – існування правових норм, які дають державним органам відому свободу розсуду в питаннях, пов'язаних з наділенням іноземним правовим нормам юридичного значення. У всіх національних правових системах зазначається загальна лінія встановлення більш «еластичного» зв'язку між іноземною правовою нормою і віднесенням для неї правовими наслідками. Наділення державних органів повноваженнями в цих питаннях дозволить забезпечити більш гнучкий підхід. Державний орган отримує легальну можливість вирішувати деякі питання за власним бажанням для того, щоб зменшити небажані прояви гетерогенності іноземного права.

Висновки. Отже, юридичний статус іноземного права абсолютно непорівнянний з положеннями власного права. Жодна національна правова система не дає і не може дати іноземному праву свій власний статус. У кожній країні здійснюється її власне право, в формі застосування, дотримання або використання. Реалізація іноземного права має виняток.

Юридичний статус іноземного права характеризується загальними рисами зі статусом власного права. Як право даної країни, іноземне право є правом, воно має можливість реалізуватися спільні форми його здійснення. Воно представляє собою гетерогенну категорію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Петерський И.С.* Система международного частного права. – Сов. государство и право, 1946. – №89. – С.26.
2. *Луц Л.А.* Указ. соч. – С. 369-370.
3. *Зуев Л.Б.* Правоприменения: его механизм и понятия. – Волгоград, 1990 г.
4. *Dicey F.* Digest of law of England with reference to the conflict of laws. L., 1896, p.8.
5. *North P.M.* Cheshires private international law. L., 1974, p.8-9.
6. *Beal J.H.* A treatise on the conflict of laws. N.Y., 1935, vol.1, p.21.
7. *Pillet A.* Traité pratique de droit international prive. Grenoble; Paris, 1923, t.1, p.11, 121-122.
8. *Guggenheim P.* Traite de droit international public. Geneve, 1953, t.1, p.369.

Галущенко Г.В. Принципи, які визначають юридичний статус іноземного права

У даній статті проаналізовані принципи, які визначають юридичний статус іноземного права. Жодна національна правова система не надає і не може надати іноземному праву свій власний статус. У кожній країні здійснюється своє власне право у формі застосування, дотримання, використання.

Ключові слова: національна правова система, юридичний статус, іноземне право, власне право.

Галущенко Г.В. Принципы, определяющие юридический статус иностранного права

В данной статье анализируются принципы, определяющие юридический статус иностранного права. Ни одна национальная правовая система не дает и не может дать иностранному праву свой собственный статус. В каждой стране

осуществляется свое собственное право в форме применения, соблюдения, использования.

Ключевые слова: национальная правовая система, юридический статус, иностранное право, собственное право.

Galushenko G. V. The principles governing the legal status of foreign law

This article analyses the principles that define the legal status of foreign law. Not one national legal system does not provide and cannot provide foreign law your own status. Every country is its own law in the form of application, compliance, use.

Keywords: national legal system, the legal status of foreign law, actually right.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2014.

PROBLEMS OF PERSONAL DATA PROTECTION IN TERMS OF INTERNET SERVICES SOCIALIZATION

Olha Kononchuk

*methodist of 1 category educational and
methodical study training
(short-term program of thematic seminars)
Center for Retraining and Raising of
Qualification employees of Justice*

Problem statement. In the modern world communication via the Internet has become an ordinary thing of everyday life. Over the past few years, social networks have become an integral part of the virtual space which unites a lot of people from different parts of the world. Search for old friends, relatives, classmates, and meeting new people, is possible within a large-scale project. The audiences of “Odnoklassniki” and “Vkontakte”, “Facebook” and “Myspace”, sites are really huge. Each user has the ability to find those who needs it. You only need to register on the site and start communicating with other inhabitants of the virtual universe [8].

Communication on the Internet, especially social networking is different from communicating in chat rooms and forums, and, moreover, differs from real life communication. The fact is that the social network users provide more information about themselves than in chat or forum. Really, social services foresee accommodation on the Internet information that somehow (through registration data, behaviors in virtual space) can identify a person. In particular, the majority of social networking involves placing on the personal page name and surname, date of birth, place of birth (residence), place of study / work, post, information about marital status, information about parents, brothers / sisters, children, etc.. Even if these data are depersonalized, that user will not specify his real name, indicated data providing the capability to uniquely identify it [4, p.110]. So, according to the Law of Ukraine “On Personal Data Protection” they covered the notion of personal data [1, art.2].

The main material. Today, social networking is an integral part of almost every man’s life. But not everyone realizes the threat of getting their personal data by other people, and its use on criminal purpose. Accordingly, in the modern world, there is a number of personal data protection problems.

Firstly, not every citizen understands clearly what information is considered personal data that can be given to other people. Many people do not understand why they have to provide someone the right to process their personal data. Privacy is often perceived as an ephemeral thing, and people are not fully aware of its value and there is a risk that personal data will be come others people positions. According

to experts on information security, security codes can be compared with the keys to your apartment, which are recklessly left everywhere as if they distribute all the keys from their own home and hope that no one will use them [6].

In July 2010, Ukraine joined the Convention on the protection of people in the connection with the Personal Data Automatic Processing and the Additional Protocol to the Convention on the protection of people in connection with the automatic processing of personal data regarding supervisory authorities and cross-border data flows. In this regard, in 2011 Ukraine adopted the Law “On Personal Data Protection”, which provides each citizens broad rights and opportunities to ensure privacy [9, p.21].

On the one hand the protection of personal data about the person is guaranteed by law, but on the other hand, if a person has placed his data on the Internet public resource, such as a forum, social network, thereby he voluntarily, albeit indirectly, gives consent to the use of these data .

Now many online resources are in their registration forms add the issue of personal data users consent. The main recommendation that can be given in this case is read the conditions which you agree carefully.

By the way, this concerns not only the Internet resources. For example, during discount card registration the stores offer registration forms in which people agree to give their personal data for processing. Sometimes there are very vague terms of use, such as “I agree to my personal data transfer and to their use in the interest of third parties”. This means that you agree that anything can be done with your data. In this case, experts recommend not to provide information about yourself at all. Moreover, you can complain to the Parliament Commissioner on Human Rights, because the law provides a detailed explanation of what for and how the information about the person will be used [6].

The second issue of the personal data protection is associated with increasing in cases of fraud, intimidation and cyber bullying. Having personal information about the victim, the attacker can easily ruin his life or even destroy the financial welfare. Therefore it is very important to keep your personal information secret, hiding under numerous nicknames, numbers and neutral accounts to avoid trouble. However, due to the desire of many users to use social networks and dating sites it is impossible to hide all information about them. It is difficult to register a mate on “Odnoklassniki” site without specifying the name and the school. It is even harder to find old friends there. It is also a complicated process to get acquainted with a girl / boyfriend if you have not placed your photo and method of communication.

Citizens leave personal information on the Internet in various ways: voluntarily placed for the public give their consent to use while registering for online resources that allow the browser to remember their login, password and phone number [6].

“Fraudsters quite regularly try to use personal information in order to compel a person to” share “money – says the Head of information security department” MTS Ukraine “Sergei Zabelin. – Today, the so-called” social engineering is spread “when the scammers scare people with information about

that someone in their family got into trouble and it is urgently needed to transfer funds to a particular account” [6].

Another problem of personal data protection on the Internet is the possibility of their use by law enforcement agencies in order to enhance the fight against organized crime.

It is important to note that in Ukraine this issue has not found its proper coverage at the level of scientific publications and the authors who have drawn attention to this perspective, pointed only to the prevalence of social networks and the approximate number of users. We believe that the underestimation of the social networks role and possibilities of their use in the fight against crime is unjustified.

One of the first tasks faced by law enforcement officers is to collect data on an individual constituent and most comprehensive study of its way of life, interests, etc., that allows you to create the appropriate psychological portrait, determine the range of its links and choose the best tactics of search operations and investigations.

So, having found on one of these sites completely an unknown man one can trace the chain of logical patterns through which you are associated with it.

In fact, social networks have become relevant virtual space where everyone can find the social and technical basis for the development of their virtual “self”. The important thing is that usually the person can provide information on the network (date of birth, school, institution of higher education, hobbies, etc.), that allows others to find the user’s account. In fact, privacy and information becomes publicly available and easy to find [5].

In the New York Times there is a publication, on the transparency of personal information online research. The paper refers to the fact that approximately 60% of young Americans have placed online details of their biography and photos. However, a significant number of young people, unlike their parents, believe that to withhold information concerning themselves is meaningless[6].

According to new research institute Pew (Pew Research Center) in the U.S., which was conducted within the project “Internet and American Life”, the publication of personal data on the Internet increases the risk of unpleasant and even dangerous contact with strangers. However, remember that even when the user does not publish personal information about himself, there are no guarantees that someone else will not make this.

It is right to agree with the position of V.M. Butuzov, who claims that real time communication enables an individual to change roles, appears in front of the audience using different names and creating different virtual images. This allows to improve communication skills and strategies. The flip side of this process is the factor of personal data with holding, substituting your own identifying personality factors by constructed or virtual [2,p.66].

Exploring the role of information in society, M. Delyagin rightly pointed out that the information revolution leads to the transformation of established social structures [3,p.45]. Thus, changing the stratification of society, increasing mobility of people due to the peculiarities of economic development and labor markets, city urbanization, partial leveling, and in some cases complete loss of neighborly

relations, interest in the lives of people who live nearby, greatly reduce the effectiveness of information about people for traditional law enforcement methods.

In this regard, studies of the social networks functioning and possibilities of their use to obtain data on the person. Thus, the analysis of 200 users of social network "VKontakte" pages shows that 90% of the indicated pages include the name of the person, the place of residence and the address registration, the educational establishment, the place of holiday etc.

The study of this network shows that it can serve as an alternative source of constituting personal data and, if there is appropriate analytical information processing it can play a significant role in establishing the range of relationships of the individual.

In order to obtain more objective data a survey of 50 respondents aged 18 to 22 years was conducted, as social networks are the most popular with people of this age group. As a result, the survey estimated that 12% of respondents registered in the network for more than 3 years, 64% – 2-3 years, 18% – more than one year, 6% – less than a year. Concerning the frequency of personal page visits, 78% of respondents visit it daily, 18% -several times a week, 4%– several times a month and 0% less.

In terms of page view access by others respondents the results are the following: 80% – the page is available to all, 8% – to friends and friends of friends, 12% – to friends, 0% – to the user only.

In accordance with the intended use of the designated social network 4% of residence said that they used it for dating, 50% – for keeping in touch with friends, 46% – for dating and maintaining communication.

Moreover, analyzing the stability of relationships with people who are in the category of "Friends", the following results: were obtained the following results: 6% reported that they communicate with all people in this category, 36% – with more than of the 48,5%, less than 10% with a small part.

In terms of the reliability of any personal data in social networks 70% of respondents indicated that they were true, 26% that they were partly true and 4% – not true.

In addition, among the information deliberately distorted, 4%of residents identified information on place of residence; 8% of data on education, 4% on the age and marital status, 14%on contact information, 70% -of all data correct.

In determining the criteria that prevail in making decisions as for adding people of the category of "Friends", the responses were as follows: close friends – 34% coeducation – 6%; common hobby – 12% of common friends – 8%, and acquaintances – 40%.

Thus, analyzing the results of a study a number of separate scientific significant findings can be done, namely:

- social networks are a key means of communication between people, young in particular;

- network users keep in touch with 60% of those who are in the category of "Friends" on their personal page;

– the main criterion for adding of people to the category “Friends” is close friendship;

– the vast majority of information posted on personal page is true.

In addition, based on the said above, it can be claimed that social networks that serve as information portals provide wide opportunities to test the collected information about a person, and getting new data. An important concern for law enforcement is that a significant number of social networking users place their pictures on personal pages to prove their relationship with other people, to get images of suspects or people in different age parameters who are looked for by the police. A characteristic feature of social networks is that in some cases photographs of individuals can be placed even without their permission by friends or acquaintances that facilitates obtaining personal data by law enforcement authorities.

Another task to be solved by law enforcement officers is to establish connections between criminals, that is a circle of people with whom friendly relations are maintained, or relatives. Traditional methods of operative search activities do not allow to solve the task, as information sources in this case have very weak characteristics for analytical work. Unlike the traditional sources of information, social networks become the source of person's relations. Having carried out the analytical study the appropriate information it is possible:

– to determine the potential number of people who are on friendly terms with the criminal and identify people and places engaged in criminal activities;

– to determine the number of people who can assist a person in case of hiding from investigation and trial;

– to identify a circle of people who may act as potential witnesses in criminal proceedings.

Some experience of using social networks exists to struggle crime accumulated abroad. In December 2008, the representatives of Interpol announced the intentions of active criminals search via social networks online. Interpol will post videos and photographs on the pages of popular social networks (Facebook, My Space) and on video hostings (YouTube). An example of the successful implementation of this method of investigation can be the Toronto police, who were able to find and arrest the rapist by posting information on social networks. Then the work with social networks was implemented into daily practice of Canadian police. Many experts believe that the information integration of social networks is one of the most effective methods of work with citizens in the field of searching for criminals. Moreover, some of the social network have also a mobile version that extends the range of their users. Thus, the management of social network Facebook announced that a mobile version of their project was visited by 20.8 million people [3].

According to the material above, I would like to give few recommendations, namely:

1) You can not put in your social networking profile photos of strangers without these men permission.

2) In no case do not send the information and the images to other people and the images of your friends closed profiles, to which you have access. Your friends have the right to decide who can see these materials.

3) Do not sign up under someone else's data. If you want to remain incognito you had better invent the name and leave the field blank for photos. Do not use other people's images, especially for real people. Use the images of celebrities if the photo loading is required.

4) Do not indicate incorrect data about educational establishments or place of work in your profiles.

5) Do not post very long public messages to other people, and do not leave the information which is not for public access. In this case, better use the personal correspondence.

6) Be patient to people who do not want to add you as a friend. The offer of friendship rejected twice is enough to satisfy that the user does not want to open his personal information.

7) While using nick names do not tell your friends the false information on purpose. Fictional data are acceptable only in terms of personal data protection, but not for deceiving the interlocutors.

Conclusions. In the modern world where Internet services developing with the huge speed and communication with their help become an ordinary thing, personal data protection is necessary thing. State of personal data legal protection in social networks today remains inadequate: the duties and responsibilities for the protection of personal data mainly rely on Internet users services.

The foreign countries experience in the field of personal data protection public service of personal data may be used to ensure the rights and privacy of Ukrainian social networks users. The normative part of this change is the Convention for the Protection of Individuals regarded to Automatic Processing of Personal Data and the Law of Ukraine "On Personal Data Protection" and "On access to public information."

LIST OF REFERENCES:

1. Law of Ukraine "On Personal Data Protection";
2. *Butuzov V.M.* Fighting computer crime in Ukraine (system-structural analysis): monograph / V.M. Butuzov. – K.: KIT, 2010. – 407 p. – (Science Edition);
3. *Delyagin M.* Place of the information revolution in human evolution / M. Delyagin // posthumanity. – 2006. – S. 146 – 232;
4. *Marushchak A.I., Panchenko V.N.* Problems of legal protection of personal data in socialization Internet services / Journal "Information and Law" №2(5) 2012;
5. Harnessing the power of social networks to fight crime [electronic resource] // Research Assistant Professor of Criminology and Criminal Procedural Law of the National University "Odessa Law Academy", Candidate of Sciences Tsehan Dmitry Nikolayevich – Electronic data (1 file). – Mode of access – [inter.criminology.org.ua / ?P = 446](http://inter.criminology.org.ua/?P=446);
6. Internet blurs personal life: materials Cnews [electronic resource] // Details. – 2007. – 17 October. – Electron. Dan. (1) file. – Mode of access: [http://www.podrobnosti.ua / ptheme / internet / 2007/10/17/465 688. html](http://www.podrobnosti.ua/ptheme/internet/2007/10/17/465688.html);
7. Personal data hide under seven locks [electronic resource] // Newspaper of Kyiv City Council "Khreschatyk" № 180 (4200) of 18.12.2012r. – Mode of access – <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/4200/art/1355775433.html>.

8. Communication in social networks [electronic resource]. – Mode of access – <http://school97.zp.ua/index.php>;

9. Ukrainian Association for Protection of Personal Data, Journal “Byzness and Safety» № 1/2013.

Olha Kononchuk. Problems of Personal Data Protection in Terms of Internet Services Socialization

In this article disclosed the issue of personal data protection in terms of Internet services socialization. Determined basic problems of the protection of personal data provided of active development communication on the Internet. Reveals the ways and facilities of use personal data by third persons, including fraud, criminals and law enforcement agencies to counter organized crime. The emphasis on the need to protect personal data especially the owners of such data. The article gives recommendations for users of Internet services for the protection of their personal data.

Keywords: *personal data, personal data protection, communication on the Internet, access to personal data, social Networking, Internet services.*

Конончук О. Захист персональних даних в умовах соціалізації інтернет-сервісів

У даній статті розкриті питання захисту персональних даних в умовах соціалізації інтернет-сервісів. Визначені основні проблеми захисту персональних даних за умови активного розвитку спілкування в мережі Інтернет. Розкрито шляхи та способи використання персональних даних третіми особами, зокрема шахраями, злочинцями та правоохоронними органами з метою протидії організованій злочинності. Зроблено акцент на необхідності захисту персональних даних у першу чергу власниками таких даних. У статті надано рекомендації для користувачів інтернет-сервісів щодо захисту їх персональних даних.

Ключові слова: *особисті дані, захист персональних даних, доступ до персональних даних, соціальні мережі, інтернет-сервіси.*

Конончук О. Защита персональных данных в условиях социализации интернет-сервисов

В данной статье раскрыты вопросы защиты персональных данных в условиях социализации интернет-сервисов. Определены основные проблемы защиты персональных данных при условии активного развития общения в сети Интернет. Раскрыты пути и способы использования персональных данных третьими лицами, в том числе мошенниками, преступниками и правоохранительными органами в целях противодействия организованной преступности. Сделан акцент на необходимости защиты персональных данных в первую очередь владельцами таких данных. В статье даны рекомендации для пользователей интернет-сервисов по защите их персональных данных.

Ключевые слова: *личные данные, защита персональных данных, доступ к персональным данным, социальные сети, интернет-сервис.*

Стаття надійшла до редакції 09.12.2014.

ЕКСТРЕМОЛОГІЯ: ПРИНЦИПИ НОВОЇ ГАЛУЗІ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

І.В. Сервецький

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри спеціальної техніки
та оперативно-розшукового
документування
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Побудова демократичної правової системи України в першу чергу ґрунтується на принципах, які реально гарантували б недоторканість прав, свобод і законних інтересів громадянина, суспільства та держави [1].

Слід зауважити, що діяльність оперативних підрозділів в екстремальних ситуаціях свідчить про теоретико-правові проблеми.

Діяльність оперативних підрозділів полягає в організації розшукової, контррозвідувальної та розвідувальної діяльності, що виникають в екстремальних ситуаціях під час дій працівників цих підрозділів, які діють у стані професійного ризику, необхідної оборони, крайньої необхідності, при виконанні спеціальних завдань, затриманні осіб, що вчинили злочини тощо.

У той же час, підвищення ефективної діяльності ОВС у боротьбі зі злочинністю в екстремальних ситуаціях вимагає насамперед суттєвого вдосконалення чинного законодавства, спрямованого на розкриття насамперед тяжких та особливо тяжких злочинів, й розшуку осіб, які переховуються від слідства, суду та відбуття кримінального покарання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам ефективного застосування права в екстремальних ситуаціях у діяльності органів внутрішніх справ присвятили свої праці Л.В. Грохольський, І.П. Козаченко, І.В. Сервецький, Е.В. Рижков, В.Л. Регульський, а також зарубіжні вчені: К.В. Бабакін, Ю.С. Блінов, Ю.Ф. Кваша, М.Н. Маршунов, Д.В. Рівман, О.Ю. Шумилов та інші. Наукові праці та монографічні дослідження визначених авторів безперечно мають велике значення для розвитку нової науки – екстремологія.

Метою статті є теоретична розробка та впровадження нової наукової галузі права – екстремології, яка ґрунтується на принципах захисту людини, суспільства та держави у звичайних та екстремальних ситуаціях.

Основні результати дослідження. Сутність поняття «принцип» (від лат. principium) – начало, основа, те, що лежить в основі певної теорії науки [2,

с.547]; основа – це вихідне положення будь-якої наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку [3, с.714].

Для правильного розуміння і правозастосування приписів, що містяться в статті, на наш погляд, потрібно керуватись Основним Законом Конституцією, а також іншими законами України [4, с.52].

Принцип (від лат. *principium* – основа, початок) – у суб'єктивному змісті основне положення, передумова (принцип мислення); в об'єктивному змісті й подібному пункті, першооснова, найперше (реальний принцип, принцип буття) [5, с.941].

Наша точка зору щодо класифікації принципів ОРД раніше зводилась до конституційних та галузевих принципів права [4, с.52]. У Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказані такі принципи: як верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини [5].

У Законі України «Про розвідувальні органи в Україні» вказані такі принципи: законність; повага і дотримання прав і свобод людини і громадянина; безперервність; поєднання в межах, визначених законом, гласних та негласних методів і засобів; розмежування сфер діяльності розвідувальних органів, взаємодії і координації їх діяльності; незалежність і оперативність у поданні розвідувальної інформації; позапартійність; підконтрольність і підзвітність відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом [6].

У Законі України «Про контррозвідувальну діяльність» вказані такі принципи як: законність; повага і дотримання прав та свобод людини і громадянина; позапартійність; безперервність; конспірація, поєднання гласних та негласних форм і методів діяльності; комплексне використання правових, профілактичних та організаційних заходів; адекватність заходів щодо захисту державної безпеки реальним і потенційним загрозам; взаємодія з органами державної влади України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами; підконтрольність та підзвітність відповідним органам державної влади в межах, передбачених законом [7].

При порівнянні цих Законів ми бачимо, що кількісна й якісна їх характеристика дійсно вражаюча. Перед науковцями і практиками в галузі оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності логічно постає питання, що є первинним: Закон «Про оперативно-розшукову діяльність» чи для розвідників Закон «Про розвідувальні органи», а для контррозвідників – Закон «Про контррозвідувальну діяльність»?

На наш погляд, такий спір є логічним, обґрунтованим і потребує наукового вирішення. Для відпрацювання єдиного для суб'єктів оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності пропонується як один із варіантів назвати «розшукове право, розвідувальне право та контррозвідувальне право», спільним для яких може бути єдність сил, засобів, методів та форм діяльності оперативних підрозділів. Як проміжною ідеєю може бути подальший розвиток та вдосконалення основ Закону України «Про Державну спеціальну діяльність».

Такий спосіб вирішення конфлікту між спеціальними службами дозволить вирішити цілу низку наукових, практичних проблем, а саме:

– дозволить зосередити основні зусилля на вирішенні конкретних проблем держави;

– приведе у відповідність закони та нормативні акти, що регулюють таємну діяльність цих підрозділів;

– припинить безплідні суперечки з приводу того, що є первинним і хто головніший;

– мобілізує основні зусилля на вдосконаленні законів та нормативних актів, що регламентують їх діяльність;

– підвищить відповідальність як науковців, так і практичних працівників за конкретні ланки роботи.

Нами під принципами РП розуміється керівні ідеї, вихідні положення, вироблені практикою, закріплені в законодавчих та нормативних актах, що регулюють суспільні відносини у сфері ОРД і відображають політичні, економічні, соціальні закономірності розвитку суспільства, а також моральні й етичні уявлення громадян стосовно змісту, мети, завдань та механізму здійснення ОРД [8].

Оперативно-розшукове право, на наш погляд, ґрунтується на загальних принципах, міжгалузевих принципах, галузевих принципах та принципах інститутів права.

Конституція України як Основний Закон держави займає центральне місце у системі законодавства. Вона є основним джерелом права України, закріплює основи конституційного ладу в Україні [4, с.52-53].

Відповідно до змісту ст.3 Конституції України, дотримання прав людини – фундаментальна конституційна засада в Україні. Визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки є найвищою соціальною цінністю, що зумовлене її природою та не залежать від наявності певного статусу особи в державі. Як принцип діяльності всіх органів та посадових осіб держави права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість функціонування держави. Принцип відповідальності держави за свою діяльність перед людиною, закріплений у цій статті, конкретизується в інших нормах Конституції, зокрема про відшкодування державою матеріальної та моральної шкоди, заподіяної особі в екстремальних ситуаціях (ст. 56) [1].

У ст.6 Конституції України проголошується один із принципів організації державної влади, який є одночасно характерною ознакою, атрибутом правої держави, а саме: розподіл державної влади на законодавчу, виконавчу та судову. Органи, що уособлюють ту чи іншу гілку влади, здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Конституційне закріплення принципу розподілу влади надало можливість не лише розмежувати компетенцію різних гілок державної влади, а й створити необхідну систему стримувань і противаг, яка не дозволяє привласнити всю повноту державної влади одному органу держави. Розподіл влади є гарантією народу щодо недопущення узурпації влади державою [9].

Відповідно до ст.8 Конституції в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Відображаючи місце і роль права в структурі держави і суспільства, він означає насамперед співвідношення права і держави та її інститутів, тобто підпорядкованість держави та її інститутів праву і його пріоритет щодо них. Цей принцип означає співвідношення права і політики, права і економіки, права та ідеології, а також співвідношення права та інших соціальних норм (моралі, звичаїв тощо), яке полягає у пріоритеті права щодо них [4, с.52-54].

Особливо важливе значення має співвідношення права і політики. Політика держави визначається і закріплюється у правових формах, що виступають у вигляді законів України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України. Відповідно до цього принципу правова держава має будувати свої відносини з особою і суспільством на основі правових актів, насамперед, законів [4, с.54].

Іноді принцип верховенства права називають принципом верховенства закону (коли поняття «закон» вживається в розумінні «нормативно-правовий акт», тобто наділяється тим самим змістом, що і поняття «право»). Якщо термін «закон» вживається у розумінні «акт, що приймається парламентом», тоді таке тлумачення принципу верховенства права є спрощеним [4, с.54].

Відповідно до ст.17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1].

Економічна та інформаційна безпека є важливими складовими національної безпеки України. Під ними прийнято розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз у державно-політичній, економічній, соціальній, екологічній та інформаційній сферах [4, с.54].

Конституція визначає спеціальний орган – Раду національної безпеки і оборони України, який координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і охорони [1].

У ст.19 Конституції України йдеться про пріоритетний державний принцип, за яким ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Держава повинна не лише гарантувати передбачені Конституцією і законами права і свободи людини і громадянина, а й дбати про неможливість втручання в життя і діяльність особи та примусового впливу на неї, тобто бути гарантом від свавілля, беззаконня, самоуправства, зловживання та вольових рішень органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб.

Діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб повинна здійснюватись у межах, визначених відповідними видами правових норм [4, с.54-55].

Головною ідеєю конституційних принципів є те, що вони встановлюють чіткі норми-приписи, які захищають права і свободи людини і громадянина [9, с.57-67].

Як зазначається у ст.27 Конституції України, право на життя є першим із невід'ємних прав людини, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Складовою частиною цього права є також право кожного захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1].

Відповідно до ст.28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності, у зв'язку з чим встановлює норму, за якою катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність особи, а види поводження і покарання є грубим порушенням прав людини. Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, а поводження чи покарання є абсолютною, навіть за виключних обставин. Вчинення катувань та інших видів жорстокого поводження з людиною з боку будь-якої особи становлять собою тяжкий злочин [10, с.47-58].

Стаття 29 Конституції України стверджує, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, ніж за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом [1]. Дотримуючись принципів положень права на свободу та особисту недоторканність, чинне законодавство зобов'язує уповноважені на те законом органи негайно звільнити кожного, хто незаконно позбавлений волі або утримується під вартою понад строк, передбачений законом чи судовим вироком (ч.5 ст.7 КПК України) [11].

Стаття 40 Конституції України гарантує кожному громадянину право безпосередньо звертатися, направляти індивідуальні і колективні письмові звернення до державних органів, органів місцевого самоврядування та інших посадових осіб, під якими слід розуміти також пропозиції про поліпшення їх діяльності або критику недоліків у їхній роботі, що є важливим засобом виявлення і виправлення порушень закону, допомоги щодо їх усунення і попередження. Порядок звернень, пропозицій, заяв і скарг громадян регламентується законом України [1].

Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. У законодавстві України передбачено і гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування і службових осіб.

Крім судового захисту на національному і міжнародному рівнях, особа має можливість захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань також іншими, не забороненими законом засобами, зокрема зверненням до громадськості шляхом використання засобів масової інформації [4, с.56].

Згідно зі ст.36 КК України кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

Не є злочином застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів, незалежно від наслідків, якщо це здійснено для захисту від нападу групи осіб, відвернення протиправного насильницького проникнення до житла чи іншого приміщення або якщо особа, яка здійснює захист, не могла внаслідок переляку або сильного душевного хвилювання, викликаного суспільно небезпечними діями, оцінити відповідність захисту характеру посягань. Одним із видів захисту будуть також дії, вчинені в стані крайньої необхідності для усу-

нення небезпеки, що загрожує інтересам держави, громадським інтересам, особі чи правам цієї людини або інших громадян, якщо цю небезпеку за даних обставин не можна було б усунути іншими засобами і якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернута [12].

Відповідно до ст.56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, та органів місцевого самоврядування або їх співробітників під час здійснення ними управлінських функцій [1].

Проголошення Конституцією права на відшкодування моральної шкоди серед основних прав громадян є значним кроком на шляху всебічного забезпечення прав і свобод людини.

За ст.57 Конституції України кожній людині гарантується право знати свої права і обов'язки, що дозволяє їй розпоряджатися матеріальними, політичними, культурними та соціальними благами і цінностями, основними свободами. У той же час кожна людина повинна знати і сумлінно виконувати свої обов'язки, поважати права і законні інтереси інших осіб [4, с.61].

Стаття 58 Конституції України встановлює, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної сили в часі, тобто не поширюються на поведінку, що мала місце в той період, коли відповідний акт ще не був прийнятий або ще не набрав чинності. Не мають зворотної сили як закон, що вперше встановлює юридичну відповідальність за певну поведінку, так і акт, що обтяжує відповідальність за вчинення будь-якого діяння порівняно з раніше діючим законом. Виняток з цього правила становлять закони або інші нормативно-правові акти, що пом'якшують або скасовують відповідальність і саме тому мають зворотну силу [1].

Відповідно до ст.59 Конституції України кожна особа має право на правову допомогу. Це право гарантується державою, яка спрямовує на його реалізацію правоохоронну систему країни. Правова допомога може знаходити свій вираз: у наданні консультацій та роз'яснень з юридичних питань, усних і письмових довідок щодо законодавства; складанні заяв, скарг та інших документів правового характеру; здійсненні представництва в суді, інших державних органах, перед громадянами та юридичними особами; правовому забезпеченні підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності громадян. Ніхто не має права здійснювати будь-який вплив на особу у виборі нею захисника, форм та методів здійснення захисту своїх прав [1].

Стаття 60 Конституції України визначає, що ніхто не має права примушувати особу виконувати явно злочинні розпорядження чи накази, і ніхто не зобов'язаний їх реалізовувати. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу, залежно від характеру вчинення правопорушення та його наслідків, винна особа може бути притягнута до того чи іншого виду юридичної відповідальності згідно з чинним законодавством [4, с.61-62].

Як зазначено у ст. 61 Конституції України, ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. В основу притягнення до юридичної відповідальності має бути

покладений конкретний склад правопорушення, яке вчинила особа. Юридична відповідальність встановлюється за вчинення конкретного правопорушення конкретною особою, тобто вона має індивідуальний характер.

Відповідно до статті 62 Конституції України, презумпція невинуватості в кримінальному судочинстві є правовою гарантією встановлення істини у справі. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. На органи розслідування, прокуратури і суду покладається обов'язок вважати кожного, хто підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, невинуватим до остаточного встановлення конкретної вини обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили, забезпечуючи належні можливості захисту його законних інтересів [4 с.62].

Відповідно до ст.63 Конституції України, особа не несе відповідальності за відмову давати показання щодо себе (оскільки це частина його прав на захист від підозри або обвинувачення у вчиненні злочину), членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [1].

Конституційні принципи права, які можуть обмежуватися в екстремальних ситуаціях при введенні надзвичайного та воєнного стану.

Зважаючи на реальні об'єктивні обставини, що можуть виникнути в державі і суспільстві, допускається можливість обмеження в екстремальних ситуаціях при введенні надзвичайного або воєнного стану тимчасово, на визначений законом строк, певних прав і свобод людини та громадянина (умови обмеження див. п. 1.3.4. коментованої статті) [4, с.62].

Гарантія невтручання в особисте і сімейне життя (див. ст. 32 Конституції України) — це гарантія на особисту і сімейну таємницю, на забезпечення можливості перебувати у стані відносної незалежності від держави й суспільства. На період НС можуть вводитися певні заходи: особливий режим в'їзду та виїзду; обмеження свободи переміщення по території, на якій введено НС, посилення охорони громадського порядку й об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, заборона проведення зборів, мітингів, вуличних походів та демонстрацій, а також будь-яких масових заходів, заборона страйків, обмеження руху транспортних засобів та їх догляд. У разі необхідності може бути введена комендантська година [4, с.63].

Право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України, про що зазначено в ст.33 Конституції України, може тимчасово обмежуватися в разі введення НС, спрямованого на забезпечення безпеки громадян у разі стихійного лиха, аварій і катастроф, епідемій і епізоотій; на захист конституційного ладу при масових порушеннях правопорядку, що створюють загрозу життю і здоров'ю громадян або при спробі захоплення державної влади шляхом насильства.

Право на свободу думки, на безперешкодне дотримання своїх поглядів та на вільне вираження свого погляду, як свідчить ст. 34 Конституції України, гарантує духовну і творчу свободу, не обмежену ніякою обов'язковою ідеологією. Воно забезпечується розгалуженою й розвинутою в державі системою засобів масової інформації, можливістю особи отримувати інформацію з різ-

них джерел. Зважаючи на реальні об'єктивні обставини, можуть бути обмеження свободи друкованих видань, засобів масової інформації шляхом введення попередньої цензури та іншими заходами [4, с.63].

Право на свободу світогляду і віросповідання згідно із Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» та ст. 35 Конституції України — це право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення свободи сповідувати релігію або переконання гарантується й тим, що ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих, і підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадського порядку, життя, здоров'я і моральності населення, прав і свобод інших громадян [13].

Конституційні принципи права, які можуть бути обмежені в екстремальних ситуаціях за рішенням суду.

Відповідно до ст.29 Конституції України, кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, ніж за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом. Кожна особа, яка заарештована чи затримана, має право ознайомитися з мотивами свого арешту чи затримання та своїми правами [1].

Недоторканість особи — загальноправовий інститут. Окрім арешту або тримання під вартою, в рамках кримінально-процесуального права можна виділити такі заходи процесуального примусу як затримання особи за підозрінням у вчиненні злочину, особистий обшук, освідування, судову експертизу, примусовий привід тощо на підставі і в порядку, передбаченому законом. Як орган дізнання оперативні підрозділи мають право здійснювати процесуальне затримання підозрюваного, яке розглядається як різновид запобіжних заходів, оскільки його основне призначення попередити ухилення підозрюваного від слідства і суду, припинення його злочинної діяльності, не допустити фальсифікації доказів, бо відповідно до п. 5 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам надано право проводити операції по захопленню озброєних злочинців, припиненню тяжких злочинів [4, с.64].

Застосування вказаного заходу дозволяється лише у випадках нагальної необхідності запобігти злочині або його припинити.

Відповідно до ст.30 Конституції України кожному гарантується недоторканність житла та іншого володіння, не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду, а у невідкладних випадках згідно із ч. 3 зазначеної статті допускається інший порядок входу (проникнення) до житла та будь-якого іншого володіння [1].

Принцип недоторканності житла — це комплексний правовий інститут, який складається із конституційних, кримінально-процесуальних, адміністративних і оперативно-розшукових норм [4, с.65].

Згідно зі ст.234 КПК України вхід до житла для обшуку проводиться з санкції суду та погодженням прокурора в тих випадках, коли є достатні відомості

мості, що знаряддя злочину або речі і цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети і документи, які мають значення для встановлення істини по справі, знаходяться в даному приміщенні або є достатні дані про те, що в ньому приховується злочинець. Без санкції обшук проводиться у невідкладних випадках, з обов'язковим повідомленням прокурора в 24 години [11].

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» надає право суб'єктам ОРД відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого або такого, що готується злочину, а також збирати відомості про протиправну діяльність підозрюваних або осіб щодо яких провадиться перевірка.

На відміну від кримінального процесуального законодавства, коли проникнення до житла громадянина для проведення обшуку і виїмки може здійснюватися тільки після початку кримінального провадження, в ОРД такі заходи можуть проводитися до початку кримінального провадження (ст.214 КПК України) [4, с. 65].

Керуючись конституційною нормою про те, що у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, чинне оперативно-розшукове законодавство надає оперативним підрозділам право здійснювати негласне проникнення в жилі приміщення громадян. ОРЗ диктуються спеціальними завданнями ОРД щодо пошуку та фіксації доказової інформації з метою документування протиправних дій [4, с. 65-66].

Відповідно до ст.31 Конституції України кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочині чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [1].

Міжгалузеві принципи розшукового права в екстремальних ситуаціях.

Принцип законності у демократичному суспільстві відіграє важливе значення і є стержнем діяльності всіх державних органів і установ. Чому міжгалузевим? Він є конституційним, що притаманний кожній юридичних галузевій науці: кримінальному праву, кримінальному процесу, криміналістиці тощо.

Принцип законності полягає в тому, що посадові особи органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також особи, які сприяють її здійсненню, зобов'язані точно виконувати вимоги Конституції України та її законів [4, с. 55].

Законність передбачає наявність відповідної системи правових норм, що мають вищу юридичну силу в процесі нормативно-правового регулювання найважливіших питань суспільних відносин. Виключно законами України визнаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод.

У ст.3 Конституції України зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст

і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність [1].

Галузеві принципи розшукового права. *Галузь* – те саме, що гілка, – певна ділянка виробництва, науки [2].

Значення принципів розшукової діяльності, на нашу думку, полягає в тому, що вони відображають сутність розшукової діяльності, її характерні риси; являють собою систему юридичних норм, єдиних для всієї розшукової діяльності; порушення принципів розшукової діяльності автоматично призводить до порушення здійснення ОРЗ і навпаки.

Висновки. Отже, нова юридична галузева наука – екстремологія ґрунтується на загально-правових принципах, які мають внутрішню єдність та класифікацію. У першу чергу, це конституційні принципи, міжгалузеві та галузеві, які створюють базу для нової науки екстремологія.

Особливого значення принципи набувають при введенні воєнного стану, який має певні обмеження: особливий режим в'їзду та виїзду; обмеження свободи переміщення по території, посилення охорони громадського порядку.

Таким чином, принципи мають важливе значення як для громадян, суспільства та держави, що забезпечують життєдіяльність населення у звичних умовах, та і в екстремальних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Коментарі / Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 1996. – 376 с.
2. Словник іншомовних слів / За ред. О.Смельничука. – К., 1985. – 576 с.
3. Новий тлумачний словник української мови. – К. : Аконіт, 1999. – Т.3. – 714 с.
4. *Сервецький І.В.* Науково-практичний коментар Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» / І.В. Сервецький. – К., Парламентське видавництво, 2000. – 217 с.
5. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст. 303;
6. Про розвідувальні органи України: Закон України від 22 березня 2001 року № 2331-III // ВВР. – 2001. – № 19. – Ст. 94.
7. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26 грудня 2002 року № 374-IV // ГУ. – 2003. – № 1 б (3016)
8. *Сервецький І.В.* Теорія принципів розшукового права: [монографія] / І.В. Сервецький. – К. : КНУВС. – 2007. – 300с.
9. *Сервецький І.В.* Теоретичні засади розшукового права / І.В. Сервецький // Вісник Академії управління МВС. – 2008. – № 3. – С.57-67.
10. *Сервецький І.В.* Теоретичні засади ОРД як основоположні фундаментальні засади розбудови розшукового права – самостійної галузі юридичної науки / І.В. Сервецький // Вісник Академії управління МВС. – 2008. – №4. – С.47-58.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : Істина, 2012. – 380с.
12. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р.
13. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 року № 987 // Відомості Верховної Ради, 1991, № 25, Ст.283.

Сервецький І.В. Екстремологія: принципи нової галузі юридичної науки

Дана стаття присвячена аналізу деяких понять нової галузі науки – екстремологія, впровадження якої дозволить зконцентрувати зусилля правоохоронних органів на попередженні, викритті тяжких і особливо тяжких злочинів як у звичайних, так і екстремальних ситуаціях в умовах воєнного та назвичайного стану, сприятиме правоохоронним органам долати негативні явища, що мають місце в таких ситуаціях.

Ключові слова: екстремологія, принципи, класифікація.

Сервецкий И.В. Экстремология: принципы новой отрасли юридической науки

Данная статья посвящена анализу некоторых понятий новой отрасли науки – экстремология, внедрение которой позволит сконцентрировать усилия правоохранительных органов на предупреждении, выявлении тяжких и особо тяжких преступлений как в обычных, так и экстремальных ситуациях в условиях военного и чрезвычайного состояния, способствовать правоохранительным органам преодолеть негативные явления, имеющие место в таких ситуациях.

Ключевые слова: экстремология, принципы, классификация.

Servetskiy I. Ekstremologiya: the principles of a new branch of legal science

This article analyzes some of the concepts of a new branch of science – ekstremologiya, the implementation of which will allow law enforcement agencies to focus on prevention, detection grave and especially grave crimes under normal and extreme situations under martial law or state of emergency, law enforcement agencies contribute to overcome the negative phenomena which occur in such situations.

Keywords: ekstremologiya, principles, classification.

Стаття надійшла до редакції 23.12.2014.

ЩИРО ВІТАЄМО ЮВІЛЯРА!

Виповнилось 60 років з дня народження вченого, фахівця у галузях господарського та цивільного права, кандидата юридичних наук, доцента Прилуцького Романа Борисовича.

Прилуцький Р.Б. народився 17 березня 1955 р. у с. Кошариця, Коростишівського р-ну, Житомирської обл. У 1982 р. закінчив Харківський юридичний інститут ім. Ф.Е. Дзержинського (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, більш відомий як Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого). Після закінчення інституту був стажером-дослідником, вчився в аспірантурі, а після закінчення аспірантури до 1990 року – працював на посадах асистента, старшого викладача, доцента кафедри сільськогосподарського права Харківського юридичного інституту.

У період з 1990 по 2004 рік працював у сфері приватного бізнесу, був керівником низки підприємств у сфері міжнародної торгівлі, будівництва й послуг.

У 2004 році повернувся до викладацької діяльності. У 2004–2005 роках працював на посаді завідуючого кафедри цивільно-правових дисциплін Київського міжнародного університету, 2005–2008 – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, професор кафедри Інституту права Міжрегіональної Академії управління персоналом. З листопада 2008 року – професор кафедри цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

У 1988 році захистив дисертацію на звання кандидата юридичних наук на тему «Правове регулювання оптової торгівлі продукцією виробничо-технічного призначення» (спеціальність: 12.00.04 – господарське право; арбітражний процес). У 2009 році отримав вчене звання доцента.

Основні напрями наукової діяльності – господарське право, цивільне право, господарське процесуальне право. Опубліковано понад 70 наукових праць.

Основні наукові роботи за темами наукових досліджень: «Проблеми кодифікації цивільного і господарського права», «Щодо критеріїв визначення галузі права у світлі проблеми розмежування цивільного та господарського права», «Поняття джерел цивільного права України: потрібні нові підходи», «Джерела господарського права за чинним законодавством України», «Моделі

правового регулювання сфери господарювання і фінансово-економічна криза в Україні», «Правове регулювання відносин у сфері господарювання в умовах обмежених ресурсів планети та глобальних змін клімату: постановка проблеми», «Особливості сучасного етапу розвитку людства і їх вплив на формування господарського законодавства України», «Про відповідність принципів господарського права потребам докорінної перебудови економіки України у світлі наслідків фінансово-економічної кризи та глобальних змін клімату», «Господарське право ноосферної доби», «Основні теорії юридичної особи та їх вплив на розвиток організаційних форм суб'єктів господарювання», «Про поняття корпоративного права та його місце у системі права України», «Щодо проблеми визначення цивільного права як самостійної галузі приватного права». Він є співавтором навчальних посібників. З 2010 року – член редакційної колегії наукового юридичного журналу «Юридична наука».

Р.Б. Прилуцький – талановитий вчений, закоханий у наукові дослідження й викладацьку діяльність, у постійному пошуку гармонії у праві, відносинах з людьми і тонким світом.

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна колегія сердечно вітають Романа Борисовича Прилуцького з його ювілеєм. Бажають йому міцного здоров'я, творчого та фізичного довголіття, подальших успіхів у науковій та викладацькій діяльності!

Колектив ВНЗ
«Національна академія управління»

Редакційна рада та
редакційна колегія
журналу «Юридична наука»

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014 р., крім того журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Париж); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах та базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями.

Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних та прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців та всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військово-правове
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 раз на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10, к. 317, e-mail: Law@nam.kiev.ua

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

Статті, що надсилаються до редакції журналу «Юридична наука», відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України 7D05/1 від 15 січня 2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», **повинні містити такі елементи:**

- наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

- Стаття має включати наступні необхідні елементи:

- постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається;

- визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;

- формулювання цілей статті;

- виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;

- висновки з даного дослідження;

- внутрішню структуру статті — розділи з назвами або виділені частини.

- Посилання на ту чи іншу роботу у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї роботи в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку ([3, с. 12]).

- Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

- Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

- Анотації мають містити також прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами.

- Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі Word;

- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами:

- прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;

- анотація англійською мовою на 1,5 сторінки;

- заява з підписами автора (ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;

- фото автора (ів) у форматі jpg, tif;

- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).

- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей.

За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ ЖУРНАЛА «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

Статьи, присылаемые в редакцию журнала «Юридическая наука», согласно постановлению президиума ВАК Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 г. «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенным в перечень ВАК Украины», **должны соответствовать следующим требованиям:**

- научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, научно-обоснованные выводы и предложения по практическому применению научного исследования.

- Статья должна включать такие необходимые элементы:
 - постановка проблемы и ее связь с важными научными и практическими задачами;

- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;

- формулирование целей статьи;
- изложение основных обоснованных результатов исследования;
- выводы из данного исследования;
- внутреннюю структуризацию (разделы с названиями или выделенные части).

- Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках согласно порядковому номеру цитируемой работы в библиографии с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

- Список литературы в конце статьи должен быть составлен в соответствии с требованиями межгосударственного стандарта ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

- После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский). Аннотации должны содержать также фамилию и имя автора, название статьи соответствующими языками.

- Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

- **К научной статье необходимо представить:**

- электронный вариант статьи в формате Word;
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;

- аннотация на английском языке на 1,5 страницы;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;

- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;

- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (для статей кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).

- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL

The articles to be published in the «Juridical Science» journal, according to the decision of the Supreme Certification Commission of Ukraine № 7D05/1 of January, 15, 2003 «On the increase of requirements to professional publications, registered with VAK of Ukraine», **have to include the structural elements below:**

- a research article has to be relevant, with the key issues clearly outlined, contain scientific provisions designed personally by the author, draw the findings of scientific and practical value of the scientific research;

- the article must include the following required elements:

- determination of the problem in its relation to the key scientific and practical tasks;
- critical review of the latest research and publications on the topic considered;
- a layout of the unresolved target issues on the given problem;
- setting up the key objectives of the article;
- reasonable presentation of the basic research results;
- conclusions and findings of the given research;
- the internal structuring – titled sections or parts underlined.

- References to the sources within the text should be marked with square brackets by the sequence number of the given paper in the list of sources indicating the appropriate page, e.g. [3, p. 12].

- A bibliography list at the bottom of the article must meet the requirements of the State Standard of Ukraine GOST 7.1:2006 «System of standards on information, librarianship and publishing. Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and arrangement rules».

- The bibliography list must be followed by the summary and the key words in three languages (Ukrainian, Russian, English);

- The summary should also include author's full name, title of the article in three languages respectively;

- Total size of the publication (article title, information about the author, text of the article, bibliography, summary, key words) should not exceed 20–30 thousand printing characters, no more than 40 thousand characters as an exception.

- **The submitted article should be accompanied by:**

- an electronic version of the article in a MS Word format;
- information about the author in Ukrainian and English:
 - full name (family name, name and the patronymic), academic and scientific degrees, title of your position and the full name of the institution/organization you represent, contact (postal) address, telephone numbers;

- a statement signed by the author (s) confirming that the article has not been printed or submitted to any other publications;

- a recent photo of the author (s) in the jpg or tif format;

- high quality illustrative materials titled and numbered, suitable for scanning;

- an extract from the minutes of the chair approving the article for publication, properly certified (for articles submitted by postgraduates and degree seeking associates).

- The articles which do not meet the above requirements, will not be published.

The Editorial Board reserves the right to review, edit, make reductions and reject the articles.

The reliability of the information is the responsibility of the author.

Fees for publication are not paid.

Reproduction of materials published in the journal will require the permission of the author and publisher.

The materials submitted are not to be returned.